

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Επισπεύδον Τμήμα)

σε συνεργασία με το

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΩΤΗΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΗΣ/ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ»

**Αντιπαραβολική μορφοφωνολογική ανάλυση των φαινομένων sandhi
ελληνικής-γαλλικής και διδακτική προσέγγιση**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία του Ζωάκου Λυκούργου

ΑΜ: 4382020012

Επιβλέπουσα: Νικολού Καλομοίρα, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα
Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μέλη της εξεταστικής επιτροπής: Μαρκόπουλος Γεώργιος, Επίκουρος
Καθηγητής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Βλάχου Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και
Φιλολογίας, ΕΚΠΑ

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2022

«Οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία εκφράζουν αποκλειστικά τον συγγραφέα της».

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία επιχειρεί να διερευνήσει και να περιγράψει τους φωνολογικούς – φραστικούς κανόνες sandhi στη νέα ελληνική και τη γαλλική γλώσσα και να προβεί σε συγκριτική ανάλυσή τους. Πιο συγκεκριμένα, στόχος της εργασίας είναι η βιβλιογραφική επισκόπηση του βασικού θεωρητικού υπόβαθρου που αφορά τη διεπαφή της φωνολογίας με τη μορφοσύνταξη, τα προσωδιακά συστατικά στα οποία εφαρμόζονται οι φραστικοί κανόνες, τον ορισμού του πεδίου και μια σύντομη ιστορική αναδρομή γύρω από τον όρο sandhi. Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των φαινομένων διαδοχικά στην ελληνική και τη γαλλική γλώσσα και στη συνέχεια η αντιπαραβολική τους θεώρηση, με σκοπό την εξαγωγή τυπολογικών συμπερασμάτων που αφορούν σε ομοιότητες και διαφορές σε επίπεδο μορφής, δομής και λειτουργίας στο εκάστοτε γλωσσικό σύστημα. Εν συνεχεία, περιλαμβάνεται μια σύντομη πρόταση διδακτικής αξιοποίησης του μορφοφωνολογικού φαινομένου liaison σε ελληνόφωνο μαθητικό κοινό το οποίο διδάσκεται τη γαλλική ως ξένη γλώσσα. Η μελέτη έδειξε ότι οι φραστικοί κανόνες εφαρμόζονται ως επί το πλείστον βαθμιαία στα προσωδιακά πεδία της φωνολογικής λέξης, της κλιτικής ομάδας, της φωνολογικής φράσης και της επιτονικής φράσης, καθώς και ότι πολλοί από τους φωνολογικούς κανόνες που εμπεριέχουν sandhi φαινόμενα είναι ενεργοί τόσο στην ελληνική όσο και τη γαλλική, ενώ άλλοι είναι ενεργοί σε ένα εκ των δύο γλωσσικών συστημάτων. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι η κατανόηση των φραστικών κανόνων μπορεί να συμβάλλει αποτελεσματικά στη διδασκαλία της γαλλικής ως ξένης γλώσσας από ελληνόφωνους/ες σπουδαστές/τριες.

Λέξεις Κλειδιά: sandhi, φραστικοί κανόνες, μορφοφωνολογία, διεπαφή επιπέδων, τυπολογία, ελληνική γλώσσα, γαλλική γλώσσα

ABSTRACT

This Master's Thesis attempts to examine and describe the morphophonological sandhi phenomena in Greek and French and to carry out a contrastive analysis. More specifically, the aim of the current thesis is to present a literature review of the basic theoretical background, a detailed description of sandhi rules in Greek and French and their contrastive analysis in an effort to draw typological conclusions regarding similarities and differences in terms of form, structure and function in each language. Subsequently, a short teaching proposal of French liaison for Greek-speaking students who study French as a foreign language is also included. The study showed that sandhi phenomena are mostly applied gradually in the prosodic domains of the phonological word, clitic group, phonological phrase, and intonation phrase. Moreover, many of the rules of phonology that involve sandhi rules are active in both Greek and French, while others are active in one of the two languages. Finally, the understanding of sandhi phenomena can effectively contribute to the teaching of French as a foreign language to Greek-speaking students.

Key Words: sandhi, phrasal phonology, morphophonology, interface, typology, Greek language, French language

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
1.1 Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας.....	8
1.2 Οργάνωση των κεφαλαίων	9
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	12
2.1 Η διεπαφή φωνολογίας και μορφολογίας (μορφοφωνολογία).....	12
2.2 Η προσωδιακή φωνολογία στο εσωτερικό της λέξης.....	16
2.2.1 Η συλλαβή.....	16
2.2.2 Η φωνολογική λέξη.....	17
2.3 Η φραστική φωνολογία και η διεπαφή φωνολογίας και σύνταξης	19
2.3.1 Η κλιτική ομάδα.....	22
2.3.2 Η φωνολογική φράση.....	23
2.3.3 Η επιτονική φράση.....	23
2.4 Ορισμός φαινομένων sandhi και ιστορική αναδρομή του όρου	24
3. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ SANDHI ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ	28
3.1 Αφομοίωση ηχηρότητας του άηχου συριστικού φθόγγου /s/	28
3.2 Αποβολή του έρρινου φθόγγου /n/.....	31
3.3 Αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων και άηχων κλειστών φθόγγων	32
3.4 Αποδιπλασιασμός παρακείμενων συμφώνων	34
3.5 Αποβολή του ανόμοιου φωνήεντος	35
3.6 Αποδιπλασιασμός παρακείμενων φωνηέντων	37
3.7 Διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων.....	39
4. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ SANDHI ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ	41
4.1 Enchaînement	41
4.1.1 Enchaînement consonatique	43

4.1.2 Enchaînement vocalique.....	44
4.2 Élisision vocalique	44
4.2.1 Αποβολή του schwa	46
4.3 Liaison.....	48
4.3.1 Liaison με ή χωρίς enchaînement	53
4.4 Επένθεση.....	55
5. ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ – ΓΑΛΛΙΚΗΣ.....	58
5.1 Τυπολογία και αντιπαραβολική γλωσσολογία.....	58
5.2 Σύντομη θεώρηση τυπολογικών χαρακτηριστικών της ελληνικής και γαλλικής	59
5.3 Αντιπαραβολική εξέταση των φαινομένων sandhi στην ελληνική και γαλλική	61
6. ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ LIAISON.....	72
6.1 Βασική θεωρητική πλαισίωση κατάκτησης και διδασκαλίας της δεύτερης/ξένης γλώσσας	72
6.2 Διδακτική αξιοποίηση του φαινομένου liaison σε ελληνόφωνο κοινό	74
6.2.1 Παραστατική διδασκαλίας.....	75
6.2.2 Ασκήσεις/Δραστηριότητες	76
6.2.2.1 Δομικές ασκήσεις	77
6.2.2.1.1 Ακουστικές ασκήσεις (κατανόηση προφορικού λόγου)	77
6.2.2.1.2 Ασκήσεις ετεροδιόρθωσης και ορθής επανάληψης	78
6.2.2.2 Επικοινωνιακές ασκήσεις	78
6.2.2.2.1 Δραματοποίηση διαλόγων	78
6.2.2.3 Ασκήσεις με τη βοήθεια οπτικοακουστικών μέσων και νέων τεχνολογιών	79
6.2.2.3.1 Χρήση οπτικοακουστικών μέσων.....	79
6.2.2.3.2 Ασκήσεις αλληλεπίδρασης με H/Y	80

6.3 Συμπεράσματα.....	80
7. ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	82
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	86

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 5.1 Σύγκριση γενικών τυπολογικών χαρακτηριστικών και φωνολογικών-φραστικών κανόνων sandhi στην ελληνική και γαλλική	67
Πίνακας 6.1. Πρόταση παραστατικής διδασκαλίας του μορφοφωνολογικού φαινομένου liaison σε ελληνόφωνους σπουδαστές της γαλλικής γλώσσας ως ξένης.....	75

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας

Η παρούσα διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία εξετάζει τα φαινόμενα sandhi της Νέας Ελληνικής¹ και της γαλλικής γλώσσας και εστιάζει στη συγκριτική και αντιπαραβολική τους μελέτη. Η πρωτοτυπία της έγκειται στη συγκριτική περιγραφή και ανάλυση των φαινομένων αυτών σε δύο γλώσσες, την ελληνική και τη γαλλική, οι οποίες τυπολογικά εμφανίζουν πολλές ομοιότητες αλλά και αρκετές διαφορές.

Σκοπός της εργασίας είναι να εξεταστούν οι φραστικοί κανόνες sandhi και τα πεδία εφαρμογής τους στην ελληνική και τη γαλλική, μέσα από τα στοιχεία που προσφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία, καθώς και να αναλυθούν συγκριτικά με σκοπό τη διατύπωση μορφοφωολογικών και τυπολογικών συμπερασμάτων. Τα φαινόμενα sandhi – ή αλλιώς φωνολογικοί-φραστικοί κανόνες sandhi – αποτελούν αντικείμενο μελέτης της φωνολογίας και εφαρμόζονται στα προσωδιακά συστατικά, όπως τη φωνολογική λέξη, τη φωνολογική φράση κ.ά. Επίσης, συνδέονται και με άλλα επίπεδα ανάλυσης της γλώσσας, όπως με τη μορφολογία και τη σύνταξη (Nespor & Vogel, 1986; Αρβανίτη, 2007; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007). Πρόκειται για φωνολογικά φαινόμενα αφομοίωσης τύπου ή/και τρόπου άρθρωσης, ηχηροποίησης φθογγικών τεμαχίων, φωνηεντικής και συμφωνικής αποβολής, φωνηεντικού και συμφωνικού αποδιπλασιασμού, ανασυλλαβισμού κ.ά.

Η αλληλεπίδραση των επιπέδων είναι εμφανής σε ποικίλες εκφάνσεις των φαινομένων τόσο στην ελληνική όσο και τη γαλλική. Όπως φαίνεται στο (1.1) ο φωνολογικός κανόνας της φωνηεντικής αποβολής επεμβαίνει προκειμένου να θεραπεύσει τη χασμωδία. Έτσι οι αλλαγές που λαμβάνουν χώρα ώστε να προκύψει το τελικό εκφώνημα επηρεάζουν τη μορφολογία των αρχικών λέξεων, συγκεκριμένα του άρθρου «το», αλλά εξαρτώνται επίσης από συντακτικούς περιορισμούς, καθώς επισυμβαίνουν μεταξύ λέξεων και συγκεκριμένα εντός της κλιτικής ομάδας. Αντίστοιχα στο παράδειγμα της γαλλικής (1.2) βλέπουμε πως το φαινόμενο της liaison – που αποτελεί έναν εκ των βασικών φραστικών κανόνων sandhi – τροποποιεί τα λεξικά όρια μεταξύ των δύο μορφολογικών λέξεων, προσθέτοντας το φώνημα [z] έτσι

---

¹ Στο εξής θα γίνεται αναφορά στη Νέα Ελληνική ως «ελληνική (γλώσσα)»

ώστε να αποφευχθεί η χασμωδία και να ενωθούν οι δύο μορφολογικές σε μία φωνολογική λέξη, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζει και τη συλλαβική δομή του τελικού εκφωνήματος. Ταυτόχρονα, η εφαρμογή της liaison υπόκειται και αυτή σε συντακτικούς περιορισμούς, καθώς σε ορισμένα συντακτικά περιβάλλοντα – όπως μεταξύ αριθμητικού επιθέτου και ουσιαστικού στο (1.2) – είναι υποχρεωτική, ενώ σε άλλα προαιρετική ή και απαγορευτική.

(1.1) *To άτομο* /to átomo/ → [tátomo]

(1.2) *Deux amis* /dø ami/ → [dø.za.mi]

‘Δύο φίλοι’

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι οι εν λόγω κανόνες της φωνολογίας δεν εξετάζονται εν γένει στα δύο γλωσσικά συστήματα της ελληνικής και της γαλλικής, παρά μόνο σε συνάρτηση με τον ρόλο που διαδραματίζουν ως sandhi φαινόμενα. Επομένως, δεν αναλύεται διεξοδικά λ.χ. το φαινόμενο της φωνολογικής αφομοίωσης, δεδομένου ότι αυτός δεν αποτελεί στόχο της παρούσας εργασίας.

Σε πρακτικό επίπεδο η εξαγωγή συμπερασμάτων από τη συγκριτική ανάλυση μπορεί να συμβάλλει τόσο στο επιστημονικό πεδίο της συγκριτικής και τυπολογικής γλωσσολογίας, όσο και στον σχεδιασμό και την εφαρμογή εκπαιδευτικών μεθόδων με στόχο τη διδασκαλία της φωνολογίας – συγκεκριμένα της liaison – της γαλλικής ως ξένης γλώσσας σε ελληνόφωνους/ες σπουδαστές/τριες.

1.2 Οργάνωση των κεφαλαίων

Η παρούσα διπλωματική εργασία περιλαμβάνει στο σύνολό της επτά κεφάλαια, εκ των οποίων το πρώτο είναι το παρόν εισαγωγικό κεφάλαιο.

Το κεφάλαιο 2 περιλαμβάνει το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας. Ειδικότερα, παρουσιάζονται οι βασικές αρχές και τα συστατικά της Προσωδιακής Φωνολογίας (με έμφαση στη φωνολογική λέξη και τη φωνολογική φράση), η διεπαφή της φωνολογίας με τη μορφολογία και τη σύνταξη, ο ορισμός των φαινομένων sandhi, οι κανόνες που αυτά περιλαμβάνουν κατά την έκφασή τους, καθώς και μια ιστορική αναδρομή του όρου. Χρησιμοποιούνται σχετικές αναλύσεις και πονήματα, όπως αυτά των Selkirk

(1981), Nespor & Vogel (1986), Holton, Mackridge & Philippaki-Warbuton (1999), Nespor (1999), Lardiere (2006), Ρεβυθιάδου & Τζακώστα (2007), Νικολού (2008), Inkelas (2014), Fromkin et al. (2017), Γαβρηλίδου et al. (2021), Ρεβυθιάδου (2021) κ.ά.

Το κεφάλαιο 3 εξετάζει τα φαινόμενα sandhi στην ελληνική γλώσσα. Παρουσιάζονται σταδιακά οι φραστικοί κανόνες sandhi της ελληνικής – δηλαδή κανόνες ηχηροποίησης, αφομοίωσης, αποβολής, αποδιπλασιασμού, διφθογοποίησης και ανασυλλαβισμού – και στη συνέχεια αναλύονται μέσα από παραδείγματα που εμφανίζουν τις αλλοιώσεις και τα προσωδιακά πεδία εφαρμογής τους. Επιδιώκεται, επίσης, η κατάταξη του εκάστοτε κανόνα σε βαθμιαίο ή κατηγοριακό, ανάλογα με τη συχνότητα της χρήσης του στη φωνολογία της ελληνικής. Τα πορίσματα βασίζονται σε σχετική βιβλιογραφία, όπως των Nespor και Vogel (1986), Condoravdi (1987), Arvaniti και Pelekanou (2002), Tserdanelis (2005) και Arvaniti (2007) κ.ά.

Το κεφάλαιο 4 εξετάζει τα φαινόμενα sandhi στη γαλλική γλώσσα. Όπως και στο κεφάλαιο 3 έτσι και η αναδιάρθρωση αυτού του κεφαλαίου ακολουθεί την ίδια δομή και συλλογιστική πορεία. Παρουσιάζονται σταδιακά οι φραστικοί κανόνες sandhi της γαλλικής και τα προσωδιακά πεδία εφαρμογής τους – δηλαδή κανόνες ανασυλλαβισμού, αποβολής, αποδιπλασιασμού, επένθεσης, καθώς και το σύνθετο φαινόμενο liaison – μέσω πληθώρας σχετικών παραδειγμάτων. Ακόμα, διερευνάται η βαθμιαία ή κατηγοριακή φύση του εκάστοτε κανόνα. Τα πορίσματα βασίζονται σε σχετική βιβλιογραφία, όπως αυτή των Booij (1986), Herslund (1986), Tseng (2003), Eychenne (2006), Pateli & Fredet (2010), De Moras (2011), Burov (2013) κ.ά.

Το κεφάλαιο 5 εστιάζει στη σύγκριση και αντιπαραβολή των φαινομένων sandhi στην ελληνική και τη γαλλική. Αρχικά, επιχειρείται μια σύντομη εισαγωγή στη συγκριτική και την τυπολογική γλωσσολογία. Έπειτα παρουσιάζονται ορισμένα γενικά τυπολογικά χαρακτηριστικά των υπό εξέταση γλωσσών και τέλος το μεγαλύτερο κομμάτι του κεφαλαίου ασχολείται με τη συγκριτική ανάλυση των φαινομένων sandhi στην ελληνική και τη γαλλική. Προσφέρεται πληθώρα παραδειγμάτων, ορισμένα εκ των οποίων έχουν παρουσιαστεί ξανά στα κεφάλαια 3 και 4 αντίστοιχα και άλλα τα οποία παρουσιάζονται για πρώτη φορά σε αυτό το κεφάλαιο. Στόχος του κεφαλαίου είναι να συζητηθούν τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης των φραστικών κανόνων sandhi μεταξύ των δύο γλωσσικών συστημάτων.

Το κεφάλαιο 6 επιχειρεί να προτείνει τρόπους διδακτικής αξιοποίησης του μορφοφωολογικού φαινομένου liaison της γαλλικής σε ελληνόφωνο μαθητικό κοινό ενηλίκων το οποίο διδάσκεται τη γαλλική ως ξένη γλώσσα. Αρχικά, παρέχεται η βασική θεωρητική πλαισίωση κατάκτησης και διδασκαλίας της δεύτερης/ξένης γλώσσας από σχετικά πονήματα, όπως αυτά των Krashen (1985), Μπέλλα (2011) κ.ά. Εν συνεχεία, προτείνονται τρόποι διδακτικής αξιοποίησης του φαινομένου μέσω του μοντέλου παραστατικής διδασκαλίας των Ρεβυθιάδου & Τζακώστα (2007), καθώς και ασκήσεις και δραστηριότητες που μπορούν να εφαρμοστούν μέσα σε τάξη διδασκαλίας.

Τέλος, στο κεφάλαιο 7 παρέχεται μια ανασκόπηση των σημαντικότερων σημείων της παρούσας διπλωματικής εργασίας και δίνονται ορισμένα τελικά συμπεράσματα αναφορικά με τα αποτελέσματα της συγκριτικής ανάλυσης, τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναυσμα τόσο για περαιτέρω διερεύνηση των φαινομένων sandhi σε θεωρητικό επίπεδο στο μέλλον, όσο και να αξιοποιηθούν στην εφαρμοσμένη διδασκαλία της γαλλικής σε ελληνόφωνο μαθητικό κοινό.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

2.1 Η διεπαφή φωνολογίας και μορφολογίας (μορφοφωνολογία)

Η φωνολογία και η μορφολογία αποτελούν επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης με σύνθετα και πολυεπίπεδα φαινόμενα. Πολλές φορές παρατηρείται μια αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος περί διεπαφής των δύο επιπέδων. Ένα σύνολο φαινομένων που χρήζει μορφοφωνολογικής ανάλυσης είναι το επονομαζόμενο *sandhi*, το οποίο συναντά ποικίλες πραγματώσεις. Κατά συνέπεια, γίνεται λόγος για ένα σύνολο κανόνων *sandhi*. Για να διεισδύσουμε όμως πιο βαθιά στην ανάλυσή του χρειάζεται να εξετάσουμε τη διεπαφή των προαναφερθέντων επιπέδων γλωσσικής ανάλυσης.

Κατ' αρχάς, χρειάζεται να ορίσουμε τι μελετά ο γραμματικός τομέας της φωνολογίας. Όλες οι γλώσσες του κόσμου διαθέτουν ήχους, ή αλλιώς γλωσσικούς φθόγγους. Ο τομέας της γραμματικής που μελετάει τους καταλόγους αυτών των φθόγγων και τους κανόνες για τον συνδυασμό και την προφορά τους στο εκάστοτε γλωσσικό σύστημα ονομάζεται *φωνολογία* (phonology) (Fromkin et al., 2017: 772). Η φωνολογία είναι ο γραμματικός τομέας που μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοούμε το αφηρημένο νοητικό σύστημα και τους υποκείμενους κανόνες που διέπουν τους ήχους (Γαβριηλίδου et al., 2021: 91). Το πεδίο δράσης της είναι πιο αφηρημένο, καθώς μελετά τους ήχους όχι ως φυσικές οντότητες αλλά ως *νοητικές αναπαραστάσεις* ή *νοητικούς κανόνες* πάνω στους οποίους βασίζεται η τελική προφορά του εκάστοτε ομιλητή, αποτελώντας κομμάτι της νοητικής του γραμματικής. Έτσι, στόχος της φωνολογίας είναι να προβεί σε ενδελεχή μελέτη των γλωσσικών ήχων [*φωνημάτων* (phonemes)], συντάσσοντας και κατάλογο αυτών, να περιγράψει την κατανομή τους – δηλαδή τα περιβάλλοντα στα οποία αυτοί συνεμφανίζονται μαζί με άλλους – καθώς και να εξετάσει ποιοι είναι επιτρεπτοί ή όχι σε ένα ή και περισσότερα γλωσσικά συστήματα. Τέλος, αντικείμενο μελέτης της είναι και οι φωνολογικές διεργασίες που πραγματοποιούνται σε μονάδες μεγαλύτερες του φωνήματος (υπερτεμάχια), όπως η λέξη, η φράση και η πρόταση (Γαβριηλίδου et al., 2021: 94; Ρεβυθιάδου, 2021: 28). Σε αυτές τις μονάδες εμφανίζονται και εφαρμόζονται και οι φωνολογικοί – φραστικοί κανόνες *sandhi*, τους οποίους πραγματεύεται η παρούσα εργασία.

Όπως είδαμε, η φωνολογία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον εντοπισμό των ορίων μεταξύ λέξεων. Παρόλα αυτά, χρειαζόμαστε περισσότερες πληροφορίες προκειμένου να αναλύσουμε τα στοιχεία που προκύπτουν κατά τη γλωσσική πραγμάτωση στην επιφανειακή φωνολογική δομή. Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει η *μορφολογία* (morphology), η οποία ορίζεται ως ο τομέας ανάλυσης της γλώσσας που μελετά τη δομή και τους κανόνες σχηματισμού των λέξεων. Αντικείμενο μελέτης της μορφολογίας είναι η ταυτοποίηση και οριοθέτηση των μορφημάτων, τα λεξικά όρια, η τυπολογία των γλωσσών, καθώς επίσης και μορφολογικές διαδικασίες, όπως η παραγωγή, η σύνθεση, η κλίση κ.ά. (Nespor, 1999: 141; Fromkin et al., 2017: 118, 756; Γαβριηλίδου et al., 2021: 101). Σημαντικό στοιχείο για τη μελέτη της μορφολογίας είναι το γεγονός ότι ενώ όλες οι γλώσσες έχουν λέξεις, το σημείο αναφοράς που χρησιμοποιεί μια γλώσσα για να εκφράσει ένα συγκεκριμένο νόημα είναι αυθαίρετο. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει τίποτα εγγενές στην ηχητική μορφή των λέξεων *νερό*, *water*, *eau*, *acqua* και *agua* που να φέρει στην πραγματικότητα την έννοια του νερού (Lardiere, 2006: 57).

Παρόλο που τα επίπεδα ανάλυσης των γλωσσών είναι διακριτά τόσο ως προς τη μονάδα όσο και τη λειτουργία τους, πολλές φορές παρατηρείται μια αλληλεπίδραση και αλληλοεξάρτηση ανάμεσά τους. Επομένως, σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να προβούμε στην παρουσίαση της διεπαφής της φωνολογίας με τη μορφολογία, οι οποίες, αν και αποτελούν ξεχωριστές γραμματικές ενότητες, αναμιγνύονται και αλληλεπιδρούν συνεχώς. Σύμφωνα με την Inkelas (2014: 1-2) είναι ασφαλές να ισχυριστούμε ότι σε κάθε γλώσσα, τουλάχιστον ορισμένα από τα φωνολογικά σχήματα εξαρτώνται από μορφολογικούς παράγοντες, καθώς επίσης και ότι σε κάθε γλώσσα η πρόβλεψη της μορφής μιας μορφολογικά σύνθετης λέξης απαιτεί γνώση των φωνολογικών κανόνων της. Η *μορφοφωνολογία* (morphophonology) αναφέρεται στην επονομαζόμενη λεξική φωνολογία, δηλαδή την υποκατηγορία της φωνολογίας που περιλαμβάνει τους φωνολογικούς κανόνες που τίθενται σε εφαρμογή κατά τη διάρκεια του σχηματισμού των λέξεων. Οι λεξικοί κανόνες αλληλεπιδρούν άμεσα με τους μορφολογικούς κανόνες σχηματισμού λέξεων, με την έννοια ότι προκύπτουν ως αποτέλεσμα των μορφολογικών διαδικασιών. Τα παραδείγματα που θα αναφέρουμε αντλούνται από της αγγλική, δεδομένου ότι αυτή αποτέλεσε το κύριο γλωσσικό σύστημα πάνω στο οποίο αναπτύχθηκε η λεξική φωνολογία (Ρεβυθιάδου, 2021: 208-209).

Στο παρακάτω παράδειγμα από την αγγλική (2.1) (Lardiere, 2006: 57) παρατηρούμε ότι ενώ και στις τρεις φράσεις τα υπογραμμισμένα στοιχεία έχουν την ίδια φωνολογική πραγμάτωση [ti:z], αντιλαμβανόμαστε ότι το *tea's* (2.1α) είναι γραμματικά διαφορετικό από τα *teas* (2.1β) και *tease* (2.1γ), καθώς και ότι το καθένα τους έχει διαφορετική συνυποδήλωση. Υπάρχει δηλαδή ένα πρόσθετο στοιχείο στο *tea's* το οποίο, αν και φωνολογικά εξαρτάται από το *tea*, αποτελεί μια ξεχωριστή γραμματική λέξη. Η λέξη *tease* έχει σαφώς διαφορετική αναφορά από το *teas*. Αλλά η λέξη *teas* υποδηλώνει κάτι λίγο διαφορετικό από το *tea*. Αυτή η διαφορά στη σημασία μεταφέρεται από την κατάληξη -s ([z]) στη λέξη *tea*. Χρειάζεται όμως να προσαρτηθεί απευθείας σε μια ανεξάρτητη λέξη προκειμένου να υποδηλώσει πληθυντικό νόημα, μιας και δεν μπορεί να σταθεί μόνη της. Ταυτόχρονα, η κατάληξη -s (α) δεν έχει καμία απολύτως σχέση με το στοιχείο 's (β). Συγκρίνοντας λοιπόν τα τρία υπογραμμισμένα στοιχεία γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι υπάρχει κάτι άλλο – πέρα από τη φωνολογική τους υπόσταση – το οποίο τα κατατάσσει σε διαφορετικές γραμματικές κατηγορίες με ξεχωριστή δομή και σημασία. Επομένως μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι η μορφοφωнологία εξετάζει τις φωνητικές και φωνολογικές μεταβολές που επισυμβαίνουν όταν τα μορφήματα συνδυάζονται για να κατασκευάσουν μεγαλύτερες δομές (Lardiere, 2006: 57; Γαβριηλίδου et al., 2021: 97, 101).

(2.1) (α) Tea's good for you

(β) That shop sells teas from around the world

(γ) I asked him not to tease the cat

Τα αποτελέσματα της διεπαφής φωνολογίας – μορφολογίας είναι επίσης διακριτά στις διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει ένα μόρφημα λόγω του φωνολογικού του περιβάλλοντος. Σε αντίθεση με το παραπάνω παράδειγμα, όπου συναντήσαμε μορφήματα με κοινή – και κατά συνέπεια αυθαίρετη – φωνολογική πραγμάτωση, εδώ έχουμε την αναπαράσταση του ίδιου μορφήματος – δηλαδή του ίδιου σημασιόμενου – αλλά με διαφορετική φωνολογική πραγμάτωση (αλλόμορφο)². Για παράδειγμα, το πρόθημα /in-/ που σε γλώσσες όπως η αγγλική, η γαλλική, η ιταλική

² Αλλόμορφα ονομάζονται οι εναλλακτικοί φωνητικοί τύποι ενός μορφήματος, οι οποίοι βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή και δεν δύνανται να συνυπάρχουν στο ίδιο περιβάλλον (Fromkin et al., 2017: 733; Γαβριηλίδου et al., 2021: 136).

κ.ά. προσδίδει αρνητική σημασία σε ορισμένα επίθετα και πραγματώνεται με τα αλλόμορφα [ɪŋ-], [ɪn-], [ɪm-], [ɪl-], [ɪk-], όπως φαίνεται και στο (2.2), δηλαδή παρουσιάζεται προκαταβολική αφομοίωση ως προς τον τόπο άρθρωσης του έρρινου φατνιακού /n/ μπροστά από το άηχο διχειλικό /p/ που τρέπεται στο έρρινο διχειλικό /m/ (Nespor, 1999: 151; Inkelas, 2014).

(2.2) *in + possible* → i[mp]ossible

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα από την αγγλική είναι οι διαφορετικές πραγματώσεις του μορφήματος του πληθυντικού των ονομάτων. Συγκεκριμένα, το μόρφημα του πληθυντικού –s διαθέτει τις εξής τρεις υπερκείμενες μορφές: [s] (2.3α), [z] (2.3β) και [ɪz] (2.3γ). Αυτές γίνονται προβλέψιμες στην πλειοψηφία τους³ από το συμφωνικό τεμάχιο που προηγείται. Έτσι, παρατηρείται μια αφομοίωση ως προς το χαρακτηριστικό [+/- ηχηρό]: αν το τελευταίο τεμάχιο είναι [+ηχηρό] (π.χ. [g], [b], [d] κλπ.) τότε και το επίθημα του πληθυντικού είναι το [+ηχηρό] [z]. Αν από την άλλη το τελευταίο τεμάχιο είναι [-ηχηρό] (π.χ. [k], [p], [t] κλπ.) τότε και το επίθημα του πληθυντικού είναι το [-ηχηρό] [s]. Τέλος, αν το τελευταίο συμφωνικό τεμάχιο είναι [s], [ʃ] ή άλλος τύπος του εξακολουθητικού συριστικού συμφώνου, τότε το επίθημα του πληθυντικού εμφανίζεται ως [ɪz] (Nespor, 1999: 85, 119; Fromkin et al., 2017: 356-361).

(2.3) (α) *cat* → cat[s]

(β) *dog* → dog[z]

(γ) *bus* → bus[ɪz]

Μετά τον σχηματισμό λέξεων, η διεπαφή φωνολογίας – μορφολογίας σταματάει και το εξαγόμενο εισέρχεται στη σφαίρα επιρροής της σύνταξης προκειμένου να ενταχθεί σε μια πρόταση. Σε αυτό το σημείο, ο μεταλεξικός τομέας της φωνολογίας αναλαμβάνει την εφαρμογή των φωνολογικών κανόνων που συνδέονται με αυτόν. Ο λόγος για τους λεγόμενους μεταλεξικούς κανόνες της φραστικής φωνολογίας, οι οποίοι αποτελούν συνήθως κανόνες sandhi (Ρεβυθιάδου, 2021: 214).

³ Υπάρχουν και εξαιρέσεις στον κανόνα του πληθυντικού.

Η αλληλεπίδραση φωνολογίας – μορφολογίας είναι πολύ διαφορετική από την αλληλεπίδραση σύνταξης – φωνολογίας, καθώς ρίχνει φως στην εσωτερική δομή λέξης και επιτρέπει σε σχετικά αφύσικες φωνολογικές εναλλαγές να είναι παραγωγικές. Επομένως, τα μορφοφωνολογικά πρότυπα είναι ζωτικής σημασίας για τις καθολικές θεωρίες της φωνολογίας (Inkelas, 2014: 8). Στη διεπαφή φωνολογίας – σύνταξης θα αναφερθούμε στη στην ενότητα 2.3.

2.2 Η προσωδιακή φωνολογία στο εσωτερικό της λέξης

Ο τομέας της φωνολογίας που περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται στον προφορικό λόγο, που δεν ανήκουν στις διακριτές μονάδες που προέρχονται από τον τεμαχισμό του και αναγνωρίζονται ως κάτι ξεχωριστό και πρόσθετο είναι η *προσωδιακή φωνολογική θεωρία* (prosodic phonology), η οποία διαμορφώθηκε τη δεκαετία του '80 από ερευνητές όπως η Selkirk (1981). Τα στοιχεία που αφορούν ένα μεγαλύτερο τμήμα του λόγου από ένα φωνητικό τεμάχιο, ονομάζονται υπερτμηματικά ή υπερτεμαχιακά, ή προσωδιακά και σε αυτά ανήκουν ο τόνος, ο επιτονισμός, ο ρυθμός κ.ά. Πεδία εφαρμογής φωνολογικών κανόνων αποτελούν οι προσωδιακές κατηγορίες, οι οποίες έχουν διαγλωσσικά καθολική ισχύ και περιλαμβάνουν τις εξής ιεραρχικές δομές: τη συλλαβή, τον μετρικό πόδα, την προσωδιακή λέξη, την κλιτική ομάδα, τη φωνολογική φράση, την επιτονική φράση και το εκφώνημα (Tserdanelis, 2005: 21-22; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 51-52; Νικολού, 2008: 7; Γαζάνη, 2009: 23; Θεμιστοκλέους, 2011: 59-62). Παρόλα αυτά, σε αυτήν την ενότητα θα εξετάσουμε εκείνες τις προσωδιακές κατηγορίες που αποτελούν πεδία εφαρμογής των φραστικών κανόνων sandhi. Πιο συγκεκριμένα, θα αναλύσουμε τις προσωδιακές κατηγορίες που αναφέρονται στο εσωτερικό της λέξης, δηλαδή τη συλλαβή και τη φωνολογική λέξη, ενώ στην ενότητα 2.3 θα ασχοληθούμε με την κλιτική ομάδα, τη φωνολογική φράση και την επιτονική φράση.

2.2.1 Η συλλαβή

Η *συλλαβή* (syllable) αποτελεί το πρώτο και βασικό συστατικό της προσωδιακής ιεραρχίας. Ως φωνολογική ενότητα διαιρείται σε επιμέρους μέρη. Το βασικότερο είναι

ο *πυρήνας*, που συνήθως είναι φωνηεντικός φθόγγος.⁴ Ακολουθούν η *συλλαβική έμβαση*, το συμφωνικό τεμάχιο που προηγείται του φωνήεντος του πυρήνα και η *έξοδος*, το τεμάχιο που προαιρετικά ακολουθεί το φωνήεν του πυρήνα. Οι συλλαβές με έξοδο χαρακτηρίζονται κλειστές, ενώ όσες δεν έχουν είναι ανοιχτές. Τέλος, ο πυρήνας και η πιθανή έξοδος ενός συλλαβικού στοιχείου συναποτελούν τη *ρίμα* της συλλαβής.

Βασική ιδιότητα της συλλαβής είναι ότι καθορίζεται από φωνοτακτικούς περιορισμούς, καθώς τα σύμφωνα δεν συνδυάζονται ελεύθερα και αυθαίρετα αλλά βάσει της κλίμακας/ιεραρχίας της αντηχητικότητας. Αυτή ορίζει ότι τα σύμφωνα με μεγαλύτερη ηχηρότητα βρίσκονται πλησιέστερα στον πυρήνα σε σχέση με εκείνα που έχουν μικρότερη ηχηρότητα. Η μέγιστη ηχηρότητα εντοπίζεται έτσι κι αλλιώς στους φωνηεντικούς φθόγγους, δηλαδή στον πυρήνα. Η συλλαβή [tra] στην ελληνική γλώσσα είναι πιθανή δεδομένου ότι το [r] έχει μεγαλύτερη ισχύ ηχηρότητας από το [t]. Αντίστοιχα, η συλλαβή [rta] δεν είναι αποδεκτή (Nespor, 1999: 161-163; Fromkin et al., 2017: 417-419; Γαβριηλίδου et al., 2021: 155).

Το δεύτερο συστατικό της προσωδιακής ιεραρχίας είναι ο *μετρικός πόδας* (foot) – ή απλώς *πόδας* – ο οποίος κυριαρχεί σε μία ή περισσότερες συλλαβές. Αποτελεί τη μετρική μονάδα που οργανώνει τις συλλαβές μιας λέξης σε διττές ομάδες, η μία εκ των οποίων φέρει τον τόνο και ονομάζεται κεφαλή (Nespor, 1999: 168-169; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 51-52; Ρεβυθιάδου, 2021: 354). Ο μετρικός πόδας δεν μετέχει στα φραστικά φαινόμενα sandhi, επομένως δεν αναλύεται στην παρούσα εργασία.

2.2.2 Η φωνολογική λέξη

Μετά τα προαναφερθέντα προσωδιακά συστατικά που αφορούν τεμάχια μικρότερα της λέξης σειρά έχει η *φωνολογική* ή *προσωδιακή λέξη* (prosodic word), η οποία κυριαρχεί στον μετρικό πόδα και αποτελεί το αμέσως μικρότερο προσωδιακό συστατικό από τη φωνολογική φράση. Ενώ η συλλαβή και ο πόδας θεωρούνται αποκλειστικά φωνολογικές ομάδες, τα προσωδιακά συστατικά από τη φωνολογική λέξη και άνω⁵ προκύπτουν από τη διεπίδραση της φωνολογίας με άλλα γραμματικά επίπεδα, όπως τη μορφολογία και τη σύνταξη (Ρεβυθιάδου, 2021: 416). Σε αυτά τα

⁴ Ο πυρήνας είναι φωνηεντικός φθόγγος στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου. Σε μερικές άλλες γλώσσες απαντάται και με συμφωνικούς φθόγγους με συλλαβική αξία, λ.χ. σε μερικούς τύπους προφοράς της αγγλικής (π.χ. bottle → [bot.l]) (Nespor, 1999: 160).

⁵ Η κλιτική ομάδα, η φωνολογική φράση, η επιτονική φράση και το εκφώνημα.

συστατικά της προσωδιακής φωνολογίας λαμβάνουν χώρα οι φωνολογικοί κανόνες τους οποίους πραγματεύεται η παρούσα εργασία.

Σύμφωνα με τη Ρεβυθιάδου (2021: 421-422) η δυσκολία καθορισμού της φωνολογικής λέξης έγκειται στο γεγονός ότι τα κριτήρια είναι τόσο φωνολογικής όσο και μορφοσυντακτικής φύσεως. Οι Nespor & Vogel (1986: 107) την ορίζουν ως «το κατώτατο συστατικό της Προσωδιακής Ιεραρχίας που σχηματίζεται στη βάση των κανόνων αντιστοιχίσης οι οποίοι ενσωματώνουν μη φωνολογικές έννοιες». Εν συνεχεία βέβαια, στην προσπάθειά τους να δώσουν ένα όσο γίνεται καθολικό ορισμό, προτείνουν την παρακάτω διατύπωση (2.4α) (2.4β) (1986: 141) σε μετάφραση της Ρεβυθιάδου (2021: 421).

(2.4) (α) Το πεδίο της ΦΛ ισούται με Q⁶

(β) Το πεδίο της ΦΛ αποτελείται από: α) ένα θέμα, β) οποιοδήποτε στοιχείο καθορίζεται με βάση φωνολογικά ή/και μορφολογικά κριτήρια και γ) οποιοδήποτε στοιχείο καθορίζεται με το διακριτικό χαρακτηριστικό [+λέξη].

Σύμφωνα με τις Nespor (1999: 177-180) και Νικολού (2008: 22-24) έχει αποδειχτεί ότι το συστατικό που καθορίζει το επίπεδο της λέξης, το οποίο λειτουργεί ως πεδίο εφαρμογής των φωνολογικών κανόνων, δεν είναι το ίδιο σε μέγεθος με τη μορφολογική λέξη ούτε αναγκαστικά ισόμορφο με αυτή. Η λέξη, η οποία έχει τη δική της ξεχωριστή θέση στη γραμματική, αποτελεί το μέγιστο συστατικό του μορφολογικού δέντρου και το ελάχιστο με φωνητικό περιεχόμενο του συντακτικού. Στην ελληνική η απουσία ισομορφισμού μεταξύ φωνολογικής και μορφολογικής λέξης καταγράφεται σε περιορισμένο βαθμό, καθώς στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα συστατικά των δύο ιεραρχιών είναι ισομορφικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση αφομοίωσης ενός έρρινου συμφώνου ως προς ένα παρακείμενο κλειστό (2.5). Παρατηρείται όμως και η περίπτωση όπου μία μορφολογική λέξη αντιστοιχεί σε δύο φωνολογικές (Ralli, 1992 στο Nespor 1999: 179). Αυτό υποδεικνύεται από την

---

⁶ Το Q που προτείνουν οι Nespor & Vogel (1986: 144) ισοδυναμεί με το ελάχιστο συντακτικό συστατικό, δηλαδή τη γραμματική λέξη (στο Ρεβυθιάδου, 2021: 422).

ύπαρξη δύο κύριων τόνων και τη μη εφαρμογή του προαναφερθέντος κανόνα της αφομοίωσης (2.6).

(2.5) *τεμπέλης* → τε[mb]έλης

(2.6) *ψυχρών – πολέμων* → ψυχρώ[n p]ολέμων (*[m b])

Η πρόταση των Nespor και Vogel (1986) ότι η φωνολογική λέξη δεν δύναται να επεκταθεί σε δύο ή περισσότερες μορφολογικές δομές τέθηκε υπό αμφισβήτηση και επαναπροσδιορίστηκε από διάφορους ερευνητές. Ένας από αυτούς ήταν και ο Booij ο οποίος πρότεινε μια τυπολογία σύμφωνα με την οποία η φωνολογική λέξη (ΦΛ) μπορεί να είναι α) μικρότερη (2.7α), μεγαλύτερη (2.7β) ή γ) ισόμορφη (2.7γ) σε μέγεθος με τη μορφολογική λέξη (ΜΛ) (Booij, 1996 στο Νικολού, 2008: 23-24).

(2.7) (α) *πες μου* [péz] + [mu] (2 ΜΛ) → [pézmu] (1 ΦΛ)

(β) *arcivescovo* (ιταλ. αρχιεπίσκοπος) (1 ΜΛ) → [arci] + [vescovo] (2 ΦΛ)

(γ) *κουκλόσπιτο* [kukl-ó-spit-o] (1 ΜΛ) → [kuklóspito] (1 ΦΛ)

Η φωνολογική λέξη καθορίζεται, συνεπώς, με βάση πληροφορίες μορφολογικού χαρακτήρα και τη διέπουν κανόνες που κινούνται μεταξύ της επιφανειακής μορφολογικής δομής και των καθαρά φωνολογικών (ή προσωδιακών) κανόνων.

2.3 Η φραστική φωνολογία και η διεπαφή φωνολογίας και σύνταξης

Είναι γνωστό ότι ένας ομιλητής που μαθαίνει μια ξένη γλώσσα μπορεί με σχετική ευκολία να αναγνωρίσει τους διαφορετικούς φθόγγους μιας λέξης. Αντίθετα, όταν πολλές λέξεις μπαίνουν σε σειρά σχηματίζοντας φράσεις τότε το αντιληπτικό επίπεδο εξασθενεί και εκεί πλέον μπορούμε να μιλάμε περί φραστικής φωνολογίας, δηλαδή των φωνολογικών κανόνων που εφαρμόζονται στο συντακτικό πια επίπεδο ανάλυσης του λόγου (Nespor, 1999: 188). Για παράδειγμα, ένας φυσικός ομιλητής της ελληνικής γλώσσας μπορεί να ερμηνεύσει τη συντακτική δομή της φράσης (2.8) και να

διαχωρίσει μέσω φωνολογικών φαινομένων ποια φράση θα αποτελεί την ονοματική (ΟΦ) και ποια τη ρηματική (ΡΦ) την εκάστοτε φορά. Με άλλα λόγια, χωρίς την επέμβαση φωνολογικών κανόνων – τους οποίους ως φυσικοί/ες ομιλητές/τριες εφαρμόζουμε ασυνείδητα – δεν θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε ποια από τις δύο ερμηνείες θέλει να αποδώσει ο ομιλητής στα (2.9α) και (2.9β). Είναι εύληπτο ότι αν η ερμηνεία των συντακτικών δομών μέσω φωνολογικών κριτηρίων ήταν εύκολη υπόθεση θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε άμεσα ποια από τις δύο ερμηνείες θέλει να αποδώσει ο ομιλητής. Σε αυτήν την περίπτωση βέβαια θα έπρεπε να διευκρινίζεται ποιο φωνολογικό φαινόμενο εφαρμόζεται και στο πλαίσιο ποιανού συντακτικού συστατικού.

(2.8) Η κόρη μου τραγούδησε ένα τραγούδι

(2.9) (α) [[Το κορίτσι]ΟΦ [μου τραγούδησε ένα τραγούδι]ΡΦ]Φ

(β) [[Το κορίτσι μου]ΟΦ [τραγούδησε ένα τραγούδι]ΡΦ]Φ

Η προσωδιακή φωνολογική θεωρία που αναφέραμε νωρίτερα αφορά τη διεπίδραση ανάμεσα στη φωνολογία και τη σύνταξη. Σύμφωνα με μια βασική αρχή αυτής της θεωρίας η φωνολογική υπόσταση των φράσεων είναι αυτόνομη σε σχέση με τη συντακτική και η σχέση ανάμεσα στις δύο είναι έμμεση (*έμμεση αναφορά*) (Selkirk, 1981). Με άλλα λόγια, δεν συναντάμε φωνολογικούς κανόνες που να υπακούν σε αντίστοιχους κανόνες συντακτικής φύσεως, όπως π.χ. ότι ο φθόγγος /s/ ηχηροποιείται στο τέλος της ρηματικής φράσης. Παρόλα αυτά, η φωνολογική και συντακτική δομή δεν είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη, καθώς τα προσωδιακά συστατικά διαμορφώνονται μέσω πληροφοριών που προέρχονται από τη σύνταξη, συγκεκριμένα μέσω των *κανόνων αντιστοίχισης* (mapping rules). Αφού δηλαδή συσταθούν τα προσωδιακά συστατικά εφαρμόζονται στο εσωτερικό τους οι φωνολογικοί κανόνες, οι οποίοι έχουν έμμεση πρόσβαση και είναι ευαίσθητοι στη μορφολογική ή συντακτική δομή (Nespor, 1999: 190-191; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 51-52; Νικολού, 2008: 5-11; Ρεβυθιάδου, 2021: 417). Συνεπώς, η προσωδιακή φωνολογία είναι αυτή που εξετάζει τη διεπίδραση ανάμεσα στη σύνταξη και τη φωνολογία (Kainada, 2006: 2) και ασχολείται με υπερτεμαχικά χαρακτηριστικά, δηλαδή τις κατηγορίες που βρίσκονται πάνω από το επίπεδο της προσωδιακής λέξης.

Σύμφωνα με τη φραστική φωνολογία (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 52) μόνο οι συντακτικές έννοιες που ενσωματώνονται στα φωνολογικά συστατικά μπορούν να ερμηνευτούν φωνολογικά με συστηματικό τρόπο. Έτσι, τα προσωδιακά συστατικά που βρίσκονται πάνω από τα λεξικά όρια – δηλαδή πάνω από τη συλλαβή και τον πόδα – διέπονται από ορισμένους κανόνες οι οποίοι καθορίζουν τα μεταξύ τους όρια. Η Selkirk (1980) ξεχώρισε τρεις είδη προσωδιακών κανόνων:

Κανόνες ορίου (end rules), οι οποίοι επηρεάζουν τεμάχια σε κάποιο αριστερό ή δεξί άκρο ενός προσωδιακού συστατικού. Για παράδειγμα, η δάσυνση (aspiration) του τελικού φθόγγου /s/ στην ισπανική, όταν βρίσκεται στο δεξί άκρο της λέξης (2.10) αποτελεί κανόνα ορίου (Nespor & Vogel, 1986: 75-76).

(2.10) *Tienes* → Tienie[h]

‘Έχεις’

Κανόνες επέκτασης (span rules), οι οποίοι εφαρμόζονται στο εσωτερικό ενός προσωδιακού συστατικού. Για παράδειγμα, η ηχηροποίηση του /s/ πριν από ηχηρούς τριβόμενους ή έρρινους φθόγγους (2.11) αποτελεί παράδειγμα του εν λόγω κανόνα (Ρεβυθιάδου, 2021: 416).

(2.11) *Πεινασμένος* → [pinazménos]

Κανόνες σύνδεσης (juncture rules), οι οποίοι επηρεάζουν στοιχεία στην ένωση μεταξύ δύο συστατικών ενός επιπέδου. Για παράδειγμα, η φωνηεντική αποβολή από μια ακολουθία φωνηέντων της ελληνικής εφαρμόζεται μεταξύ των ορίων δύο λέξεων ή, πιο ορθά, μεταξύ δύο φωνολογικών λέξεων (2.12) (Ρεβυθιάδου, 2021: 416-417).

(2.12) *Έχει αποτύχει* → [έξαροτίτσι]

Ένα ακόμα βασικό χαρακτηριστικό της προσωδιακής φωνολογίας είναι ότι η σχέση φωνολογικής και μορφοσυντακτικής δομής δεν διακρίνεται από ισομορφισμό, καθώς τα όρια της φωνολογικής λέξης συχνά συμπίπτουν με την αρχή και το τέλος της γραμματικής λέξης. Όμως αυτή η ένα προς ένα αντιστοιχία συχνά καταστρατηγείται (Ρεβυθιάδου, 2021: 417).

Στην προηγούμενη ενότητα μας απασχόλησαν οι προσωδιακές κατηγορίες που περιορίζονται εντός των ορίων των λέξεων. Στην παρούσα ενότητα εξετάζουμε τις

μεγαλύτερες προσωδιακές κατηγορίες, δηλαδή αυτές που εφαρμόζονται μεταλεξικά και μετασυντακτικά. Αυτές αποτελούν τα κύρια πεδία εφαρμογής των φραστικών κανόνων sandhi και είναι η κλιτική ομάδα, η φωνολογική φράση, η επιτονική φράση και το εκφώνημα.

2.3.1 Η κλιτική ομάδα

Η κλιτική ομάδα (clitic group) αποτελεί το επίπεδο της μέγιστης φωνολογικής συνεκτικότητας μέσα στη φράση – πρόταση, καθώς και ένα από τα πολυσυζητημένα συστατικά της προσωδιακής ιεραρχίας που πρότειναν οι Nespor & Vogel (1986)⁷. Οι ερευνήτριες την κατατάσσουν πάνω από τη φωνολογική λέξη και κάτω από το επίπεδο της φωνολογικής φράσης. Η κλιτική ομάδα αναφέρεται στην προσωδιακή οργάνωση των κλιτικών με τον ξενιστή τους (host), δηλαδή τη λέξη στην οποία προσκολλώνται (Ρεβυθιάδου, 2021: 278) ή ως πεδίο εφαρμογής φωνολογικών κανόνων ανάμεσα σε ένα κλιτικό και της γραμματικής λέξης που το φιλοξενεί (Νικολού, 2008: 31-32). Η Nespor (1999: 197) ορίζει το κλιτικό ως ένα στοιχείο που δεν έχει φωνολογική ανεξαρτησία και είναι άτονο και δεν μπορεί να σταθεί χωρίς μια παρακείμενη μη κλιτική λέξη. Κλιτικά αποτελούν οι υπογραμμισμένες λέξεις στη φράση «Πες μου ότι δεν του μίλησες». Ένα παράδειγμα κλιτικής ομάδας φαίνεται στο (2.13), όπου η γραμματική λέξη (*πατέρας*) και η λειτουργική λέξη (*μας*) οργανώνονται σε μία φωνολογική λέξη η καθεμία και έπειτα μαζί σε μια κλιτική ομάδα (Ρεβυθιάδου, 2021: 420).

(2.13) Πατέρας μας

Στην ελληνική γλώσσα υπάρχουν αρκετοί φωνολογικοί κανόνες που έχουν την κλιτική ομάδα ως πεδίο εφαρμογής, τους οποίους θα αναλύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

---

⁷ Η υπόσταση της κλιτικής ομάδας ως ξεχωριστό προσωδιακό συστατικό ανάμεσα στη φωνολογική λέξη και τη φωνολογική φράση έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονης αμφισβήτησης στους κόλπους της γλωσσολογικής κοινότητας. Στη συγκεκριμένη εργασία επιλέξαμε να γίνει αναφορά στην κλιτική ομάδα και να μελετηθεί ξεχωριστά από τα υπόλοιπα προσωδιακά συστατικά, καθώς η πλειοψηφία της βιβλιογραφίας που συγκεντρώθηκε τη συμπεριλαμβάνει ως αυτούσιο συστατικό της προσωδιακής ιεραρχίας.

2.3.2 Η φωνολογική φράση

Το δεύτερο συστατικό της προσωδιακής ιεραρχίας που είναι ανώτερο του επιπέδου της λέξης και κυριαρχεί στην κλιτική ομάδα είναι η *φωνολογική φράση* (φ) (phonological phrase). Ορίζεται ως η ιεραρχική μονάδα οργάνωσης εκφωνήματος μεγαλύτερου της λέξης, το οποίο αποτελεί πεδίο εφαρμογής των κανόνων της φραστικής φωνολογίας (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 122). Αποτελεί σύνηθες φαινόμενο τα συγγράμματα που είναι αφιερωμένα στη φωνολογία να πραγματεύονται ως επί το πλείστον τη λεξική φωνολογία με αναλογικά πολύ συντομότερες αναφορές στη φωνολογία της φράσης. Όπως είδαμε και στις προηγούμενες ενότητες, η μορφολογική και η φωνολογική παραγωγή συμβαδίζουν, αλλά η σύνταξη και η φραστική φωνολογία είναι δύο ξεχωριστοί τομείς, οι οποίοι έχουν κοινό επίπεδο διασύνδεσης χωρίς κάποια άλλη παρεμβολή (Nespor, 1999: 138-139). Η φωνολογική φράση είναι εκείνο το συστατικό που έχει αποδειχτεί ότι οργανώνει σε μεγάλο βαθμό τη φραστική φωνολογία και που ορίζει το πεδίο εφαρμογής των κανόνων που αφορούν τα όρια λέξεων (Nespor, 1999: 203).

Το πεδίο της φραστικής φωνολογίας είναι αυτό στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι φραστικοί κανόνες sandhi, δηλαδή φωνολογικοί κανόνες αφομοίωσης, συμφωνικοί και φωνηεντικοί αποδιπλασιασμοί, τα φαινόμενα liaison και enchaînement στη γαλλική γλώσσα κ.ά. Επομένως, ένας εκ των κύριων στόχων της προσωδιακής φωνολογίας εν γένει είναι η παροχή ενός βασικού υπόβαθρου των αρχών εφαρμογής των κανόνων αυτών (Nespor & Vogel, 1986 στο Arvaniti, 2007: 68).

2.3.3 Η επιτονική φράση

Η προσωδιακή κατηγορία που κυριαρχεί στη φωνολογική φράση είναι η *επιτονική φράση* (intonational phrase), η οποία ορίζει τα όρια του επιτονικού περιγύρου και κυριαρχεί στο εκφώνημα. Σε αυτή πραγματώνεται ο μουσικός τόνος, ο οποίος ποικίλει ανάλογα με το περιεχόμενο του εκφωνήματος (π.χ. ερώτηση, απορία, δισταγμός, έκπληξη κτλ.) (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 120). Η διαίρεση του λόγου σε ΕΦ ρυθμίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την ταχύτητα εκφοράς του λόγου, όπως και από την αναπνοή – όταν αυτή σταματά σηματοδοτείται το ξεκίνημα μιας νέας ΕΦ. Ακόμα, νέες ΕΦ σχηματίζονται από παρενθετικές ή μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις, όπως φαίνεται στα (2.14α) (2.14β) αντιστοίχως:

(2.14) (α) [Ο Κώστας]ΕΦ [σαν καλό παιδί που είναι]ΕΦ [θα πάει στο
σουπερμάρκετ]ΕΦ

(β) [Η Μαρία]ΕΦ [η οποία είναι 30 χρονών]ΕΦ [περιμένει παιδί]ΕΦ

Πέρα από τη χαρτογράφηση του επιτονικού της περιγύρου, η ΕΦ αποτελεί πεδίο εφαρμογής φωνολογικών κανόνων, όπως του φαινομένου ηχηροποίησης του τελικού [s] πριν από λέξη που ξεκινάει με σύμφωνο με την τιμή [+ ηχηρό], όπως φαίνεται στο (2.15).

(2.15) [[Τι[z] γάτε[s]] φ]ΕΦ [[όπω[s] έχω ακούσει]φ [πολλέ[s] φορές[s] φ]ΕΦ
[βρέχουν με νερό] φ]ΕΦ

Παρατηρούμε εδώ ότι η εφαρμογή αυτού του κανόνα είναι υποχρεωτική μέσα σε μια ΕΦ που εμπεριέχει μόνο μια φωνολογική φράση (π.χ. τι[z] γάτες), αλλά μη επιτρεπτή στο πλαίσιο των ορίων μιας παρενθετικής πρότασης (π.χ. πολλές φορέ[s] βρέχουν). Τέλος, σημαντικό είναι ότι η φωνολογική υπόσταση των ΕΦ δεν καθορίζεται μόνο από συντακτικές έννοιες, αλλά και από σημασιολογικές (Nespor, 1999: 204-207; Γαβριηλίδου et al., 2021: 159).

Τελευταίο συστατικό της προσωδιακής ιεραρχίας είναι το *εκφώνημα* (utterance). Το πεδίο στο οποίο κυριαρχεί είναι η κύρια πρόταση, αν και με την κατάλληλη αναδιάρθρωση μπορεί να περιλαμβάνει και περισσότερες από μία προτάσεις. Οι λόγοι που καθορίζουν αν δύο ή παραπάνω φράσεις μπορούν να σχηματίσουν ένα Ε εξαρτώνται, όπως και στην περίπτωση της ΕΦ, από την ταχύτητα και το μήκος εκφοράς λόγου, καθώς και από στοιχεία σημασιολογικής φύσεως (και όχι συντακτικής) (Nespor, 1999: 207-208).

2.4 Ορισμός φαινομένων *sandhi* και ιστορική αναδρομή του όρου

Όπως είδαμε μέχρι τώρα, η φωνολογία, η διεπαφή της με τη μορφολογία και τη σύνταξη και τα προσωδιακά χαρακτηριστικά αποτελούν πεδία γλωσσολογικής έρευνας όπου κάνουν την εμφάνισή τους σύνθετα και πολυεπίπεδα φαινόμενα. Ένα από αυτά είναι και οι φραστικοί κανόνες *sandhi*. Πρόκειται για φωνολογικούς κανόνες που

άπτονται σε τεμάχια στα όρια των λέξεων, τα οποία μπορούν να υποστούν αλλαγές όταν βρίσκονται σε παρακείμενες θέσεις παράγοντας ένα εκφώνημα (Αρβανίτη, 2007: 67). Με άλλα λόγια, πρόκειται για φραστικούς κανόνες της φωνολογίας που εφαρμόζονται στα προσωδιακά συστατικά, δηλαδή σε περιβάλλοντα μεταξύ λέξεων (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 52, 122). Σύμφωνα με τον Hooper (1976, στο Clayton, 1981: 573) αν ένας (φραστικός) κανόνας εφαρμόζεται στα όρια λέξεων, αλλά δεν περιέχει άλλες μη φωνητικές πληροφορίες, θα πρέπει θεωρείται κανόνας sandhi. Παράλληλα, στο πλαίσιο της διαχρονικής θεώρησης της γλωσσολογίας, τα φαινόμενα sandhi μπορούν να προσφέρουν σημαντικά στοιχεία αναφορικά με ζητήματα όπως τη χρονολογία των αλλαγών τις οποίες συντελούν και τον χαρακτήρα των εμπλεκόμενων φωνητικών οντοτήτων (Andersen, 1986b: 231).

Οι φραστικοί κανόνες sandhi περιλαμβάνουν ένα μεγάλο σύνολο φωνολογικών διαδικασιών. Όπως θα δούμε και στα κεφάλαια 3 και 4, αποτελούν φωνολογικούς κανόνες αφομοίωσης τόπου ή/και τρόπου άρθρωσης (2.16), ηχηροποίησης φθογγικών τεμαχίων (2.17), φωνηεντικής (2.18) και συμφωνικής (2.19) αποβολής, φωνηεντικού (2.20) και συμφωνικού (2.21) αποδιπλασιασμού, ανασυλλαβισμού (2.22), καθώς και το φαινόμενο liaison της γαλλικής (2.23) (Arvaniti & Pelekanou, 2002; Tserdanelis, 2005; Eychenne, 2006; Arvaniti, 2007; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007; Pateli & Fredet, 2010; De Moras, 2011; Burov, 2013). Παρακάτω παραθέτουμε από ένα παράδειγμα στην ελληνική ή τη γαλλική γλώσσα για την κάθε προαναφερθείσα κατηγορία.

(2.16) *Τον πόλεμο* /ton pólemo/ → to[mb]ólemo

(2.17) *Ο σκύλος μου* /o skílos mu/ → oskílo[z]mu

(2.18) *Τα είδα* /ta íða/ → [táða]

(2.19) *Την Λίμα* /tin líma/ → [tilíma]

(2.20) *Τα άλογα* /ta áloga/ → [táloga]

(2.21) *Ο λαιμός σου* /o lemós su/ → [olemósu]

(2.22) *Ta grande amie* /ta gɾãd ami/ → [ta.gɾã.da.mi]

‘Η μεγάλη σου φίλη’

(2.23) *Les enfants* /le ãfã/ → [lezãfã]

‘Τα παιδιά’

Όσον αφορά τον όρο *sandhi*, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι έχει μια γενικευμένη εφαρμογή στη γλωσσολογία. Προέρχεται από το σανσκριτικό *samdhi* που σημαίνει «συνθέτω» (*sam* = «μαζί» + *dadhati* = «θέτω», εξού και *sandhi* = «ένωση») και αναφέρεται στη φωνολογική μορφή που αποκτά ένα στοιχείο σε διαφορετικά μορφολογικά (εσωτερικά φαινόμενα *sandhi*) ή συντακτικά (εξωτερικά φαινόμενα *sandhi*) περιβάλλοντα (Nespor, 1999: 115; Ρεβυθιάδου, 2021: 214). Τα εσωτερικά *sandhi* αποτελούν διαδικασίες φωνολογικής τροποποίησης που πραγματοποιούνται μέσα σε λέξεις ή πέρα από τα όρια ριζών ή επιθημάτων, ενώ τα εξωτερικά λαμβάνουν χώρα εντός ή πέρα από τα όρια λέξεων (Matthews, 2007 στο Ciotti, 2019: 2).

Εν συνεχεία, θα εξετάσουμε ιστορικά την εξέλιξη του όρου *sandhi*, μέχρι και την εισαγωγή του στη σύγχρονη δυτική γλωσσολογία ακολουθώντας τη διαφωτιστική μελέτη του Ciotti (2019). Ο όρος κάνει την εμφάνισή του στον τομέα της γραμματικής και της γλωσσικής ανάλυσης της σανσκριτικής γλώσσας, επονομαζόμενο ως *vyākaraṇa*, ο οποίος ξεπερνά σε χρονική έκταση τις δύομισι χιλιετίες. Πιο σημαντικός μελετητής της υπήρξε ο λόγιος φιλόσοφος *Pāṇini*, το έργο του οποίου με τίτλο *Aṣṭādhyāyī* αποτελεί το σημαντικότερο σωζόμενο κείμενο των παραδόσεων *vyākaraṇa*. Έτσι, ανά τους αιώνες σημειώνονται πολυάριθμες αναφορές και ενότητες ολόκληρες σε γραμματικά εγχειρίδια – που γενικά αναφέρονται ως *Prakriyās* («Διαδικασίες») – αφιερωμένες σε *sandhi* φαινόμενα.

Μεταγενέστερα, ο όρος κάνει την εμφάνισή του στις πρώτες γραμματικές της σανσκριτικής από Ιησουίτες ιεραποστόλους της Δύσης, κατά την ευρύτερη περίοδο των ετών 1660-1800 μ.Χ. Δυστυχώς, τα έργα αυτά γνώρισαν περιορισμένη κυκλοφορία και δεν τυπώθηκαν ποτέ. Ομοίως και η πρώτη γενιά Βρετανών Βαπτιστών ιεραπόστολων μελέτησαν σανσκριτικά στην Ινδία υπό την άμεση καθοδήγηση σανσκριτικών μελετητών και εξέδωσαν τις δικές τους γραμματικές της σανσκριτικής από τα μέσα 18^{ου} μέχρι και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Σε αντίθεση με αυτές των Ιησουιτών, οι γραμματικές των Βρετανών βοήθησαν στη διάδοση της γνώσης της σανσκριτικής σε όλη την Ευρώπη. Πολλές από αυτές μάλιστα εμφανίζουν εξοικείωση με τις γραμματικές *Prakriyā*.

Εν συνεχεία, κυκλοφόρησε το πόνημα «Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita Sprache» (μτφ. «Λεπτομερείς διδασκαλίες της σανσκριτικής γλώσσας») του γερμανού γλωσσολόγου Franz Bopp, που δημοσιεύτηκε το 1827 και άλλαξε σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο περιγράφονταν οι κανόνες sandhi στη δυτική γραμματική της σανσκριτικής. Θα πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι ο Bopp, σε αντίθεση με τους Βρετανούς προκατόχους του, δεν χρησιμοποιεί τον όρο sandhi, αλλά προτιμά τον γερμανικό όρο Wohllaut, που μπορεί να μεταφραστεί ως «ευφωνία».

Η επόμενη σημαντική απόπειρα καταγραφής της σανσκριτικής γραμματικής έγινε το 1866 από τον Γερμανό φιλόλογο Friedrich Max Müller, ο οποίος δημοσίευσε το «A Sanskrit Grammar for Beginners, Davanāgarī and Roman Letters». Στον πρόλογο του αναφέρει ότι παρόλο που άντλησε υλικό από τις σανσκριτικές γραμματικές, χρωστάει πολλά στη γραμματική του Bopp, η οποία διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εργασία του. Σημαντικότερη συμβολή του στην εξέλιξη των φαινομένων θεωρείται το γεγονός ότι διαχώρισε τους όρους «εξωτερικά» και «εσωτερικά φαινόμενα sandhi», συνδυάζοντας την ινδική με τη δυτική προσέγγιση στην αναπαράσταση της σανσκριτικής γραμματικής, και αντικατέστησε το «Wohllaut» του Bopp με τον όρο sandhi. Η πρωτοπορία του έγκειται στο γεγονός ότι εδραίωσε τη χρήση του όρου για να επισημάνει τις τροποποιήσεις των φθόγγων στο πλαίσιο της λέξης, κάτι που δεν συνέβαινε στη vyākaraṇa. Πράγματι, οι γραμματικές Prakriyā χρησιμοποιούσαν μεν τον όρο sandhi, αλλά ποτέ για να περιγράψουν φαινόμενα που επηρεάζουν συνδυασμούς ριζών και επιθημάτων.

Τέλος, από τα τέλη του 19ου αιώνα, ο όρος sandhi τείνει να εμφανίζεται έξω από τους κύκλους των σανσκριτικών και των ιστορικών γλωσσολόγων. Παρά το γεγονός ότι φαίνεται να μην έχει ευρεία χρήση στη γενετική φωνολογία και στην κοινή διαδεδομένη μελέτη της φωνολογίας από τη δεκαετία του 1960 και μετέπειτα, παρατηρούμε την αισθητή του παρουσία στη σύγχρονη δυτική γλωσσολογική βιβλιογραφία για τουλάχιστον έναν αιώνα. Μπορεί κανείς λοιπόν να κατανοήσει πόσο σημαντικός είναι ο αντίκτυπος της μελέτης της σανσκριτικής γλώσσας και συγκεκριμένα των Ινδών γραμματικών και φωνητικών μελετητών στην εξέλιξη του όρου sandhi και κατά συνέπεια στην ανάπτυξη της σύγχρονης δυτικής γλωσσολογίας και των φωνητικών σχολών της εποχής μας (Ciotti, 2019).

3. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ SANDHI ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Το παρόν κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στα πεδία εφαρμογής των φραστικών κανόνων sandhi στην ελληνική γλώσσα. Τα τελευταία χρόνια σημειώνεται μια ικανή προσπάθεια καταγραφής και μελέτης των πεδίων εφαρμογής τους (Baltazani, 2006). Η ανάλυση στην οποία θα προβούμε εξετάζει το σύνολο των φραστικών κανόνων με βάση την κατάταξη και κατηγοριοποίησή τους από τους Nespor και Vogel (1986), Condoravdi (1987), Arvaniti και Pelekanou (2002), Tserdanelis (2005) και Arvaniti (2007) κ.ά. Οι κατηγορίες που προκύπτουν είναι οι εξής:

1. Η αφομοίωση ηχηρότητας του άηχου συριστικού φθόγγου /s/ πριν από έναν ηχηρό κλειστό ή αντηχητικό φθόγγο
2. Η αποβολή του έρρινου φθόγγου /n/ πριν από έναν αντηχητικό ή τριβόμενο φθόγγο
3. Η αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων και άηχων κλειστών φθόγγων
4. Ο αποδιπλασιασμός παρακείμενων συμφώνων
5. Η αποβολή του ανόμοιου φωνήεντος
6. Ο αποδιπλασιασμός παρακείμενων φωνηέντων
7. Η διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων
8. Ο ανασυλλαβισμός του φθόγγου /n/ πριν από φωνήεν

3.1 Αφομοίωση ηχηρότητας του άηχου συριστικού φθόγγου /s/

Ο πρώτος κανόνας sandhi που θα παρουσιάσουμε αφορά την αφομοίωση ηχηρότητας του άηχου συριστικού φθόγγου /s/ πριν από έναν ηχηρό σύμφωνο ή αντηχητικό φθόγγο⁸, ο οποίος αποτελεί περίπτωση προκαταβολικής αφομοίωσης (Nespor & Vogel, 1986). Συγκεκριμένα, όταν ο φθόγγος /s/ βρίσκεται σε αυτό το φωνολογικό περιβάλλον μετατρέπεται σε [z], δηλαδή στον αντίστοιχο ηχηρό φατνιακό τριβόμενο συριστικό φθόγγο και αλλόφωνό του. Στα ακόλουθα παραδείγματα γίνεται αντιληπτό ότι ο κανόνας εφαρμόζεται στο πλαίσιο της προσωδιακής λέξης (3.1) (3.2),

---

⁸ Αντηχητικοί φθόγγοι είναι τα φωνήεντα, τα ημίφωνα, τα υγρά και τα έρρινα (Fromkin et al., 2017: 735). Τα (μη έρρινα) κλειστά, τα τριβόμενα και τα προστριβόμενα αποτελούν τους φρακτικούς φθόγγους (Fromkin et al., 2017: 771).

αλλά και σε ευρύτερα πεδία, όπως την κλιτική ομάδα (3.3) και τη φωνολογική φράση (3.4).

(3.1) *Η σβήστρα* /i svístra/ → [izvístɾa]

(3.2) *Η προσγείωση* /i prosjíosi/ → [iprozjíosi]

(3.3) *Μας δώσανε* /mas dósane/ → [mazdósane]

(3.4) *Ο φοβερός δράκος* /o foverós drákos/ → [ofoverózdράκος]

Η Nespor (1999: 82) εξηγεί ότι είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός του πεδίου λειτουργίας του φαινομένου, δεδομένου ότι δεν εκδηλώνεται σε οποιοδήποτε σημείο του εκφωνήματος. Δεν υφίσταται λ.χ. ηχηροποίηση του /s/ στο (3.5), παρόλο που στα δεξιά του /s/ βρίσκεται το ηχηρό σύμφωνο /m/. Καταλήγει, επομένως, στο ότι το φαινόμενο εκδηλώνεται αποκλειστικά στο εσωτερικό της φωνολογική λέξης και της φωνολογικής φράσης, ανεξάρτητα από τη μορφολογική τους ανάλυση.

(3.5) *Τον απατά[s] μα δεν το ξέρει*

Οι Arvaniti και Pelekanou, (2002: 73) υποστηρίζουν τη βαθμιαία εφαρμογή του φαινομένου. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα της έρευνάς τους σε εννέα ομιλητές έδειξαν ότι οι δύο εξ αυτών απέδιδαν το φωνολογικό εξαγόμενο ως [s] ([-ηχηρό]), πέντε ως [z] ([+ηχηρό]) και δύο με μερική ηχηρότητα. Οι ερευνήτριες εξέτασαν το φαινόμενο στο πλαίσιο της προσωδιακής λέξης και των ορίων ΕΦ και απεφάνθησαν ότι είναι βαθμιαίο και όχι κατηγοριακό, καθώς και ότι δεν αποτελεί φωνολογικό κανόνα και μπορεί να λάβει χώρα σε οποιοδήποτε επίπεδο της προσωδιακής δομής⁹.

Στον αντίποδα, ο Tserdanelis (2005: 76-77) παρουσιάζει δεδομένα στα οποία το /s/ φέρει την τιμή [+ηχηρό] σε όλες τις περιπτώσεις που ο ίδιος αναφέρει, κάτι που τον οδηγεί στη θεώρηση του φαινομένου ως κατηγοριακού. Συγκεκριμένα, τοποθετεί το /s/ σε δύο διαφορετικές προσωδιακές θέσεις, ώστε είτε να ακολουθείται από τα όρια επιτονικών φράσεων, είτε να μην υπάρχουν καθόλου φραστικά όρια, κάτι που, όπως ισχυρίζεται η Arvaniti (2007: 76) θα μπορούσε να έχει επηρεάσει την πραγμάτωση του

⁹ Αντιπαραβάλλεται η άποψη των Nespor και Vogel (1986 στο Kainada, 2006: 5), οι οποίες υποστήριξαν ότι η ηχηροποίηση του /s/ συμβαίνει εντός των ΕΦ αλλά όχι ανάμεσα στα προσωδιακά τους όρια.

φαινομένου. Ο Tserdanelis παρατηρεί επίσης ότι κάθε φορά που τίθεται ένα προσωδιακό όριο, η ηχηρότητα του /s/ δεν εφαρμόζεται, καθώς και ότι δεν υπάρχουν σαφείς περιπτώσεις μερικής ηχηρότητας του, εφόσον δεν υφίσταται προσωδιακή παύση.

Σε παρόμοιο πνεύμα με τις Arvaniti και Pelekanou (2002) κινείται και η έρευνα της Baltazani (2006), από την οποία προκύπτει ότι η διαδικασία ηχηροποίησης του /s/ αποτελεί βαθμιαία διαδικασία και είναι προαιρετική, καθώς και ότι ο βαθμός αφομοίωσης επηρεάζεται από τη φύση του τεμαχίου που έπεται του /s/. Βρέθηκαν, δηλαδή, περισσότερα παραδείγματα μερικής αφομοίωσης του /s/ πριν από αντηχητικό φθόγγο παρά από ηχηρό κλειστό. Η έρευνά της, η οποία διεξήχθη σε πέντε άτομα που επανέλαβαν 15 διαφορετικές φράσεις από τρεις φορές, έδειξε μεταβλητότητα στην παραγωγή του /s/, με ορισμένα φωνολογικά εξαγόμενα να είναι [z] ([+ηχηρά]) (49%), άλλα [s] ([-ηχηρά]) (16%) και άλλα να έχουν μερική ηχηρότητα (35%). Να σημειωθεί επίσης ότι τόσο οι έρευνα των Arvaniti και Pelekanou, (2002), όσο και της Baltazani (2006) απέδειξαν ότι στις περιπτώσεις μερικής ηχηρότητας, το ηχηρό τμήμα είναι το πρώιμο τμήμα του /s/, κάτι που σημαίνει ότι η ηχηρότητα του /s/ μπορεί να είναι το αποτέλεσμα προχωρητικής συνάρθρωσης (carry-over coarticulation) (εναπομένουσα ηχηρότητα λόγω του φωνήεντος που προηγείται) παρά οπισθοχωρητικής συνάρθρωσης (εναπομένουσα ηχηρότητα λόγω του ηχηρού συμφώνου που έπεται) (στο Arvaniti, 2007: 75).

Οι Ρεβυθιάδου και Τζακώστα, (2007: 54-55) υποστηρίζουν ότι η ηχηροποίηση του /s/ είναι υποχρεωτική στο πλαίσιο της προσωδιακής λέξης, είτε πρόκειται για απλή (3.6), είτε για σύνθετη λέξη (3.7). Από σχετική τους έρευνα προκύπτει πως ο κανόνας εφαρμόζεται στο πεδίο της προσωδιακής λέξης (λέξη + κλιτικό) (3.8), χωρίς όμως η εφαρμογή του να είναι κατηγοριακή, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις απουσίας αφομοίωσης ηχηρότητας (3.9). Διατείνονται επίσης ότι η εφαρμογή του κανόνα στο πεδίο της φωνολογικής φράσης (φ) είναι υποχρεωτική (3.10), κάτι που όμως δεν συμβαίνει και στα όρια επιτονικών φράσεων (3.11).

(3.6) *Ο κόσμος* /o kósmos/ → [okózmos]

(3.7) *Προσδιορίζω* /prosdiorízo/ → [prozdiorízo]

(3.8) *Ο μπαμπάς μου* /o babás mu/ → [obabázmu]

(3.9) *Περασμένο* /perasméno/ → [perasméno]

(3.10) [Ο βιβλιοπώλη[s]]φ [γεμίζει τι[z] βιτρίνε[z] με βιβλία]φ¹⁰

(3.11) [[Όταν φτάσει[s]]φ]ΕΦ, [[με το καλό]φ]ΕΦ, [[πάρε με τηλέφωνο]φ]ΕΦ

3.2 Αποβολή του έρρινου φθόγγου /n/

Ο επόμενος κανόνας θέλει τον έρρινο φθόγγο /n/ να αποβάλλεται πριν από έναν αντηχητικό ή τριβόμενο φθόγγο (3.12) (3.13). Το συνηθέστερο πεδίο εφαρμογής του είναι η κλιτική ομάδα, καθώς πολλές αντωνυμίες και αντωνυμικοί τροποποιητές (pronominal modifiers) – που λειτουργούν ως κλιτικά – λήγουν σε /n/, π.χ. *τον, την, των, όποιον, έναν* κ.ά.

(3.12) *Την λάσπη* /tin láspi/ → [ti láspi]

(3.13) *Την συνοδεύει* /tin sinodéni/ → [ti sinodéni]

Η Condoravdi (1987) προτείνει την Ελάχιστη Φράση z (Minimal Phrase) ως πεδίο εφαρμογής για την αποβολή του /n/ και άλλων φωνηεντικών αποβολών που ανήκουν στους φραστικούς κανόνες. Παρατηρεί, μεταξύ άλλων, ότι η χρήση του τελικού φθόγγου /n/ είναι υποχρεωτική όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή κλειστό άηχο σύμφωνο (3.14α) (3.14β) (3.14γ) (1987: 107). Από την άλλη, διαπιστώνει ότι σε άλλα φωνολογικά περιβάλλοντα η εφαρμογή του κανόνα είναι αμφίσημη. Συγκεκριμένα, ενώ π.χ. στη φράση (3.15α) η αποβολή του /n/ είναι αποδεκτή, στη φράση (3.15β) η χρήση του είναι υποχρεωτική. Παρόμοια είναι η αντίθεση και στην περίπτωση του *έναν*. Παρόλο δηλαδή που η απόδοση στη φράση (3.16α) είναι αποδεκτή, στη φράση (3.16β) το /n/ δεν μπορεί να απαλειφθεί, παρόλο που η επόμενη λέξη ξεκινάει με το τριβόμενο /s/. Η Condoravdi (1987 στο Tserdanelis, 2005: 27) ισχυρίζεται ότι αυτό συμβαίνει επειδή το /έναν/ αποτελεί τη λεξική κεφαλή μιας μεγίστης προβολής και άρα το δεξί τελείωμα μιας ελάχιστης φράσης. Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα (1987: 108) ότι «η χρήση του τελικού /n/ είναι υποχρεωτική όταν το αντωνυμικό στοιχείο που το περιέχει είναι είτε αντωνυμία, είτε τροποποιητής που

¹⁰ Στην περίπτωση που το άηχο συριστικό /s/ (ο βιβλιοπώλη[s]) βρεθεί στην ίδια φωνολογική φράση με έναν παρακείμενο ηχηρό κλειστό φθόγγο θα εφαρμοστεί κανονικά ο κανόνας (π.χ. [ο βιβλιοπώλη[z] μου]).

ακολουθεί την ονοματική κεφαλή, είτε τροποποιητής αμέσως πριν από μια μηδενική κεφαλή». Με προσωδιακούς όρους «η χρήση του τελικού /n/ είναι υποχρεωτική όταν το αντωνυμικό στοιχείο βρίσκεται στο δεξί τελείωμα μιας ελάχιστης φράσης».

(3.14) (α) *Ποιον άντρα* /pjon ándra/ → [pjonándra] *[pjoándra]

(β) *Έναν άντρα* /énan ándra/ → [énanándra] *[énaándra]

(γ) *Όποιον άντρα* /ópjon ándra/ → [ópjonándra] *[ópjoándra]

(3.15) (α) *Ποιον φίλο σου* /pjon φίλο su/ → [pjoφίlosu]

(β) *Ποιον βοήθησες* /pjon vo`jθises/ → [pjonvo`jθises] *[pjo`jθises]

(3.16) (α) *Έναν φίλο σου* /énan φίlosu/ → [éna φίlosu]

(β) *Δώσε από έναν στα παιδιά* /dóse apó énan sta pedjá/ → [dóse apó énan sta pedjá] *[dóse apó éna sta pedjá]

Οι Nespor & Vogel (1986 στο Arvaniti, 2007: 69) υποστηρίζουν ότι τα κλιτικά λειτουργούν ως πεδία εφαρμογής για πολλά φαινόμενα sandhi στην ελληνική γλώσσα εν γένει. Παρόλα αυτά, η αποβολή του φθόγγου /n/ δεν αποτελεί καθολικό φαινόμενο στα κλιτικά (3.17) (3.18). Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση για την αποβολή του έρρινου /n/ είναι να αποτελεί ληκτικό σύμφωνο ενός άτονου λειτουργικού στοιχείου, καθώς επίσης και να προηγείται ενός τεμαχίου με τιμή είτε [+αντηχητικό] ή [+εξακολουθητικό] (Nespor, 1999: 93). Με την περίπτωση της τιμής [+στιγμαίο] θα ασχοληθούμε στην ενότητα 3.3.

(3.17) *Τον φίλησα* /ton φίlisa/ → [tonφίlisa] *[toφίlisa]

(3.18) *Ακουστικών σου* /akustikón su/ → [akustikónsu] *[akustikósu]

3.3 Αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων και άηχων κλειστών φθόγγων

Ένας από τους πιο συνηθισμένους φωνολογικούς κανόνες αφομοίωσης στην ελληνική γλώσσα είναι η αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων και άηχων κλειστών φθόγγων. Σύμφωνα με τη Nespor (1999:

199), πρόκειται για περίπτωση διπλής αφομοίωσης στο ίδιο περιβάλλον, καθώς υφίσταται προκαταβολική αφομοίωση του έρρινου συμφώνου ως προς το κλειστό που ακολουθεί (σε ό,τι αφορά τον τόπο άρθρωσης) και εμμένουσα αφομοίωση του κλειστού συμφώνου ως προς το έρρινο που προηγείται (σε ό,τι αφορά το χαρακτηριστικό [+/- ηχηρό])¹¹. Οι Ρεβυθιάδου και Τζακώστα, (2007: 55-56) εξηγούν ότι όπως και στην περίπτωση της ηχηροποίησης του /s/ (βλ. 3.1), έτσι και αυτός ο κανόνας sandhi είναι υποχρεωτικός στο πεδίο της προσωδιακής λέξης, είτε είναι σύνθετη είτε έχει πρόθημα (3.19) (3.20), και μεταξύ κλιτικού και λέξης (3.21) (3.22). Ακόμα, αποσαφηνίζουν ότι σε ορισμένες ποικιλίες της ελληνικής εντοπίζεται και στο πεδίο της φωνολογικής φράσης (3.23) (3.24), κάτι που δεν συμβαίνει στην Κοινή Νέα Ελληνική. Πιο αναλυτικά, στο (3.21), η εφαρμογή της διπλής αφομοίωσης πραγματώνεται ως εξής: το έρρινο φατνιακό /n/ ([tin]) αφομοιώνεται ως προς τον τόπο άρθρωσης του παρακείμενου κλειστού διχειλικού /p/ ([pulás]) στο αντίστοιχο έρρινο διχειλικό /m/. Παράλληλα, το άηχο /p/ αφομοιώνεται ως προς την τιμή της ηχηρότητας με το παρακείμενο έρρινο ηχηρό /n/ που προηγείται και τρέπεται στο αντίστοιχο ηχηρό κλειστό διχειλικό /b/. Δεν θα ήταν εξάλλου συμβατό με τη νοητική γλωσσική μας διαίσθηση να θεωρήσουμε αξιωματικά την ύπαρξη δύο ξεχωριστών λεξιλογικών στοιχείων [tim] και [bulás] δίπλα στα [tin] και [pulás], δεδομένου ότι η εμφάνιση των πρώτων επιδέχεται φωνολογική ερμηνεία (Nespor, 1999: 86; Ρεβυθιάδου, 2021: 215).

(3.19) *Εμπόριο* → [embório]

(3.20) *Συμπονώ* → [simbonó]

(3.21) *Την πουλάς* /tin pulás/ → [timbulás]

(3.22) *Την Κέρκυρα* /tin kékira/ → [tinjércira]

(3.23) *Έχουν ταχθεί* /éxun taxthí/ → [éxundaxthí]

(3.24) *Κάνουν πόλεμο* /kánun póleμο/ → [kánumbóleμο]

¹¹ Κατά τη Nespor (1999: 83), «η αφομοίωση είναι η φωνολογική διαδικασία κατά την οποία ένα τεμάχιο προσλαμβάνει την αυτή τιμή ως προς ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά με ένα άλλο προσκείμενο τεμάχιο». Διακρίνεται σε προκαταβολική, όταν τα όργανα του φωνητικού συστήματος «προλαβαίνουν την άρθρωση του φθόγγου που έπεται, προσλαμβάνοντας ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά του» και εμμένουσα, όταν «παρατείνουν την άρθρωση του φθόγγου που προηγείται, προσλαμβάνοντας ορισμένες από τις ιδιότητές του». Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις όπου στο ίδιο περιβάλλον έχουμε τόσο προκαταβολική όσο και εμμένουσα αφομοίωση.

Η εφαρμογή αυτού του κανόνα θεωρείται βαθμιαία (Nespor & Vogel, 1986) κάτι που αποδεικνύεται επίσης από το γεγονός ότι στον επίσημο λόγο οι μεταλεξικές ακολουθίες [έρρινος φθόγγος] + [κλειστός φθόγγος] μπορούν είτε να παραμένουν μη αφομοιωμένες (3.25α) ή να εμφανίζουν μόνο έρρινη αφομοίωση ως προς τον τόπο άρθρωσης (3.25β), χωρίς να λαμβάνει χώρα η εμμένουσα αφομοίωση της ηχηρότητας, κάτι που δεν συμβαίνει στο εσωτερικό της λέξης. Αυτό ενδέχεται να επιδέχεται κοινωνιογλωσσολογική και όχι φωνολογική εξήγηση, καθώς πολλοί/ες φυσικοί/ές ομιλητές/τριες επιλέγουν συνειδητά να μην ηχηροποιούν τα κλειστά σύμφωνα του δεύτερου λεξικού τεμαχίου, προσδίδοντας με αυτόν τον τρόπο περισσότερο κύρος και επισημότητα στον λόγο τους, αναλόγως την περίπτωση (Αρβανίτη, 2007: 74).

(3.25) (α) *Την παλάμη* /tin palámi/ → [tinpalámi]

(β) *Την παλάμη* /tin palámi/ → [timpalámi]

Όπως προαναφέρθηκε, ο κανόνας έχει ως πεδίο εφαρμογής την προσωδιακή λέξη και τη φωνολογική φράση, αλλά όχι την επιτονική φράση. Ο Tserdanelis (2005: 25) εξηγεί ότι ενώ στη φωνολογική φράση (3.26) η διπλή αφομοίωση συμβαίνει κανονικά, δεν μπορεί να συμβεί και το ίδιο και στο πλαίσιο των δύο φωνολογικών φράσεων που καθιστούν μία ΕΦ στο (3.27), παρά το γεγονός ότι συντακτικά αποτελούν αμφοτερές ρηματικές φράσεις.

(3.26) *Δεν πειράζει* /den pirázi/ → [ðembirázi]

(3.27) [*Έχουν*]φ [*πλέξει*]φ /éxun/ # /pléksi/ → [éxunpléksi] *[éxumbléksi]

3.4 Αποδιπλασιασμός παρακείμενων συμφώνων

Ο τελευταίος κανόνας sandhi που επικεντρώνεται σε φωνολογικές διεργασίες και αλλαγές σε συμφωνικούς φθόγγους είναι ο συμφωνικός αποδιπλασιασμός (consonant degemination). Υπαγορεύει ότι κάθε φορά που συναντάται μια ακολουθία δύο όμοιων συμφώνων ανάμεσα σε δύο μορφήματα ή όρια λέξεων εκφέρεται μόνο το ένα από τα δύο σύμφωνα, ενώ το άλλο αποβάλλεται. Με άλλα λόγια, η συνολική διάρκεια των δύο συμφώνων είναι συγκρίσιμη με εκείνη ενός μεμονωμένου συμφώνου σε παρόμοια

τμηματική και προσωδιακή θέση (3.28α) – (3.28γ) (Arvaniti & Pelekanou, 2002; Arvaniti & Baltazani, 2005; Holton et al, 2015; Tserdanelis, 2005).

(3.28) (α) *Ο λαός σου* /o laós su/ → [olaósu]

(β) *Ο γιος σου* /o jós su/ → [ojósu]

(γ) *Μας σώσατε* /mas sóstate/ → [masósate]

Οι Arvaniti και Pelekanou (2002: 73) ισχυρίζονται ότι ο κανόνας είναι κατηγοριακός, δεδομένου ότι εφαρμόζεται τόσο στο πλαίσιο της προσωδιακής λέξης όσο και της φωνολογικής φράσης (3.29). Την ίδια άποψη υποστηρίζει και η Arvaniti (2007: 76). Την κατηγοριακή εφαρμογή του κανόνα επιβεβαιώνει και ο Tserdanelis (2005: 47-48) ερευνώντας δύο ακολουθίες τεμαχίων του φθόγγου /s/ στα όρια λέξεων και διατεινόμενος ότι έτσι κι αλλιώς η ελληνική γλώσσα δεν προβλέπει τη φωνολογική πραγμάτωση δύο όμοιων συμφώνων που γειτνιάζουν στο επίπεδο της προσωδιακής λέξης, της κλιτικής ομάδας και της φωνολογικής φράσης. Επιπλέον, δεν εντοπίζει καμία σημαντική επίδραση στην εφαρμογή του κανόνα αποδιπλασιασμού του /s/, ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχουν προσωδιακά όρια μέσω φράσεων στην ένωση ενός /s/ που βρίσκεται στο τέλος μιας λέξης και ενός στην αρχή της επόμενης. Τέλος, αναφέρει ότι οι ακροατές/τριες μπορούν να χρησιμοποιούν με επιτυχία τον συμφωνικό αποδιπλασιασμό ως ένδειξη αποσαφήνισης διαφορούμενων προτάσεων (Tserdanelis, 2005 στο Arvaniti, 2007: 76).

(3.29) [o vorjás co ílos simfónisan] → [o vorjás co ílo simfónisan].

3.5 Αποβολή του ανόμοιου φωνήεντος

Ένας ακόμα κανόνας με επίκεντρο την κλιτική ομάδα είναι η αποβολή του ανόμοιου φωνήεντος εντός και μεταξύ λέξεων, όπου αποβάλλεται το λιγότερο αντηχητικό από τα προσκείμενα φωνήεντα, ανεξαρτήτως της θέσης στην οποία βρίσκεται (αν δηλαδή εμφανίζεται πρώτο η δεύτερο). Η κλίμακα αντηχητικότητας των φωνηέντων της ελληνικής γλώσσας, από το ισχυρότερο στο λιγότερο ισχυρό, αποτυπώνεται στο (3.30) (Condoravdi, 1987: 99). Στα (3.31) – (3.35) παρατίθενται

μερικά παραδείγματα εφαρμογής αυτού του κανόνα (Condoravdi, 1987: 100; Nespor, 1999: 91, 198; Arvaniti & Baltazani, 2005: 14).

(3.30) $o > a > u > i > e$

(3.31) *Υπό + έμενε* → *υπέμενε* /ipó émene/ → [ipémene]

(3.32) *Το είδα* /to ída/ → [tóda]

(3.33) *Το έκανα* /to ékana/ → [tókana]

(3.34) *Σε αγαπώ* /se agapó/ → [sagapó]

(3.35) *Τα κόμματα όλα* /ta kómata óla/ → [takómatóla]

Η Condoravdi (1987) προτείνει, όπως και στην αποβολή του έρρινου φθόγγου /n/, την ελάχιστη φράση *z* ως πεδίο εφαρμογής της φωνηεντικής αποβολής, ενός συστατικού μεγαλύτερου από την προσωδιακή λέξη αλλά μικρότερου από τη φωνολογική φράση¹². Παρόλα αυτά, από το μοντέλο της προκύπτουν ακολουθίες που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν από τους/τις φυσικούς/ές ομιλητές/τριες. Για παράδειγμα, στο (3.36) προτείνει την αποβολή του πρώτου φωνήεντος της ακολουθίας [a]. Παρόλο που αυτό το παράδειγμα μπορεί να είναι αποδεκτό από ορισμένους ομιλητές, σε αντίστοιχη περίπτωση στο (3.37) θα έπρεπε το /ɣ/ να παραμένει υπερωικό (Condoravdi, 1987: 106; Arvaniti, 2007: 71). Κάτι τέτοιο φυσικά δεν μπορεί να συμβεί, καθώς όταν ο φθόγγος /ɣ/ ακολουθείται από πρόσθιο φωνήεν ουρανικοποιείται.

(3.36) *Γύψινα ελάφια* /jípsina eláfja/ → [jípsineláfja]

(3.37) *Ανάγωγα εγγόνια* /anáɣoga egóna/ → *[anáɣogegóna]

Οι Arvaniti και Pelekanou (2002: 74), έπειτα από έρευνα πάνω σε δείγματα αυθόρμητου προφορικού λόγου, θεωρούν ότι η εφαρμογή του κανόνα είναι βαθμιαία. Συγκεκριμένα, ανάμεσα στα 49 δείγματα φωνηεντικής αποβολής που μελετήθηκαν σε λεξικά όρια μόνο σε 17 (35%) παρατηρήθηκε πλήρης αποβολή και σε 13 (27%) δεν εμφανίστηκε καθόλου. Απεναντίας, σε 19 (38%) εντοπίστηκε μερική εφαρμογή, με

¹² Η Condoravdi δεν θεωρεί την κλιτική ομάδα ως μέρος της προσωδιακής ιεραρχίας.

τους/τις ομιλητές/τριες να αντιμετωπίζουν τη φωνηεντική ακολουθία μέσω της μείωσης φωνήεντος, της διφθογοποίησης κ.ά. Σημαντικό εύρημά τους αποτέλεσε η απόκλιση που παρουσιάζει η κλίμακα της φωνηεντικής ιεραρχίας ως προς την ισχύ των φωνηέντων [a] και [o], με τις απόψεις αρκετών ερευνητών να δίστανται. Αυτό αποδεικνύεται από το παράδειγμα (3.38).

(3.38) *Από αυτόν /από aftón/* → [apaftón] ([o] < [a])

αλλά Γρήγορα ο /γτίγορα ο/ → [γρίγορο] ([o] > [a])

3.6 Αποδιπλασιασμός παρακείμενων φωνηέντων

Σε παρόμοιο πνεύμα με τον συμφωνικό αποδιπλασιασμό (βλ. 3.4), περνάμε στο αντίστοιχο φαινόμενο που λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε δύο όμοια φωνήεντα μιας ακολουθίας ανάμεσα στα όρια λέξεων. Οι Ρεβυθιάδου και Τζακώστα, (2007: 57) τον ορίζουν ως διαδικασία αποβολής ενός εκ των δύο όμοιων γειτονικών φωνηέντων, η οποία εφαρμόζεται στο πλαίσιο της προσωδιακής λέξης (3.39) και της φωνολογικής φράσης (3.40). Η μη εφαρμογή του εν λόγω κανόνα δημιουργεί αυτό που ονομάζουμε *χασμωδία* (hiatus) (3.41). Αυτό το μπλοκάρισμα του αποδιπλασιασμού συμβαίνει όταν ένα εκ των δύο όμοιων φωνηέντων φέρει τον τόνο της λέξης στην οποία ανήκει (3.42) (3.43). Οι ερευνήτριες αναφέρουν ότι μια ακόμα περίπτωση όπου ο αποδιπλασιασμός δεν μπορεί να εφαρμοστεί είναι όταν οι παρακείμενοι φθόγγοι ανήκουν σε διαφορετικές φωνολογικές ή επιτονικές φράσεις (3.44) (3.45) (Arvaniti & Baltazani, 2005: 14; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 57-58). Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στο εσωτερικό των λέξεων οι ακολουθίες δύο όμοιων φωνηέντων είναι πιο σπάνιες, αλλά πάντα ελεγχόμενες (3.46) – (3.48) (Tserdanelis, 2005: 46).

(3.39) *Τα αυτοκίνητα /ta aftocínita/* → [taftocínita]

(3.40) *Το άλογο οργώνει /to álogo orgóni/* → [tálogorgóni]

(3.41) *Αλλά αυτό /ala aftó/* → [alaftó]

(3.42) *Η Νανά ακούει /i naná akúi/* → [inanáakúi]

(3.43) *Η Μιμή ίσιαξε το κορμί της /i mimí ísjakse to kormí tis/* → [imimíísjaksetokormítis]

(3.44) *Η Ελένη(φ) ειδοποίησε τον Πέτρο(φ)* /i eléni iðopíise ton pétro/ → [i eléni_i iðopíise ton pétro]

(3.45) *Θα τους έχουμε όλους(ΕΦ): Πάνο(ΕΦ), Ορέστη(ΕΦ), Ηλιάνα(ΕΦ), Αλίκη(ΕΦ) και Σοφία(ΕΦ)* /θα tus éxume ólus páno orésti iliána alíci ce sofía/ → [θatuséxumólus] [páno] [orésti] [iliána] [alíci] [ce sofía]

(3.46) *Ποίηση* → [píisi]

(3.47) *Ειδοποίησα* → [iðopíisa]

(3.48) *Ωορρηξία* → [ooríksia]

Οι Arvaniti και Pelekanou (2002: 73-74) απέδειξαν ότι ο φωνηεντικός αποδιπλασιασμός είναι κατηγοριακός μέσα στην προσωδιακή λέξη, αλλά προαιρετικός μέσα στην (ίδια) επιτονική φράση. Συγκεκριμένα, στα δείγματα αυθόρμητου λόγου που μελέτησαν εντόπισαν 19 περιπτώσεις χασμωδίας ίδιου φωνηεντικού φθόγγου. Από αυτές οι εννιά περιείχαν φωνηεντικό αποδιπλασιασμό, ενώ οι 10 διατήρησαν τη χασμωδία παρόλο που κανένα από τα εμπλεκόμενα φωνήεντα δεν ήταν τονισμένο.

Σύμφωνα με τον Tserdanelis (2005: 74-75), ο φωνηεντικός αποδιπλασιασμός αποτελεί μια βαθμιαία – παρά κατηγοριακή – διαδικασία, αν και, όπως υπογραμμίζει ο ίδιος, τα αποτελέσματα του δεν είναι εντελώς ξεκάθαρα λόγω πρακτικών δυσκολιών στην πραγματοποίηση της έρευνας. Πάνω σε αυτό, η Αρβανίτη (2007: 73) υπογραμμίζει ότι τα αποτελέσματά του Tserdanelis υπόκεινται σε ένα ποσοστό ασάφειας, το οποίο οι ομιλητές κλήθηκαν να διευκρινίσουν προσωδιακά. Πολλοί εξ αυτών, δηλαδή, απέτυχαν να τοποθετήσουν ένα φραστικό όριο μετά το επίθετο ή το πρώτο ουσιαστικό. Ακόμα, όταν η φωνηεντική ακολουθία ήταν [i i], ο Tserdanelis διαπίστωσε ότι τα φωνήεντα είτε είχαν προσλάβει την τιμή [-ηχηρό], είτε είχαν απαλειφθεί, καθιστώντας δύσκολη την έρευνα. Τέλος, ο ίδιος αναφέρει ότι ο φωνηεντικός αποδιπλασιασμός είναι πιο πιθανό να συμβεί όταν τα δύο ίδια φωνήεντα είναι τα /a/ και /e/ παρά τα /i/ και /o/ (2005: 47). Συμπερασματικά, καταλήγουμε στο ότι αυτές οι μελέτες δείχνουν ξεκάθαρα ότι η διαγραφή φωνήεντος στη χασμωδία δεν αποτελεί κατηγοριακό κανόνα στην ακολουθία εντός ενός συγκεκριμένου προσωδιακού τομέα.

3.7 Διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων

Ο επόμενος κανόνας που θα παρουσιάσουμε, σύμφωνα με τον Tserdanelis (2005: 13), αφορά τη διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων, η οποία, όπως είδαμε στην ενότητα 3.5., αποτελεί πιθανό τρόπο φωνολογικής πραγμάτωσης της αποβολής ανόμοιου φωνήεντος. Σύμφωνα με τους Fromkin et al. (2017: 744), *δίφθογος* ονομάζεται το σύνολο ενός φωνήεντος και ενός ημιφώνου, π.χ. το [aj] στη λέξη *γάιδαρος*, ενώ οι Holton et al. (2015: 478) την ορίζουν ως τον συνδυασμό δύο διαφορετικών φωνηέντων σε μια συλλαβή. Εξηγούν ότι όταν το σύμπλεγμα δύο ανόμοιων φωνηέντων υπακούει στον συνδυασμό «άρθρο + επίθετο/ουσιαστικό», η αποβολή συμβαίνει πολύ σπάνια – σε αυτή την περίπτωση ακολουθεί την ιεραρχία της αντηχητικότητας – και αποφεύγεται όταν το πρώτο φωνήεν είναι ένα από τα οριστικά άρθρα *ο, η, οι* (2015: 23-24). Παραδείγματα διφθογοποίησης είναι τα (3.49) (3.50) όπου το /o/ συνδυάζεται με το μη συλλαβικό αλλόφωνο [j], που αποτελεί μεταβατικό φθόγγο ή αλλιώς ημίφωνο. Το αποτέλεσμα που προκύπτει ([oj]) δεν είναι δύο διαφορετικοί φθόγγοι, αλλά ένας ενιαίος μονοσύλλαβος φθόγγος. Όταν δημιουργείται φωνηεντικό σύμπλεγμα από το ουδέτερο οριστικό άρθρο ενικού *το* ή του πληθυντικού *τα*, η αποβολή ακολουθεί την ιεραρχία της αντηχητικότητας (3.51) (βλ. 3.5) (Arvaniti & Baltazani, 2005: 14; Arvaniti, 2007: 106).

(3.49) *Ο ύπνος* /o ípnos/ → [ˈojpnos]

(3.50) *Ο ήλιος* /o ílios/ → [ˈojlios]

(3.51) *Το άλλο* /to álo/ → [tálo]

3.8 Ανασυλλαβισμός του φθόγγου /n/ πριν από φωνήεν

Τελευταία κατηγορία φαινομένου sandhi που θα παρουσιάσουμε αποτελεί ο ανασυλλαβισμός (resyllabification) του /n/ όταν συναντά φωνηεντικό φθόγγο ανάμεσα σε όρια λέξεων. Αφορά την κατανομή των συλλαβικών τεμαχίων όταν γειτνιάζουν οι προαναφερθέντες φθόγγοι και συγκεκριμένα τη δημιουργία συλλαβής εντός της οποίας το /n/ αποτελεί την έμβαση και ο φωνηεντικός φθόγγος – ο οποίος ανήκει στην επόμενη λέξη – τον πυρήνα. Η έξοδος είναι προαιρετική ανάλογα με τη φύση του δεύτερου λεξικού τεμαχίου. Ένα παράδειγμα είναι η φράση (3.52), όπου η δεύτερη συλλαβή

[nér] εμπεριέχει την έμβασή της από τη λέξη *μην* και τη ρίμα της από τη λέξη *έρθεις*. Σύμφωνα με τις Arvaniti & Baltazani (2005: 14) δεν πρόκειται για κανόνα ο οποίος αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία των Nespor & Vogel (1986) (ή σε άλλη σχετική), αλλά για εύρημα των ίδιων των ερευνητριών από δικό τους σώμα κειμένων. Οι ίδιες ισχυρίζονται ότι σε τονισμένες συλλαβές, ο ανασυλλαβισμός του /n/ είναι εμφανής από την τονική ευθυγράμμιση (3.53) (Tserdanelis, 2005: 13).

(3.52) *Μην έρθεις* /min érθis/ → [mi.nér.θis]

(3.53) *Όταν έφτασε* /ótan éftase/ → [ó.ta.né.fta.se]

4. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ SANDHI ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Έχοντας παρουσιάσει και αναλύσει τα φωνολογικά φαινόμενα sandhi στην ελληνική γλώσσα στο Κεφάλαιο 3, σειρά έχει η καταγραφή τους στο φωνολογικό σύστημα της γαλλικής γλώσσας. Οι πραγματώσεις τους στη γαλλική είναι ποικίλες και, όπως θα εξετάσουμε παρακάτω, έχουν ως κοινό στόχο την αποφυγή χασμωδίας και τη δημιουργία ανοιχτών συλλαβών (De Moras, 2011: 95). Οι κατηγορίες που θα εξετάσουμε είναι οι εξής:

1. Enchaînement (ανασυλλαβισμός),
2. Élisision vocalique (αποβολή φωνήεντος)
3. Η περίπτωση του schwa
4. Liaison (συνεκφώνηση, συνεκφορά)
5. Επένθεση

Η ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου βασίζεται σε μελέτες που προσπαθούν να περιγράψουν και να εξηγήσουν τον μηχανισμό δράσης των προαναφερθέντων φαινομένων. Ενδεικτικά αναφέρουμε το εγχειρίδιο φωνητικής της Γαλλικής γλώσσας των Pateli & Fredet (2010), τα σχετικά άρθρα των Booij (1986) και Herslund (1986) από το σύνολο πονημάτων «Sandhi Phenomena in the Languages of Europe» και τις μελέτες των Tseng (2003), Eychenne (2006), De Moras (2011), Burov (2013) κ.ά.

4.1 Enchaînement

Με τον όρο *enchaînement* (resyllablification) – στο εξής ανασυλλαβισμός – ονομάζουμε ένα εξωτερικό φαινόμενο sandhi με πεδίο δράσης τη συλλαβική δομή, που συνίσταται στη συλλαβοποίηση του τελικού συμφώνου μιας λέξης με το αρχικό φωνήεν ή άφωνο h^{13} της λέξης που ακολουθεί. Η μορφοφωνολογική αυτή διαδικασία δηλαδή δεν έχει ως προσωδιακό όριο το τέλος της (εκάστοτε) λέξης και λαμβάνει χώρα εντός της φωνολογικής φράσης, αλλά και μεταξύ αυτών. Κατά την εφαρμογή της δεν εισάγεται κανένα νέο στοιχείο, ενώ η μετάβαση από τον έναν ήχο στον άλλον συμβαίνει ομαλά, χωρίς να σημειώνεται καμία παύση στο τελικό εκφώνημα (Watbled,

¹³ Στη γαλλική γλώσσα το *h* πραγματώνεται φωνολογικά με δύο τρόπους: είτε άφωνα (*h muet*) ισοδυναμώντας με φωνηεντικό φθόγγο, είτε δασυνόμενο (*h aspiré*). Τα περισσότερα *h* είναι άφωνα (De Moras, 2011: 78). Μια περίπτωση όπου εμφανίζεται το άφωνο *h* είναι το παράδειγμα (2).

1988: 294; Féry, 2003: 10-11; Tseng, 2003: 317; Féry, 2004: 1-2; Pateli & Fredet, 2010: 153; De Moras, 2011: 2; Burov, 2013: 166).

Με άλλα λόγια, ο ανασυλλαβισμός δεν έχει επιπτώσεις σε τεμαχιακό επίπεδο, αλλά απλώς τροποποιεί τα συλλαβικά όρια, ενώ το σχετικό σύμφωνο θα προφερόταν σε κάθε περίπτωση, όπως φαίνεται στα (4.1) (4.2) (Booij, 1986: 93). Το φαινόμενο τίθεται σε εφαρμογή μόνο στο πλαίσιο της φωνολογικής φράσης και όχι μεταξύ αυτών (Bybee, 2001: 7).

(4.1) *Cette Anglaise* → [set.ã.gle:z] (χωρίς ανασυλλαβισμό), [se.tã.gle:z] (με ανασυλλαβισμό)

‘Αυτή η Αγγλίδα’

(4.2) *Cinq heures* → [sɛ̃k.œv] (χωρίς ανασυλλαβισμό), [sɛ̃.kœv] (με ανασυλλαβισμό)

‘Πέντε ώρες’

Όπως διατυπώνεται από τον Booij (1986: 93), το φαινόμενο αυτό μπορεί να θεωρηθεί μια φυσική φωνολογική διαδικασία. Ωστόσο, προκαλεί την κατάργηση των ορίων μεταξύ λέξεων, κάτι που θα μπορούσε να εμποδίσει την αναγνώριση των μεμονωμένων λέξεων. Κατά συνέπεια, η επίδραση του φαινομένου στην τελική αναδιάρθρωση των συλλαβών είναι η λόγος που ο ανασυλλαβισμός κατατάσσεται στην κατηγορία των εξωτερικών φαινομένων sandhi (Bennett, 1991: 58).

Έχει υποστηριχθεί ότι η γαλλική αποτελεί μια γλώσσα της οποίας οι συλλαβικές δομές είναι οργανωμένες βάσει της ανοιχτής συλλαβής του τύπου CV (Ruvoletto, 2014: 1579), κάτι που ενισχύεται από το φαινόμενο του ανασυλλαβισμού. Έτσι λοιπόν, το μοτίβο που διαμορφώνεται έχει ως εξής:

(4.3) *Enchaînement*

..... C1)_ω(V..... → .....)_ω(C1 V .....

(Όπου ω = φωνολογική λέξη, V = φωνήεν και and C1 = συλλαβικό σύμπλεγμα που προορίζεται να αποτελέσει την έμβαση της καινούργιας συλλαβής.)

Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι στην περίπτωση που η αριστερή λέξη λήγει σε συμφωνικό σύμπλεγμα είναι δυνατόν να μετέχουν στον ανασυλλαβισμό

περισσότερα από ένα σύμφωνα, όπως συμβαίνει στο (4.4), υπό την προϋπόθεση το νέο συμφωνικό σύμπλεγμα σε θέση έμβασης αρχικής συλλαβής να είναι δόκιμο στη γαλλική. Στην αντίθετη περίπτωση, όπως γίνεται φανερό στο (4.5), μόνο το ένα εκ των δύο συμφώνων μετέχει στον ανασυλλαβισμό, καθώς το σύμπλεγμα [tz] δεν μπορεί να πάρει θέση έμβασης αρχικής συλλαβής στη γαλλική γλώσσα (Booij, 1986: 93).

(4.4) *Pauvre ami* → [po.vka.mi]

‘Φτωχός φίλος’

(4.5) *Petites amies* → [p(ə).tit.za.mi] *[p(ə).ti.tza.mi]

‘Φιλενάδες’

Το φαινόμενο διακρίνεται σε δύο είδη, τον συμφωνικό (*enchaînement consonatique*) και τον φωνηεντικό (*enchaînement vocalique*) ανασυλλαβισμό.

4.1.1 *Enchaînement consonatique*

Όταν στο πλαίσιο μιας ηχητικής ακολουθίας ένα η περισσότερα σύμφωνα «πλησιάζουν» το αρχικό φωνήεν την επόμενης λέξης, σχηματίζοντας μια νέα συλλαβή βάσει του τύπου CV, γίνεται λόγος περί συμφωνικού ανασυλλαβισμού (Pateli & Fredet, 2010: 156). Το πεδίο δράσης του είναι η φωνολογική φράση (4.6) (4.7) – δεν μπορεί να εμφανιστεί μεταξύ δύο φωνολογικών φράσεων.

(4.6) [*Cinq ans*]φ → [sɛ̃.kɑ̃]

‘Πέντε χρόνια’

(4.7) [*Ma grande amie*]φ → [ma.gʁɑ̃.da.mi]

‘Η μεγάλη μου φίλη’

Να σημειωθεί ότι στο (4.7) το σύμφωνο του ανασυλλαβισμού διατηρεί τα χαρακτηριστικά άρθρωσής του¹⁴. Κατά συνέπεια, το ληκτικό σύμφωνο *d* του *grande* πραγματώνεται με τον ηχηρό κλειστό φθόγγο [d].

¹⁴ Αντιπαραβάλλεται η περίπτωση της liaison που αναλύεται στο 4.3.1

4.1.2 *Enchaînement vocalique*

Ο φωνηεντικός ανασυλλαβισμός λαμβάνει χώρα μεταξύ δύο συλλαβών εκ των οποίων η μία λήγει σε φωνήεν και η άλλη ξεκινάει επίσης με φωνήεν. Η μετάβαση από το ένα φωνήεν στο άλλο συμβαίνει ομαλά και χωρίς διακοπή στη ροή του λόγου (Pateli & Fredet, 2010: 153-154). Σε αντίθεση με τον συμφωνικό ανασυλλαβισμό που εντοπίζεται μόνο στο πλαίσιο της φωνολογικής φράσης, ο φωνηεντικός ανασυλλαβισμός εφαρμόζεται τόσο εντός (4.8) (4.9) όσο και μεταξύ (4.10) (4.11) φωνολογικών φράσεων.

(4.8) [*Peu ulitisé*]φ → [pø.y.ti.li.ze]

‘(Κάποιος/Κάποια/Κάτι) που χρησιμοποιείται λίγο’

(4.9) [*Tu a été*]φ → [ty.a.e.te]

‘Εσύ ήσουν’

(4.10) [*Il a écouté*]φ [*et il est parti*]φ → [i.la.e.ku.te.e.i.le.par.ti]

‘Αυτός άκουσε και έφυγε’

(4.11) [*Je l’ai vu*]φ [*une seule fois*]φ → [ʒ(ə).le.vy.yn.sœl.fwa]

‘Το(ν) είδα μία τελευταία φορά’

Σημαντική λεπτομέρεια αποτελεί ότι τα δύο φωνήεντα, αν και βρίσκονται εντός της επιρροής των κανόνων του ανασυλλαβισμού, διαμοιράζονται σε δύο ξεχωριστές συλλαβές – δηλαδή οι συλλαβές είναι τόσες όσα και τα υπάρχοντα φωνήεντα.

4.2 *Élision vocalique*

Όπως πολλές γλώσσες ανά τον κόσμο έτσι και η γαλλική προσπαθεί να θεραπεύσει το φαινόμενο της χασμωδίας. Η αποβολή φωνήεντος (*élision vocalique*), που αποτελεί ένα από τα πιο συχνά φαινόμενα sandhi της γαλλικής γλώσσας (Tseng, 2003; Eychenne, 2006: 344; Burov, 2013: 3), συνίσταται στην εξουδετέρωση ενός εκ των δύο φωνηεντικών φθόγγων που γειτνιάζουν μεταξύ λέξεων στο πλαίσιο της φωνολογικής φράσης. Όπως και στην περίπτωση που αναλύσαμε στο 4.1, έτσι και εδώ το φαινόμενο αποσκοπεί στη δημιουργία και τη διατήρηση της συχνότερης συλλαβικής δομής της γαλλικής, δηλαδή την ακολουθία CV, επομένως το φωνήεν που αποβάλλεται

είναι πάντα το πρώτο στη σειρά γειτνίασης (Pateli & Fredet, 2010: 154-155). Πιο συγκεκριμένα, ο κύριος φωνηεντικός φθόγγος που αποβάλλεται είναι ο [ə] και ακολουθούν οι [a], [i], και [y] στις λέξεις *la*, *si* και *tu*¹⁵ αντίστοιχα, όπως φαίνεται στα (4.12) – (4.15) αντιστοίχως (Klausenburger, 1974: 175; Tseng, 2003: 317; Eychenne, 2006: 344). Επίσης, η φωνηεντική αποβολή δεν φαίνεται να αποτελεί κατηγοριακό κανόνα στη γαλλική γλώσσα, καθώς δεν συμβαίνει σε ορισμένες φωνηεντικές ακολουθίες (4.16) (4.17).

(4.12) *Le + îlot* /lə ilo/ → [lilo] *[lɛilo]

‘Το νησάκι’

(4.13) *La + étoile* /la etwal/ → [letwal] *[laetwal]

‘Το αστέρι’

(4.14) *Si + il vous plaît* /si il vu plɛ/ → [silvuplɛ] *[siilvuplɛ]

‘Σας παρακαλώ’

(4.15) *Tu es prêt* /ty ɛ pʁɛ/ → [tɛpʁɛ] (μόνο στην καθομιλουμένη)

‘Είσαι έτοιμος’

(4.16) *Si elles mangent* → [siɛlmɑ̃ʒ]

‘Αν αυτές φάνε’

(4.17) *Ça y est!* → [saie]

‘Αυτό ήταν!’

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η ανάγκη για αντιμετώπιση της χασμωδίας προκαλεί αλλαγές μορφοφωνολογικής φύσεως σε επίθετα και αντωνυμίες, με τρόπο ώστε να μην απαιτείται η εφαρμογή της φωνηεντικής αποβολής. Ο λόγος για μορφήματα όπως τα *ma*, *ta*, *sa* (κτητικές αντωνυμίες), *ce* (δεικτική αντωνυμία), *nouveau* και *beau* (επίθετα), τα οποία όταν κληθούν να αλληλοεπιδράσουν με το αρχικό φωνήεν της επόμενης λέξης στα δεξιά τους, τρέπονται αντιστοίχως στα *mon*, *ton*, *son*, *cet*, *nouvel* και *bel* (4.18) – (4.20). Κατά τη φωνολογική τους πραγμάτωση η εφαρμογή της liaison προλαμβάνει

¹⁵ Στον προφορικό λόγο λαμβάνει χώρα όλο και συχνότερα η αποβολή του φθόγγου [y] της αντωνυμίας *tu* (εσύ) (Pateli & Fredet, 2010: 155).

και θεραπεύει τη χασμωδία (Herslund, 1986: 89; Grégoire & Thiévenaz, 2013: 54; De Moras, 2011: 96, 134).

(4.18) *Ma + amie* /ma ami/ → *Mon amie* [mɔnami]

‘Η φίλη μου’

(4.19) *Ce + arbre* /sə arbr/ → *Cet arbre* [setarbr]

‘Αυτό το δέντρο’

(4.20) *Beau + enfant* /bo ãfã/ → *Bel enfant* [belãfã]

‘Όμορφο παιδί’

Παρατηρούμε ότι η εναλλαγή του *ma* σε *mon*, του *ce* σε *cet*, του *beau* σε *bel* κ.ο.κ. δεν είναι τυχαία. Συγκεκριμένα, οι τύποι που προκύπτουν προϋπάρχουν στη γαλλική γλώσσα, τουλάχιστον ως προς τη φωνολογική τους δομή: το *mon* στο (4.18) ταυτίζεται ηχητικά και γραπτά με την αντίστοιχη κτητική αντωνυμία του αρσενικού γένους (π.χ. *mon lit* = το κρεβάτι μου). Σε παρόμοιο πνεύμα, τα *cet* (4.19) και *bel* (4.20) ταυτίζονται ηχητικά – παρόλο που διαφέρουν σε μικρό βαθμό στην ορθογραφία – με τους αντίστοιχους τύπους *cette* και *belle* του θηλυκού γένους (π.χ. *cette chaise* = αυτή η καρέκλα, *belle annonce* = όμορφη ανακοίνωση). Σε κάθε περίπτωση, οι τύποι που χρησιμοποιούνται προϋπάρχουν στη φωνολογική τους μορφή είτε στο αρσενικό είτε στο θηλυκό πρόσωπο της εκάστοτε αντωνυμίας ή του εκάστοτε επιθέτου. Το γεγονός ότι δεν προκύπτουν νέοι τύποι, όπως λ.χ. **mos amie* (4.18), **cen arbre* (4.19) και **bem enfant* (4.20), φανερώνει την προσπάθεια της γλώσσας τόσο για ηχητική οικονομία, όσο και για μια όσο γίνεται πιο ομαλή, απλή και αποτελεσματική θεραπεία της χασμωδίας που προκύπτει, χωρίς να απαιτείται η εισαγωγή ενός καινούργιου στοιχείου.

4.2.1 Αποβολή του *schwa*

Όπως παρατηρήσαμε, το βασικό φωνήεν που αποβάλλεται κατά τη φωνηεντική αποβολή είναι και το *schwa* ə. Παρόλα αυτά, δεδομένου ότι αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση φωνηεντικής αποβολής, κρίνεται σκόπιμο να εξεταστεί ξεχωριστά. Ο φθόγγος [ə] (στην ορθογραφία της γαλλικής απαντάται με το γράμμα *e*) είναι ένα μεσαίο κεντρικό φωνήεν που ακουστικά βρίσκεται ανάμεσα στα [œ] και [ø] και αποκαλείται άφωνος, ουδέτερος φθόγγος (*neutral*), προεπιλεγμένος/βασικός φθόγγος

(by default) ή schwa (Adda-Decker et al., 1999: 2239; Burov, 2013: 260; Fromkin et al., 2017: 334). Η αποβολή του schwa εντοπίζεται ως προαιρετικός (βαθμιαίος) κανόνας σε αρκετά φωνολογικά περιβάλλοντα, όπως όταν ο φθόγγος βρίσκεται ανάμεσα σε δύο σύμφωνα στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης (4.21), καθώς και της φωνολογικής φράσης (4.22), στο τέλος της λέξης (4.23) και στα όρια σύνθετων λέξεων (4.24). Αντιθέτως, η εφαρμογή του είναι υποχρεωτική όταν προηγείται συμφωνικό σύμπλεγμα δύο τεμαχίων και άνω (4.25) και όταν ακολουθεί υγρός φθόγγος και το ημίφωνο [j] (4.26) (Adda-Decker et al., 1999: 2239; Eychenne, 2006: 11, 16, 27; Burov, 2013: 260). Το schwa μπορεί επίσης να μην πραγματώνεται αν προηγείται ανοιχτή συλλαβή (4.27) (Burov, 2013: 194).

(4.21) *Petit* /pəti/ → [p(ə)ti]

‘Μικρός’

(4.22) *Je t’aime* /ʒə tem/ → [ʒ(ə)tem]

‘Σ’αγαπώ’

(4.23) *Quatre* /katʁə/ → [katʁ(ə)]

‘Τέσσερα’

(4.24) *Porte-bonheur* /pɔʁtə bɔnœʁ/ → [pɔʁt(ə)bɔnœʁ]

‘Γούρι’

(4.25) *Brebis* /bʁəbi/ → [bʁəbi]

‘Προβατίνα’

(4.26) *Chancelier* /ʃãsəlje/ → [ʃãsəlje]

‘Καγκελάριος’

(4.27) *Le petit-fils* /lə pətifis/ → [lə p(ə)tifis]

‘Ο εγγονός’

Οι De Jong και Hietbrink (2022: 71) αναφέρουν ότι ένα συχνό πεδίο όπου σημειώνεται αποβολή του schwa είναι τα μονοσύλλαβα προκλιτικά που αποτελούνται από ένα αρχικό σύμφωνο σε θέση έμβρασης και από το schwa σε θέση πυρήνα. Αυτά είναι τα εξής: *je, me, te, se, le, ce, de, ne* και *que* (4.28) (4.29).

(4.28) *Ne + écris pas!* /nə ekvi pa/ → [nekvira]

‘Μην γράψεις!’

(4.29) *Que + as-tu fait?* /kə a ty fe/ → [katyfe]

‘Τι έκανες;’

4.3 Liaison

Ποτέ κανένα άλλο φαινόμενο της φωνολογίας της γαλλικής γλώσσας δεν έχει αποτελέσει αιτία να ξοδευτεί τόσο μελάνι και να τυπωθούν τόσες έρευνες και μελέτες όσο η liaison (Herslund, 1986: 85). Η liaison αποτελεί τον πιο συχνό κανόνα sandhi που εμφανίζεται στη γαλλική γλώσσα και έναν εκ των βασικών φωνολογικών κανόνων που κυριαρχούν στα λεξικά όρια, μαζί με τον ανασυλλαβισμό και την αποβολή (élision). Ουσιαστικά, προκαλεί το αντίθετο αποτέλεσμα από τον κανόνα απαλοιφής τελικού συμφώνου στα όρια λέξεων¹⁶ (Tranel, 1976: 53-54).

Το φαινόμενο ορίζει ότι ένα «λανθάνον» σύμφωνο στο τέλος μιας λέξης προφέρεται ως έμβαση της αρχικής συλλαβής της επόμενης λέξης που ξεκινάει με φωνηεντικό φθόγγο (De Jong, 1990 στο Post, 2000: 133). Η Selkirk (1986: 395) διατυπώνει τον ορισμό της liaison ως αποτυχία ενός συμφώνου στο τέλος μια λέξης να απαλειφθεί όταν ακολουθείται από φωνήεν στην αρχή της επόμενης λέξης, ενώ η De Moras (2011: 2) προσθέτει ότι αφορά ένα «λανθάνον» σύμφωνο που πραγματώνεται και ανασυλλαβίζεται στην επόμενη λέξη, όταν αυτή ξεκινάει με φωνήεν ή το άφωνο *h*. Σύμφωνα με τον Klausenburger (1974: 168) θα μπορούσε να ειπωθεί επίσης ότι ο όρος αναφέρεται στην ύπαρξη δύο αλλομόρφων, όπου το ένα αποτελείται από τελικό σύμφωνο που προφέρεται πριν από φωνήεν ή ημίφωνο και το άλλο δεν πραγματώνεται πριν από σύμφωνο. Η Nespor (1999: 71-72) αναφέρει ότι η liaison αποτελεί περίπτωση κατά την οποία «η παραγωγή των επιφανειακών μορφών είναι δυνατή μόνο αν ληφθεί ως υποκείμενη μία συγκεκριμένη μορφή και όχι μία άλλη». Συνεπώς τα παρακάτω μορφήματα *les* (4.30) και *on* (4.31) έχουν δύο δυνητικές πραγματώσεις, αναλόγως με τον φθόγγο της επόμενης λέξης.

¹⁶ Η απαλοιφή τελικού συμφώνου συμβαίνει όταν η επόμενη λέξη ξεκινάει με σύμφωνο και η λέξη με το τελικό σύμφωνο βρίσκεται στα όρια φωνολογικής φράσης (Tranel, 1976: 53-54).

(4.30) (α) *Les* → [le] (π.χ. *Les femmes* → [lefam])

‘Οι γυναίκες’

(β) *Les* → [lez] (π.χ. *Les ami* → [lezami])

‘Οι φίλοι’

(4.31) (α) *On* → [ɔ̃] (π.χ. *On parle* → [ɔ̃paʁl(ə)])

‘Μιλάμε/Μιλάει κανείς’

(β) *On* → [ɔ̃n] (π.χ. *On arrive* → [ɔ̃nɑʁiv(ə)])

‘Φτάνουμε/Φτάνει κανείς’

Ωστόσο, το πιο εντυπωσιακό είναι ότι η liaison υπόκειται σε πρόσθετους συντακτικούς και υφολογικούς περιορισμούς, ενώ τα άλλα δύο φαινόμενα τείνουν να είναι καθαρά φωνολογικού χαρακτήρα (Tseng, 2003: 317-318). Πράγματι, το περιβάλλον όπου λαμβάνουν χώρα οι φωνολογικές μετατροπές είναι πολυσύνθετο, καθώς έχουν σημασία τόσο το εμπλεκόμενο σύμφωνο στο τέλος της αριστερής λέξης, όσο και η ποιότητα του αρχικού φωνήματος στην αρχή της δεξιάς. Στα κάτωθι παραδείγματα (4.32) – (4.36) καθίσταται σαφές ότι το σύμφωνο που συνδέει τα δύο λεξικά τεμάχια μπορεί να είναι ένα από τα ακόλουθα [z], [t], [n], [v], [p] (Pateli & Fredet, 2010: 159). Ο Tseng (2003: 315) αναφέρει επίσης ότι ως συνδεδετικά σύμφωνα τείνουν να εμφανίζονται ενίοτε και τα [l], [j] και [g] ή ([k]) (4.37) (4.38). Παρόλα αυτά, η πραγμάτωση των [g] και [k], αν και ήταν δόκιμη πριν από μερικές δεκαετίες πλέον δεν χρησιμοποιείται (4.39) (4.40) (De Moras, 2011: 324). Φυσικά η πραγμάτωση αυτού του τελικού συμφώνου δεν συμβαίνει αυτόματα, απλώς με την παρουσία του κατάλληλου φωνολογικού πλαισίου, αλλά εξαρτάται επίσης από το συντακτικό πλαίσιο, καθώς είναι απαραίτητο οι δύο λέξεις που έρχονται σε επαφή να έχουν στενή δομική σχέση (Buron, 2013: 154-155).

(4.32) *Deux histoires* → [døzistwaʁ]

‘Δύο ιστορίες’

(4.33) *Tout entier* → [tutɑ̃tje]

‘Ολόκληρος’

(4.34) *Un ami* → [ɑ̃nami]

- ‘Ένας φίλος’
- (4.35) *Premier étage* → [pʁɛmjeʁɛtaʒ]
- ‘Πρώτος όροφος’
- (4.36) *Trop important* → [tkopɛ̃ʁɔ̃tã]
- ‘Πάρα πολύ σημαντικό(ς)’
- (4.37) *Nouvel an* → [nuvelã]
- ‘Καινούργιος χρόνος’
- (4.38) *Gentil homme* → [ʒãtijɔm]
- ‘Ευγενής άντρας’
- (4.39) *Long hiver* → *Lon[gi]ver
- ‘Μακρύς χειμώνας’
- (4.40) *Sang impur* → *San[kɛ̃]mpur
- ‘Ακάθαρτο/Μολυσμένο αίμα’

Οι Pateli & Fredet (2010: 157-158) υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια ειδική περίπτωση συμφωνικού ανασυλλαβισμού, που επηρεάζει τα σύμφωνα στο τέλος των λέξεων που τα οποία εμφανίζονται στον γραπτό λόγο αλλά δεν προφέρονται. Σε αντίθεση με τον ανασυλλαβισμό, που όπως είδαμε στο 4.1 απλώς τροποποιεί τα συλλαβικά όρια, στη liaison τα λανθάνοντα σύμφωνα, τα οποία αρχικά δεν προφέρονται στο τέλος της λέξης, πρώτα συλλαβίζονται μαζί με το πρώτο φωνήεν της επόμενης λέξης και στη συνέχεια προφέρονται (Booij, 1986: 94).

Ως εκ τούτου καθίσταται σαφές ότι η περιγραφή της liaison δεν είναι απλή. Ενώ πρόκειται για κοινό φαινόμενο μεταξύ άρθρου και ουσιαστικού (4.41), δεν επισυμβαίνει σε άλλα περιβάλλοντα όπως λ.χ μεταξύ υποκειμένου και ρήματος (4.42) (Nespor, 1999: 22-23). Όταν όμως το υποκείμενο είναι προσωπική αντωνυμία (4.43) τότε εφαρμόζεται υποχρεωτικά. Το ίδιο συμβαίνει και με την ακολουθία επιθέτου – ουσιαστικού (4.44) (Grégoire & Thiévenaz, 2013: 10, 54).

- (4.41) *Les yeux* → [lezjø]

‘Τα μάτια’

(4.42) *Les chiens aiment les os* → [lɛʃjẽmlezo] *[lɛʃjẽzemlezo]

‘Στα σκυλιά αρέσουν τα κόκαλα’

(4.43) *Vous êtes* → [vuzɛt]

‘Εσείς είστε’

(4.44) *Bon acteur* → [bɔnaktœʁ]

‘Καλός ηθοποιός’

Το φαινόμενο της liaison λοιπόν σίγουρα δεν αποτελεί κατηγοριακό κανόνα, καθώς τόσο οι φυσικοί/ές ομιλητές/τριες όσο και οι μαθητές/τριες που μαθαίνουν τη γαλλική ως ξένη γλώσσα γνωρίζουν ή μαθαίνουν από πολύ νωρίς να ξεχωρίζουν σε ποια περιβάλλοντα εφαρμόζεται υποχρεωτικά, σε ποια προαιρετικά και σε ποια δεν επιτρέπεται. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το φαινόμενο είναι υποχρεωτικό π.χ. ανάμεσα σε κτητικές αντωνυμίες και ουσιαστικά/επίθετα, επίθετα και ουσιαστικά, μετά από προθέσεις όπως οι *en, dans, sans, chez* κ.ά και μετά από επιρρήματα όπως τα *plus, trop, très* κ.ά. Σε άλλα περιβάλλοντα όπως π.χ. μετά από προθέσεις όπως οι *avant, depuis, pendant* κ.ά και ανάμεσα σε συνδέσμους και επιρρήματα είναι προαιρετικό. Τέλος, απαγορεύεται π.χ. ανάμεσα σε φωνολογικές φράσεις, όταν η δεύτερη λέξη αρχίζει με δασυνόμενο *h* (*aspiré*) και πριν από τους αριθμούς *un, une, huit, onze* κ.ά. (Pateli & Fredet, 2010: 160-165).

Στο πλαίσιο της liaison γίνεται αντιληπτό ότι οι κανόνες sandhi δύναται να συνδέονται και με τη σημασιολογία. Συγκεκριμένα, ορισμένες φορές η εφαρμογή της σε συγκεκριμένο φωνολογικό περιβάλλον στο πλαίσιο παγιωμένων εκφράσεων είναι υποχρεωτική (4.45) (4.47). Αντιθέτως, όταν εντοπίζεται απλή γειτνίαση φωνημάτων που φαινομενικά θα επέτρεπαν την εφαρμογή της, χωρίς όμως να πρόκειται για παγιωμένη έκφραση, το φαινόμενο δεν μπορεί να εφαρμοστεί (4.46) (4.48). Αυτό συμβαίνει διότι οι παγιωμένες εκφράσεις συνιστούν συντάγματα που δεν μπορούν να διασπαστούν σε επιμέρους κομμάτια και εκφράζουν ένα εννοιολογικά ενιαίο περιεχόμενο (Pateli & Fredet, 2010: 162).

(4.45) *De temps en temps* → [dɛtãzãtã]

‘Που και που / Μερικές φορές / Περιστασιακά’

(4.46) *Le temps a changé* → [lɛtɑ̃ʁʒɑ̃ʒe]

‘Ο καιρός έχει αλλάξει’

(4.47) *Corps et âme* → [kɔʁzɛɑ̃m]

‘Ψυχή τε και σώματι’

(4.48) *Son corps et son âme* → [sɔ̃kɔʁvɛsɔ̃ɑ̃m]

‘Το σώμα του/της και η ψυχή του/της’

Η Nespor (1999: 92-93) εξηγεί ότι με μια πρώτη ματιά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το φαινόμενο της liaison δυνητικά περιγράφεται είτε ως αποβολή συμφώνου πριν από σύμφωνο, είτε ως ανάπτυξη (επένθεση) συμφώνου πριν από φωνήεν. Παρόλα αυτά, εξετάζοντάς το με μεγαλύτερη προσοχή, προκύπτει ότι δεν γίνεται να αποτελεί περίπτωση ανάπτυξης, δεδομένου ότι δεν μπορεί να προβλεφθεί η φύση του τεμαχίου που αναπτύσσεται. Πράγματι, αν η liaison ερμηνευόταν επενθετικά δεν θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι στα λεξικά όρια του *petit ami* πραγματώνεται το συνδετικό σύμφωνο [t], στο *les amis* το [z], ενώ στο *joli ami* κανένα. Η απάντηση σε αυτό το ζήτημα δίνεται από τον Tranel (1981; Herslund, 1986: 88), ο οποίος εξηγεί ότι «...ένας γενικός κανόνας σύνδεσης εισάγει ένα απροσδιόριστο σύμφωνο μεταξύ επιθέτου και ουσιαστικού που ξεκινάει από φωνήεν. Τα λεξικά λήμματα των επιθέτων περιέχουν πληροφορίες ως προς το ποιο σύμφωνο πρέπει να εισαχθεί όταν εφαρμόζεται η liaison». Το αν λοιπόν στο σημείο της φωνολογικής ένωσης θα προκύψει [z], [t], [n], [ʁ] ή [p] δεν είναι φωνολογικά προβλέψιμο, καθορίζεται όμως λεξιλογικά.

Όσον αφορά τα πεδία εφαρμογής, έχει υποστηριχθεί ότι η liaison δρα εντός της φωνολογικής φράσης (4.49) (4.50) (Booij, 1986; Nespor & Vogel, 1986; Selkirk, 1986; De Jong, 1990; Pateli & Fredet, 2010: 160; Post, 2000).

(4.49) *Les garçons [sont allés]φ à l'école* → [sɔ̃tale]

‘Τα αγόρια πήγαν στο σχολείο’

(4.50) *Cette famille a [trois beaux enfants]φ* → [bozɑ̃fɑ̃]

‘Αυτή η οικογένεια έχει τρία όμορφα παιδιά’

Παρόλα αυτά, δεν εφαρμόζεται μεταξύ λέξεων που ανήκουν σε διαφορετικές φωνολογικές φράσεις (4.51) (4.52) (Nespor & Vogel, 1986: 179 στο Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 53).

(4.51) *Jean a [des livres]φ [assez nouveaux]φ* → [lɪvɛase] *[lɪvɛzase]

‘Ο Γιάννης έχει αρκετά καινούργια βιβλία’

(4.52) *La fille [les aidait]φ [activement]φ* → [edeaktivmã] *[edetaktivmã]

‘Η κοπέλα τους βοήθησε δραστικά’

Τέλος, να σημειωθεί ότι η liaison αποτελεί ένα πολυδιάστατο φωνολογικό φαινόμενο, το οποίο βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη με την έννοια ότι παρατηρούνται μεγάλες διαφορές στις φωνολογικές πραγματώσεις των ομιλητών/τριών από γενιά σε γενιά. Επίσης, η πολυπλοκότητά του αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι ακόμα και τα γαλλόφωνα παιδιά ηλικίας 2-5 ετών αντιμετωπίζουν σοβαρά θέματα ως προς την κατανόηση της κατάτμησης των τεμαχίων και τη – συνειδητή και ασυνείδητη – επιλογή του συμφώνου που προκύπτει και επιδρά στα όρια των δύο λέξεων (Ruvoletto, 2014).

4.3.1 Liaison με ή χωρίς *enchaînement*

Η liaison αποτελεί και αυτή μια μορφοφωνολογική διαδικασία που βασίζεται στη συλλαβή (Ρεβυθιάδου, 2021: 279) και συνήθως πραγματώνεται συνδυαστικά με τον ανασυλλαβισμό. Εντούτοις, αυτή η συνύπαρξη δεν είναι κατηγοριακή. Τα δύο φαινόμενα, αν και παρόμοια, δεν ταυτίζονται. Ο Burov (2013: 166-167) εξηγεί ότι ο ανασυλλαβισμός μπορεί να δρα ανεξάρτητα από τη liaison (4.53) (4.54), ενώ η liaison μπορεί να λαμβάνει χώρα είτε με (4.55) είτε χωρίς (4.56) ανασυλλαβισμό, δίνοντας τα ακόλουθα παραδείγματα:

(4.53) *Il frappe à la porte* → [il.fɛa.pa.la.pɔʁt] [– liaison] [+ ανασυλλαβισμός]

‘Αυτός χτυπάει την πόρτα’

(4.54) *Prouesse inouïe* → [pɹu.es.i.nwi] [– liaison] [– ανασυλλαβισμός]

‘Απίστευτο κατόρθωμα’

(4.55) *Qui est important* → [ki.ɛ.tẽ.pɔʁ.tã] [+ liaison] [+ ανασυλλαβισμός]

‘Που είναι σημαντικό(ς)’

(4.56) *Qui est extrêmement rare* → [ki.εt.εks.tʁε.mə.mɑ̃.ʁɑʁ] [+ liaison] [- ανασυλλαβισμός]

‘Που είναι εξαιρετικά σπάνιος/α/ο’

Έχει υποστηριχθεί ότι η liaison μπορεί να θεωρηθεί μια «γραμματικοποίηση» της φυσικής διαδικασίας του ανασυλλαβισμού, καθώς η πραγμάτωση «λανθανόντων» συμφώνων πριν από λέξεις που ξεκινάνε με φωνήεν υπόκειται σε πολύ περισσότερους φωνοσυντακτικούς περιορισμούς (Booij, 1986: 101).

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου ‘*La liaison avec et sans enchaînement*’ η Encrevé (1988) αποσαφηνίζει ότι η liaison συνίσταται σε δύο ανεξάρτητες διαδικασίες: κατ’ αρχήν στη φωνητική πραγμάτωση του συμφωνικού φθόγγου και στη συνέχεια στον συλλαβισμό του (ανασυλλαβισμός), χωρίς απαραίτητα η μία διαδικασία να προϋποθέτει αναγκαστικά την εμφάνιση της άλλης¹⁷. Από τα δεδομένα που συνέλεξε προκύπτουν 316 περιπτώσεις/πραγματώσεις liaison χωρίς ανασυλλαβισμό, όπως αυτή στο (4.57).

(4.57) *J’avais un rêve* → [ʒa.vez.ẽ.ʁev]

‘Είχα ένα όνειρο’

Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν συχνά φαινόμενα στους λόγους που εκφωνούν πολιτικά πρόσωπα (Tseng, 2003: 317). Στο (4.58β) σημειώνεται η πραγμάτωση του [t], αλλά χωρίς τη μετακίνηση και μετατροπή του σε έμβαση της επόμενης συλλαβής.

(4.58) (α) *Ils sont importants* → [il.sɔ̃.tẽ.pɔ̃.tɑ̃] [+ ανασυλλαβισμός]

(β) *Ils sont importants* → [il.sɔ̃t.(?)ẽ.pɔ̃.tɑ̃] [- ανασυλλαβισμός]

‘Είναι σημαντικοί’

Η εφαρμογή του ανασυλλαβισμού είναι εν γένει πολύ πιο ευρεία από αυτή της liaison, δεδομένου ότι αφορά όλα τα τελικά σύμφωνα και όχι μόνο αυτά που μετέχουν στη liaison. Ακόμα, οι συνθήκες που πυροδοτούν τον ανασυλλαβισμό είναι πολύ περισσότερες εξίσου (Tseng, 2003: 317-318). Τις παραδοχές αυτές επιβεβαιώνουν τα

¹⁷ Όταν οι δύο διαδικασίες συνυπάρχουν στο ίδιο περιβάλλον προκύπτει η λεγόμενη *liaison enchaînée* (liaison με ανασυλλαβισμό) (Bagou et al., 2009: 452).

κάτωθι παραδείγματα αντιστοίχως. Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι στο (4.59) η εκφορά του φθόγγου [β] στο τέλος της πρώτης λέξης δεν προκαλείται από τη γεινίαση των παρακείμενων φθόγγων [β] και [e] (liaison) και στο (4.60) ότι το δασυνόμενο h – που αναστέλλει τη λειτουργία της liaison – επιτρέπει κανονικά την εφαρμογή του ανασυλλαβισμού. Σε κάθε περίπτωση, και τα δύο φαινόμενα έχουν ουσιαστικά ως τελικό αποτέλεσμα τη δημιουργία ανοιχτών συλλαβών (Bennett, 1991: 60).

(4.59) *Noire et blanc* → [nwa.βe.blã]

‘Μαύρο και άσπρο’

(4.60) *Pur hazard* → [py.βa.zaβ]

‘Καθαρή τύχη’

Μια τελευταία διαφορά τους – η οποία αναφέρθηκε και στο 4.4.1 – είναι πως σε αντίθεση με τον ανασυλλαβισμό, το συνδετικό σύμφωνο της liaison δεν διατηρεί τα χαρακτηριστικά άρθρωσής του. Έτσι, στο (4.61) το ληκτικό σύμφωνο *d* του *prend* πραγματώνεται με τον άηχο κλειστό φθόγγο [t] (Bennett, 1991: 60; Pateli & Fredet, 2010: 158).

(4.61) *Prend-il* → [pɾãtil]

‘Παίρνει αυτός(;)’

4.4 Επένθεση

Όπως έχει γίνει σαφές ως τώρα από τα προηγούμενα φαινόμενα που αναλύσαμε, έτσι και η επένθεση στη γαλλική γλώσσα έχει ως στόχο την αποφυγή της χασμωδίας. Για την εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού πολλές φορές στη γαλλική γλώσσα συναντιόνται τα λεγόμενα *εφελκυστικά φωνήματα* – συνήθως σύμφωνα –, τα οποία προστίθενται στο τέλος ενός μορφήματος ή μιας λέξης για λόγους ευφωνίας και ανήκουν στα φαινόμενα *sandhi*. Τα πιο συνηθισμένα είναι τα [z] (4.62) και [t] (4.63), καθώς και το [l] μπροστά από το μόρφημα *on*, όταν προηγείται λέξη που τελειώνει σε φωνήεν – συνήθως λέξεις όπως *et, qui, que, lorsque, puisque, ou, quoi, si* κ.ά. (4.64) (4.65). Παρόλα αυτά, σε ορισμένες δομές είναι αποδεκτή – ως και υποχρεωτική – η προσθήκη ενός επενθετικού τεμαχίου, ενώ σε άλλες θεωρείται αντιγραμματική. Για

παράδειγμα, η απόδοση του (4.66) δεν είναι δόκιμη στη γαλλική γλώσσα (De Moras, 2011: 134-135).

(4.62) *Vas-y* → [vazi]

‘Πάμε/Αντε!’ κ.ά.

(4.63) *Va-t-il* → [vatil]

‘Πάει αυτός (;)’

(4.64) *Si l'on voit* → [silɔ̃vwa]

‘Αν δούμε/Αν κανείς δει’

(4.65) *Puisque l'on croit* → [pɥisklɔ̃kɔ̃wa]

‘Αφού πιστεύουμε/Αφού πιστεύει κανείς’

(4.66) *Gros enfant* → *Gros-t-enfant → *[gɔzɔ̃tãfã]

‘Χοντρό παιδί’

Η επένθεση έχει επίσης θεωρηθεί ως ερμηνευτική διαδικασία απόδοσης του φαινομένου της liaison. Συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί από τους Klausenburger και Tseng πως αν η πραγμάτωση μιας φωνητικής ακολουθίας χωρίς την εφαρμογή της liaison θεωρηθεί ως βασική (standard) (4.67α), τότε όταν το φαινόμενο λάβει χώρα (4.67β) το σύμφωνο που γεφυρώνει τα λεξικά όρια θα θεωρείται επενθετικό (Klausenburger, 1974; Herslund, 1986: 87-88; Tseng, 2003: 319). Ωστόσο, όπως είδαμε στο 4.3, η Nespor (1999: 92-93) διαψεύδει την υπόθεση αυτή, καθώς το «επενθετικό» στοιχείο που αναπτύσσεται δεν μπορεί να προβλεφθεί μέσω φωνολογικών μηχανισμών, παρά μόνο από την ίδια την ίδια τη λέξη (λεξιλογικά). Παρόλα αυτά, στον προφορικό λόγο σημειώνονται αρκετές φορές ακατάλληλα σύμφωνα που εμφανίζονται λανθασμένα εν είδει επένθεσης κατά την πραγμάτωση της liaison, όπως αυτά στα (4.68) (4.69) (De Moras, 2011: 99, 135-136).

(4.67) (α) *Les amis* → *[leami] (χωρίς επένθεση)

(β) *Les amis* → [le-z-ami] (με επένθεση)

‘Οι φίλοι’

(4.68) *Il devra y aller* → *Il devra-t-y aller → *[ildɔ̃vkatiale]

‘Αυτός θα πρέπει να πάει (εκεί)’

(4.69) *Donne-moi-en* → *Donne-moi-z-en → *[dɔnmwazã]

‘Δώσε μου ένα(v)’

Μια ακόμα περίπτωση λανθασμένης χρήσης επενθετικών συμφώνων εντοπίζεται στη γλώσσα των παιδιών ως έξι ετών, τα οποία τείνουν να επιχειρούν να θεραπεύσουν τη χασμωδία προσθέτοντας, λανθασμένα, ένα επενθετικό σύμφωνο σε ακολουθίες όπου θα έπρεπε να εφαρμοστεί η liaison, παρόλο που δεν έχουν ακούσει ανάλογες ηχητικές ακολουθίες στην καθημερινότητά τους (4.70) (4.71) (De Moras, 2011: 6, 99, 132; Ruvoletto, 2014: 1585).

(4.70) *J'ai failli être* → **J'ai failli-t-être* → *[zɛfajitɛtʁɛ]

‘Κόντεψα να...’

(4.71) *Les ours* → *Les-n-ours → *[lɛnuks]

‘Οι αρκούδες’

5. ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ – ΓΑΛΛΙΚΗΣ

Στα κεφάλαια 3 και 4 προηγήθηκε η παρουσίαση και η ανάλυση των φαινομένων sandhi στη νέα ελληνική και τη γαλλική γλώσσα αντιστοίχως. Το περιεχόμενο αυτού του κεφαλαίου συνίσταται στη σύγκριση και την αντιπαραβολική ανάλυση της έκφανσης των φαινομένων στα προαναφερθέντα γλωσσικά συστήματα. Αρχικά, επιχειρείται μια θεωρητική προσέγγιση της τυπολογικής και αντιπαραβολικής γλωσσολογίας και έπειτα ακολουθεί η συγκριτική ανάλυση.

5.1 Τυπολογία και αντιπαραβολική γλωσσολογία

Οι ομιλούμενες γλώσσες του κόσμου ξεπερνούν τις 6.000, με ορισμένες να προσιδιάζουν ως προς ορισμένα τους χαρακτηριστικά, όπως το λεξιλόγιο, και άλλες να αποκλίνουν σημαντικά, ως και ολοκληρωτικά (Croft, 2000: 337). Ο κλάδος της γλωσσολογίας που καταγράφει, περιγράφει και αναλύει τα χαρακτηριστικά των γλωσσών του κόσμου ονομάζεται *τυπολογία*. Σύμφωνα με τη Velupillai (2012: 15) η τυπολογία ασχολείται με το ζήτημα της σύγκλισης, της σύγκρισης και της ανάλυσης δομικών ομοιοτήτων μεταξύ των γλωσσών, δεδομένης της μεγάλης ποικιλίας που αυτές παρουσιάζουν ανά τον κόσμο, αλλά και των κοινών χαρακτηριστικών που διαθέτουν σε φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό κλπ. επίπεδο. Με άλλα λόγια, η τυπολογία διερευνά τις διαφορές μεταξύ των γλωσσών, έτσι ώστε να προσφέρει μια ταξινόμηση κοινών διαγλωσσικών χαρακτηριστικών. Οποιοδήποτε γλωσσικό σύστημα μπορεί να χρησιμεύσει ως αφετηρία για τυπολογικές συγκρίσεις. Ως εκ τούτου, τα επαναλαμβανόμενα γλωσσικά μοτίβα μας δίνουν τη δυνατότητα να προβούμε σε τυπολογικές γενικεύσεις και διατυπώσεις γλωσσικών καθολικών (Velupillai, 2012: 30). Τα γλωσσικά καθολικά αποτελούν «εμπειρικά διαπιστωμένες γενικεύσεις που περιγράφουν συστηματικές κατανομές για συγκεκριμένα φαινόμενα στις γλώσσες του κόσμου», δηλαδή τάσεις που παρατηρούνται στις γλώσσες του κόσμου και διακρίνονται σε απόλυτα (5.1α), επαγωγικά (5.1β) και στατιστικά (5.1γ) (Γαβρηλίδου et al., 2021: 291). Παρακάτω δίνεται ένα παράδειγμα για το κάθε είδος:

(5.1) (α) Όλες οι γλώσσες έχουν φωνήεντα.

(β) Αν μία γλώσσα έχει τρικό αριθμό, θα έχει και δυικό αριθμό.

(γ) Οι περισσότερες γλώσσες εμφανίζουν τον φθόγγο /n/.

5.2 Σύντομη θεώρηση τυπολογικών χαρακτηριστικών της ελληνικής και γαλλικής

Οι γλώσσες που αντιπαραβάλλονται ως προς τα φαινόμενα sandhi που διαθέτουν είναι η σύγχρονη ελληνική και η σύγχρονη γαλλική. Πριν προχωρήσουμε στη συγκριτική ανάλυση, κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε ορισμένα τυπολογικά χαρακτηριστικά αυτών των γλωσσών.

Κατ' αρχάς, ανήκουν και οι δύο στις διαχυτικές (fusional) γλώσσες, χαρακτηριστικό των οποίων αποτελεί το γεγονός ότι πολλές πληροφορίες μπορούν να διαχέονται στο πλαίσιο του ίδιου μορφήματος (Ράλλη, 2005: 100) και δεν υπάρχει πάντα αντιστοιχία 1:1 μεταξύ των γραμματικών λειτουργιών. Για παράδειγμα, στη λέξη *έκλαψα* το μόρφημα *κλαψ-* πραγματώνει τόσο το γραμματικό μόρφημα – δηλαδή τη συνοπτική ρηματική όψη – όσο και το λεξικό μόρφημα (κλαίω) και δεν γίνεται να διαιρεθεί σε επιμέρους κομμάτια (Γαβρηλίδου et al., 2021: 102-103, 292). Αντίστοιχα στη γαλλική λέξη *passèrent* (αυτοί/αυτές πέρασαν) το μόρφημα *èrent* – που προστίθεται στο θέμα *pass-* του ρήματος *passer* – εκφράζει τόσο τον ρηματικό χρόνο (απλός αόριστος), όσο και το πρόσωπο και τον αριθμό (3^ο πληθυντικό) του εν λόγω ρηματικού τύπου. Όσον αφορά την γενετική τους σχέση και προέλευση, ανήκουν και οι δύο στις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, με την ελληνική να αποτελεί από μόνη της ξεχωριστό τους κλάδο και τη γαλλική να αποτελεί μέρος των ρομανικών ή λατινογενών γλωσσών, μαζί με την ιταλική, την ισπανική, την πορτογαλική, τη ρουμανική κ.ά. (Sala, 1999).

Όσον αφορά το φθογγικό τους σύστημα, οφείλουμε να επισημάνουμε ορισμένες ομοιότητες και διαφορές. Όπως όλες οι γλώσσες, έτσι και η ελληνική και η γαλλική διαθέτουν φωνηματικά τεμάχια με σημεία σύγκλισης και απόκλισης. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τη Ρεβυθιάδου (2021: 92-93) η ελληνική διαθέτει περίπου 28 φωνηματικούς φθόγγους, εκ των οποίων 20 σύμφωνα, 5 φωνήεντα και δύο ημίφωνα. Ωστόσο, η φωνηματική υπόσταση των προσεγγιστικών/ημιφώνων [j] και [w] έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση. Από την άλλη, σύμφωνα με τις Pateli και Fredet (2010: 17-18), η γαλλική διαθέτει 17 σύμφωνα, 16 φωνήεντα και τρία ημίφωνα. Αντιπαραβάλλοντας

τους φωνημικούς καταλόγους (inventories) των δύο γλωσσών διαπιστώνουμε ότι διαθέτουν πολλά κοινά σύμφωνα, όπως τα [p], [g], [z] κλπ., αλλά και ότι διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό. Για παράδειγμα, στην ελληνική συναντάμε τα οδοντικά [θ] και [ð], τα φατνιακά [ts] και [dz] και τα υπερωικά [x] και [ç] που δεν απαντώνται στη γαλλική. Αντίστοιχα στη γαλλική συναντάμε σύμφωνα όπως τα [ʃ], [ʒ] και το σταφυλικό μονοπαλλόμενο ή πολυπαλλόμενο [β] (Fromkin et al., 2017: 327), τα οποία δεν υπάρχουν στην ελληνική. Το φωνηεντικό σύστημα της ελληνικής παρουσιάζει μεγάλη συμμετρία, καθώς διαθέτει τους πέντε φθόγγους [i], [e], [a], [o] και [u], σε αντίθεση με τη γαλλική που πέραν αυτών των πέντε, διαθέτει πληθώρα μπροστινών και πισινών φωνηέντων, καθώς επίσης και το κεντρικό schwa ə. Μια ακόμα διαφορά αποτελεί η ύπαρξη των τεσσάρων έρρινων φωνηέντων [ɛ̃], [ɔ̃], [ã] και [œ̃], τα οποία δεν απαντώνται καθόλου στο φωνηεντικό σύστημα της ελληνικής. Τέλος, στη γαλλική συναντάμε, πέραν των [j] και [w] που υπάρχουν και στην ελληνική, και το ημίφωνο [ɥ], π.χ. *huit* → [ɥi(t)] (οκτώ). Να σημειωθεί ότι ο μέσος όρος φωνηματικών τεμαχίων στις γλώσσες του κόσμου είναι περίπου 30, αν και υπάρχουν γλωσσικά συστήματα με πολύ λιγότερα φωνήματα ή και με πολύ περισσότερα (Ρεβυθιάδου, 2021: 92).

Ορισμένες αποκλίσεις παρουσιάζονται και στη συλλαβική δομή των δύο γλωσσών. Δεδομένου ότι η συλλαβή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην έκφραση των φαινομένων sandhi στη γαλλική, κρίνεται σκόπιμο να προβούμε σε ορισμένες διευκρινίσεις. Τόσο στην ελληνική (Ρεβυθιάδου, 2021: 278-279) όσο και στη γαλλική παρατηρείται η τάση δημιουργίας της πιο συνηθισμένης και ιδανικής συλλαβικής δομής στις γλώσσες του κόσμου, δηλαδή Σύμφωνο + Φωνήεν (CV). Η Αρχή της Ακολουθίας Αντηχητικότητας και η Αρχή της Μέγιστης Έμβασης υπαγορεύουν ότι οι τύποι των συλλαβών που πραγματώνονται στην ελληνική αποδίδονται με το σχήμα (C₁)(C₂)(C₃)V(C) (Ρεβυθιάδου & Σπυρόπουλος, 2013), ενώ της γαλλικής (C₁)(C₂)(C₃)V(C₁)(C₂)(C₃) (Pateli & Fredet, 2010: 123), επιτρέποντας έτσι ως και τρία σύμφωνα σε θέση εξόδου στο τέλος της συλλαβής. Οι Pateli και Fredet αναφέρουν επίσης ότι τα φαινόμενα του ανασυλλαβισμού και της liaison χαρακτηρίζονται από την τάση της φωνολογίας της γαλλικής να δομήσει συλλαβές του τύπου CV. Για παράδειγμα, στο φαινόμενο της liaison (5.2) το [z] – που πραγματώνεται σε μορφήματα όπως τα *les* και *mes* όταν ακολουθούνται από λέξη η οποία ξεκινά από φωνηεντικό τεμάχιο – συλλαβοποιείται με το φωνήεν της επόμενης λέξης, το οποίο το

«προστατεύει» (Ρεβυθιάδου, 2021: 279), όπως δείξαμε στην ενότητα 4.3.1 της liaison με ανασυλλαβισμό (liaison enchaînée).

(5.2) *Les enfants* → [le.zã.fã]

‘Τα παιδιά’

5.3 Αντιπαραβολική εξέταση των φαινομένων sandhi στην ελληνική και γαλλική

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται μια συγκριτικού/αντιπαραβολικού τύπου προσέγγιση των φωνολογικών-φραστικών κανόνων sandhi της ελληνικής με αυτών της γαλλικής. Να σημειωθεί ότι η σύγκριση αφορά την έκφανση ορισμένων μορφοφωνολογικών χαρακτηριστικών ως sandhi κανόνες και όχι τη χρήση τους στο εκάστοτε γλωσσικό σύστημα εν γένει (π.χ. παρόλο που το φαινόμενο της επένθεσης συναντάται στην ελληνική, δεν συγκαταλέγεται στους φραστικούς κανόνες sandhi).

Αρχικά, όσον αφορά την ηχηροποίηση του φθόγγου /s/ εξετάσαμε αναλυτικά στο κεφάλαιο 3 τον τρόπο με τον οποίον τρέπεται στο αλλόφωνό του [z], όταν βρεθεί πριν από ηχηρό κλειστό ή αντηχητικό φθόγγο, στο πλαίσιο της φωνολογικής λέξης, της κλιτικής ομάδας και της φωνολογικής φράσης (5.3α) (5.3β). Στη γαλλική αντίστοιχα, ο φθόγγος /s/ ηχηροποιείται σε [z] όταν βρίσκεται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα (εντός της φωνολογικής λέξης) (5.3γ) και στην περίπτωση της liaison (εντός της φωνολογικής φράσης) (5.3ε)¹⁸. Παρόλα αυτά, όταν βρεθεί λ.χ. πριν από έρρινο φθόγγο δεν ηχηροποιείται (5.3δ), σε αντίθεση με την ελληνική (5.3α) (Pateli & Fredet, 2010; Prof, 2022).

(5.3) *Ηχηροποίηση του /s/*

Ελληνική	(α) <i>Ο κόσμος</i>	/okósmos/	[okózmɔs]	<i>ενεργή</i>
	(β) <i>Μας δώσανε</i>	/mas dósane/	[mazdósane]	<i>ενεργή</i>
Γαλλική	(γ) <i>Peser</i>	/pəse/	[pəze]	<i>ενεργή</i>
	‘Ζυγίζω’			

¹⁸ Ο συμφωνικός φθόγγος [z] στη liaison αποτελεί την πραγμάτωση του κατά τα άλλα μη ηχηρού ορθογραφικού φθόγγου /s/, καθώς και του ορθογραφικού /x/, π.χ. deux enfants → [døzãfã] (ελλ. Δύο παιδιά).

(δ) <i>Mécanisme</i>	/mekanism/	[mekanism]	ανενεργή
‘Μηχανισμός’			
(ε) <i>Les ailes</i>	/les eɪ/	[lezɛɪ]	ενεργή
‘Τα φτερά’			

Εν συνεχεία, εξετάσαμε τη διπλή αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων ([m], [n]) και άηχων κλειστών φθόγγων ([p], [t], [k]). Ο εν λόγω κανόνας δεν φαίνεται να είναι ενεργός στη γαλλική. Παραθέτουμε ένα παράδειγμα εφαρμογής του κανόνα στην ελληνική (5.4α) και ένα παρόμοιο φωνολογικό περιβάλλον μη εφαρμογής του κανόνα στη γαλλική (5.4β).

(5.4) *Αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων*

Ελληνική	(α) <i>Την πουλάς</i>	/tin pulás/	[timbulás]	ενεργή
Γαλλική	(β) <i>Homme pur</i>	/ɔm pyʁ/	[ɔmpyʁ]	ανενεργή
‘Άγνός άντρας’				

Μετά τις αφομοιώσεις περνάμε στο φαινόμενο της αποβολής και συγκεκριμένα της συμφωνικής αποβολής. Στην ελληνική απαντάται πολύ συχνά η αποβολή του τελικού φθόγγου /n/ πριν από έναν αντηχητικό ή τριβόμενο φθόγγο στα όρια λέξεων, συχνά στο πλαίσιο της κλιτικής ομάδας, χωρίς ωστόσο να αποτελεί κατηγοριακό κανόνα sandhi (5.5α) (βλ. 3.2). Στη γαλλική ο κανόνας αυτός φαίνεται να είναι ανενεργός (5.5β).

(5.5) *Αποβολή του τελικού φθόγγου /n/ πριν από έναν αντηχητικό ή τριβόμενο φθόγγο*

Ελληνική	(α) <i>Την λάσπη</i>	/tin láspi/	[tiláspi]	ενεργή
Γαλλική	(β) <i>Baleine lourde</i>	/balɛn lukd/	[balɛnlukd]	ανενεργή
‘Βαριά φάλαινα’				

Η φωνηεντική αποβολή με στόχο τη θεραπεία της χασμωδίας συνιστά επίσης κοινό φωνολογικό κανόνα sandhi στα δύο υπό εξέταση γλωσσικά συστήματα. Έχοντας ως συχνότερο πεδίο εφαρμογής την κλιτική ομάδα και τη φωνολογική λέξη, απαντάται εξίσου συχνά και στις δύο γλώσσες. Ωστόσο, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ορισμένες διαφορές. Στην ελληνική το φωνήεν που αποβάλλεται είναι το λιγότερο αντηχητικό, ανεξαρτήτως της θέσης του, δηλαδή αν βρίσκεται πρώτο ή δεύτερο στη φωνηεντική γειτνίαση (5.7α) (5.7β). Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 3, σύμφωνα με την Condoravdi (1987: 99) η κλίμακα αντηχητικότητας των φωνηέντων (5.6) καθορίζει τη διαδικασία της φωνηεντικής αποβολής. Αντιθέτως, στη γαλλική το φωνήεν που αποβάλλεται είναι πάντα το πρώτο από αριστερά, ανεξαρτήτως αντηχητικότητας (5.7γ) (5.7δ), εξυπηρετώντας έτσι τη δημιουργία και διατήρηση ανοιχτών συλλαβών τύπου CV κατά την εφαρμογή του ανασυλλαβισμού, που αποτελεί επίσης sandhi φαινόμενο (βλ. 4.1). Το φωνήεν schwa, που όπως είδαμε αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση φωνηεντικής αποβολής, συναντάται μόνο στη γαλλική, καθώς δεν περιλαμβάνεται στο φωνηεντικό κατάλογο της ελληνικής. Όπως μαρτυρούν τα παραδείγματα, η εφαρμογή της φωνηεντικής αποβολής είναι βαθμιαία στην ελληνική, αλλά κατηγοριακή στη γαλλική. Εξαιρεση αποτελεί το φωνήεν schwa, το οποίο σε πολλά πεδία εφαρμόζεται βαθμιαία (5.7ε) (βλ. 4.2.1).

(5.6) *Κλίμακα αντηχητικότητας φωνηέντων*

$o > a > u > i > e$

(Condoravdi, 1987)

(5.7) *Φωνηεντική αποβολή*

Ελληνική	(α) Σε αγαπώ	/se aɣapó/	[saɣapó] (και [seɣapó]) ενεργή
	(β) Το άτομο	/to átomu/	[tátomo] (και [toátomo]) ενεργή
Γαλλική	(γ) Le + îlot	/lə ilo/	[lilo] (αλλά *[ləjlo]) ‘Το νησάκι’ ενεργή

(δ) <i>La + étoile</i>	/la etwal/	[letwal] (αλλά *[laetwal])
‘Το αστέρι’		ενεργή
(ε) <i>Je t’aime</i>	/ʒə tem/	[ztem] (και [zətem])
‘Σ’αγαπώ’		ενεργή

Εν συνεχεία, μετά τις φθογγικές αποβολές εξετάσαμε το φαινόμενο του αποδιπλασιασμού παρακείμενων όμοιων συμφώνων και φωνηέντων. Ο συμφωνικός αποδιπλασιασμός είναι ενεργός στην ελληνική και εφαρμόζεται κατηγοριακά στο πλαίσιο της φωνολογικής φράσης (5.8α) (5.8β). Ταυτόχρονα εμφανίζεται και σε παρόμοια περιβάλλοντα της γαλλικής και εφαρμόζεται μεταξύ άηχων (5.8γ) και ηχηρών (5.8δ) παρακείμενων συμφώνων (Elsaadani, 2014: 12). Στα παραδείγματα της γαλλικής γίνεται εμφανής, για ακόμα μια φορά, η τάση της γλώσσας να συλλαβοποιεί με τέτοιο τρόπο ώστε να επικρατεί η συλλαβή τύπου CV.

(5.8) Συμφωνικός αποδιπλασιασμός

Ελληνική	(α) <i>Μας σώσατε</i>	/mas sóstate/	[masósate]	ενεργός
	(β) <i>Ο λαός σου</i>	/o laós su/	[olaósu]	ενεργός
Γαλλική	(γ) <i>Chef fameux</i>	/ʃɛf famø/	[ʃɛ.fa.mø]	ενεργός
	‘Διάσημος αρχηγός’			
	(δ) <i>Arabe blessé</i>	/aʁab blese/	[a.ʁa.ble.se]	ενεργός
	‘Τραυματισμένος Άραβας’			

Όσον αφορά τον φωνηεντικό αποδιπλασιασμό, γίνεται ακόμα μια φορά αντιληπτό ότι αποσκοπεί, όπως και η φωνηεντική αποβολή, στη θεραπεία της χασμωδίας. Στην ελληνική εφαρμόζεται κατηγοριακά στο πλαίσιο της προσωδιακής λέξης, αλλά βαθμιαία εντός επιτονικών φράσεων (5.9α) (5.9β). Στη γαλλική επιδρά όπως ακριβώς και η φωνηεντική αποβολή, δηλαδή συνήθως στο πλαίσιο της κλιτικής ομάδας (5.9γ) (5.9δ). Στο 4.2 εξετάσαμε μια ακόμα περίπτωση μορφοφωολογικής τροποποίησης ορισμένων μορφημάτων που αποσκοπούν στη θεραπεία της χασμωδίας

στα λεξικά όρια μεταξύ συγκεκριμένων επιθέτων και αντωνυμιών και των ουσιαστικών που τα ακολουθούν, όπως φαίνεται στο (5.9ε). Η εν λόγω διαδικασία δεν απαντάται στην ελληνική.

(5.9) Φωνηεντικός αποδιπλασιασμός

Ελληνική	(α) Τα αυτοκίνητα	/ta aftocínita/	[taftocínita]	ενεργός
	(β) Το οργώνει	/to orgóni/	[torgóni]	ενεργός
Γαλλική	(γ) Si + il vous plaît	/si il vu ple/	[silvuple]	ενεργός
	‘Σας παρακαλώ’			
	(δ) La amante	/la amãt/	[lamãt]	ενεργός
	‘Η ερωμένη’			
	(ε) Ma + amie	/ma ami/	[mɔnami]	ενεργός
	‘Η φίλη μου’		(Mon amie)	

Η φωνηεντική αποβολή, όπως παρατηρήσαμε στην ενότητα 3.7, μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να εμφανίζεται με τη μορφή διφθογοποίησης, δηλαδή το ένα εκ των δύο παρακείμενων φωνηέντων να τρέπεται σε ημίφωνο δημιουργώντας δίφθογο. Ο κανόνας είναι ενεργός στην ελληνική και εφαρμόζεται κατά τη γειτνίαση των οριστικών άρθρων *ο, η, οι* με επίθετα και ουσιαστικά που ξεκινούν από διαφορετικό φωνηεντικό φθόγγο (5.10α) (5.10β). Στη γαλλική ο κανόνας είναι ανενεργός, καθώς η γειτνίαση οποιωνδήποτε συμφώνων σε παρόμοια περιβάλλοντα προκαλεί πάντα το φαινόμενο της (ολικής) αποβολής (και όχι διφθογοποίηση). Ως εκ τούτου, παρόλο που το παράδειγμα της γαλλικής που είδαμε στο (5.7γ) πληροί τις προϋποθέσεις που αναφέραμε ώστε να υποστεί διφθογοποίηση, η διαδικασία που ενεργοποιείται τελικά είναι η ολική φωνηεντική αποβολή (5.10γ).

(5.10) Διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων

Ελληνική	(α) Ο ύπνος	/o ípnos/	[ˈoɣpnos]	ενεργή
	(β) Η άνοιξη	/i ániksi/	[jániksi]	ενεργή
Γαλλική	(γ) Le + îlot	/lə ilo/	[lilo] *[ləjlo]	ανενεργή

‘Το νησάκι’

Εξετάζοντας την εφαρμογή sandhi φαινομένων στο επίπεδο της συλλαβικής δομής, έγινε εκτενής αναφορά στον ανασυλλαβισμό. Στην ενότητα 4.1 παρατηρήσαμε ότι ο ανασυλλαβισμός τροποποιεί τα συλλαβικά όρια χωρίς να επιφέρει αλλοιώσεις σε τεμαχιακό επίπεδο, καθώς το σύμφωνο που συλλαβοποιείται ως έμβαση της επόμενης συλλαβής θα πραγματωνόταν σε κάθε περίπτωση. Το φαινόμενο εντοπίζεται εκτενώς στη γαλλική, αλλά δείγματά του αναφέρονται και στην ελληνική από τις Arvaniti & Baltazani (2005). Όπως εξηγήσαμε στην ενότητα 3.8, οι ερευνήτριες ανακάλυψαν ευρήματα ανασυλλαβισμού του τελικού φθόγγου /n/ όταν αυτός συναντά φωνηεντικό φθόγγο ανάμεσα σε όρια λέξεων (5.11α) (5.11β). Ωστόσο ο κανόνας αυτός δεν αναφέρεται αλλού στη βιβλιογραφία, παρά μόνο ως αποτέλεσμα της έρευνας των προαναφερθεισών ερευνητριών. Αντιθέτως, στη γαλλική ο ανασυλλαβισμός διακρίνεται σε συμφωνικό (5.11γ) και φωνηεντικό (5.11δ) και πραγματώνεται κυρίως στο πλαίσιο της φωνολογικής φράσης, αλλά και μεταξύ αυτών (ο φωνηεντικός μόνο). Ακόμα, στην περίπτωση συμφωνικού συμπλέγματος μετέχουν στον ανασυλλαβισμό περισσότερα από ένα σύμφωνα, αρκεί το νέο συμφωνικό σύμπλεγμα να είναι δόκιμο στη γαλλική (5.11ε). Τέλος, παρατηρήσαμε ότι το φαινόμενο μπορεί προαιρετικά να πραγματώνεται συνδυαστικά με τη liaison.

(5.11) Ανασυλλαβισμός

Ελληνική	(α) <i>Μην έρθεις</i>	/min éρθis/	[mi.nér.this]	ενεργός
	(β) <i>Όταν έφτασε</i>	/ótan éftase/	[ó.ta.né.fta.se]	ενεργός
Γαλλική	(γ) <i>Grande amie</i>	/gʁãd ami/	[gʁã.da.mi]	ενεργός
	‘Η μεγάλη μου φίλη’			
	(δ) <i>Tu a été</i>	/ty a ete/	[ty.a.e.te]	ενεργός
	‘Εσύ ήσουν’			
	(ε) <i>Pauvre ami</i>	/pɔvʁ ami/	[po.vʁa.mi]	ενεργός
	‘Φτωχός φίλος’			

Στην ενότητα 4.4 έγινε σαφές ότι προκειμένου να αντιμετωπίσει τη χασμωδία η γαλλική γλώσσα χρησιμοποιεί και την επένθεση συμφωνικού φθόγγου, η οποία συγκαταλέγεται στα sandhi φαινόμενα. Τα εφελκυστικά φωνήματα που παρεμβαίνουν επενθετικά ανάμεσα στα λεξικά όρια είναι τα [z] και [t] και το [l] μπροστά από το μόρφημα *on*. Στα παραδείγματα (5.12α) (5.12β) 5.12γ) παραθέτουμε ανάμεσα σε καθέτους τη φωνητική αναπαράσταση των φράσεων χωρίς τα επενθετικά τεμάχια, ενώ ανάμεσα σε αγκύλες παρατίθεται η φωνολογική τους πραγμάτωση. Στην ελληνική το αντίστοιχο φαινόμενο είναι ανενεργό και δεν απαντάται ανάμεσα σε λεξικά όρια ή άλλα παρεμφερή περιβάλλοντα.

(5.12) *Επένθεση*

Ελληνική	-			<i>ανενεργή</i>
Γαλλική	(α) <i>Vas-y</i>	/va i/	[vazi]	<i>ενεργή</i>
	‘Πάμε/Αντε!’ κ.ά.			
	(β) <i>Va-t-il</i>	/va il/	[vatil]	<i>ενεργή</i>
	‘Πάει αυτός (;)’			
	(γ) <i>Si l'on voit</i>	/si ð vwa/	[silðvwa]	<i>ενεργή</i>
	‘Αν δούμε/Αν κανείς δει’			

Προκειμένου να ολοκληρωθεί η συγκριτική ανάλυση κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε ξεχωριστά στη – πολυσυζητημένη στην παρούσα εργασία – liaison. Όπως έχουμε εξηγήσει, το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα σύνθετο και δεν παρουσιάζει ομοιότητες με κάποια διαδικασία στο σύστημα της ελληνικής. Παρόλα αυτά, στην εφαρμογή της η liaison δείχνει να προσεγγίζει και να δρα συνδυαστικά με τα φαινόμενα του ανασυλλαβισμού (*enchaînement*) και της φωνηεντικής αποβολής (*élision*). Στην ενότητα 4.3.1 κατέστη σαφές ότι η liaison συνήθως λαμβάνει χώρα συνδυαστικά με τον ανασυλλαβισμό, καθώς πρώτα πραγματώνεται ο συμφωνικός φθόγγος και στη συνέχεια ανασυλλαβίζεται με το αρχικό φωνήεν της επόμενης λέξης (5.13α). Όπως υποστηρίξαμε αυτό δεν είναι απόλυτο καθώς η μία διαδικασία δεν προϋποθέτει αναγκαστικά την εμφάνιση της άλλης. Δεδομένου, επίσης, ότι οι φωνολογικές διαδικασίες που εξετάσαμε στη γαλλική έχουν ως στόχο την αντιμετώπιση της

χασμωδίας, μπορούμε να συγκρίνουμε την εφαρμογή της liaison και της φωνηεντικής αποβολής. Κατά την πραγμάτωση της δομής οριστικού άρθρου + ουσιαστικού ενικού αριθμού (5.13β), η γεινίαση του schwa [ə] και του αρχικού έρρινου φωνήεντος [ã] προκαλεί την αποβολή του πρώτου. Ταυτόχρονα, η ίδια δομή άρθρου + ουσιαστικού στον πληθυντικό αριθμό (5.13γ) καθορίζει ότι ανάμεσα στη γεινίαση των φωνηέντων [e] και [ã] στα όρια των δύο λέξεων θα πρέπει να πραγματοποιηθεί ως [z] το ορθογραφικό σύμφωνο /s/. Έτσι, η προσπάθεια θεραπείας της χασμωδίας δεν προβλέπει την αποβολή αλλά την «προσθήκη» ενός επιπλέον φθόγγου. Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι η liaison και οι υπόλοιπες φωνολογικές διαδικασίες έχουν ένα εσωτερικό σύστημα ενδοεπικοινωνίας και αλληλεπίδρασης.

(5.13) *Liaison*

Ελληνική	-			ανενεργή
Γαλλική	(α) <i>Qui est important</i>	/ki ε ẽpɔ̃tã/	[ki.ε.tẽ.pɔ̃v.tã]	ενεργή
	‘Που είναι σημαντικό(ς)’			
	(β) <i>Le + enfant</i>	/lə ãfã/	[lãfã]	ενεργή
	‘Το παιδί’			
	(γ) <i>Les enfants</i>	/le ãfã/	[le.zã.fã]	ενεργή
	‘Τα παιδιά’			

Συνοψίζοντας, οι ομοιότητες και οι αποκλίσεις των δύο γλωσσών ως προς ορισμένα γενικά τυπολογικά χαρακτηριστικά τους και τους φωνολογικούς-φραστικούς κανόνες sandhi που διαθέτουν απεικονίζονται στον ακόλουθο πίνακα.

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ	ΓΑΛΛΙΚΗ
Είδος μορφολογίας της γλώσσας	Διαχτυτική / Κλιτή	Διαχτυτική / Κλιτή
Γλωσσική προέλευση	Ινδοευρωπαϊκή οικογένεια	Ινδοευρωπαϊκή οικογένεια (Ρομανική / Λατινογενής)

<p>Φωνημικός κατάλογος</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 20 σύμφωνα • Απουσία μεταφατνιακών [ʃ], [ʒ] και σταφυλικού [β] • Λιτό φωνηεντικό σύστημα (πέντε (5) φωνήεντα και δύο (2) ημίφωνα) • Απουσία έρρινων φωνηέντων 	<ul style="list-style-type: none"> • 17 σύμφωνα • Απουσία οδοντικών [θ] και [ð], φατνιακών [ts] και [dz] και υπερωικών [x] και [χ] • Πλούσιο φωνηεντικό σύστημα (16 φωνήεντα και τρία (3) ημίφωνα) • Τέσσερα (4) έρρινα φωνήεντα
<p>Συλλαβική δομή</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Πιο συχνή η συλλαβή τύπου CV • Επιτρεπτά έως και τρία (3) σύμφωνα σε θέση έμβασης • Επιτρεπτό έως και ένα (1) σύμφωνο σε θέση εξόδου → (C₁)(C₂)(C₃)V(C) 	<ul style="list-style-type: none"> • Πιο συχνή η συλλαβή τύπου CV • Επιτρεπτά έως και τρία (3) σύμφωνα σε θέση έμβασης • Επιτρεπτά έως και τρία (3) σύμφωνα σε θέση εξόδου → (C₁)(C₂)(C₃)V(C₁)(C₂)(C₃)
<p>ΦΡΑΣΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ (SANDHI)</p>	<p>ΕΛΛΗΝΙΚΗ</p>	<p>ΓΑΛΛΙΚΗ</p>
<p>Ηχηροποίηση του /s/</p>	<p>Ναι, όταν ακολουθεί ηχηρός κλειστός ή αντηχητικός φθόγγος</p>	<p>Ναι, όταν βρεθεί μεταξύ δύο φωνηεντικών φθόγγων (φωνολογική λέξη) και στην περίπτωση της liaison (φωνολογική φράση)</p>

Αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης	Ναι, μεταξύ παρακείμενων έρρινων και άηχων κλειστών φθόγγων	Όχι
Συμφωνική αποβολή	Ναι, αποβολή του τελικού φθόγγου /n/ πριν από αντηχητικό ή τριβόμενο φθόγγο στα όρια λέξεων	Όχι (Το τελευταίο σύμφωνο των λέξεων αποβάλλεται πάντα κατά τη φωνολογική πραγμάτωση)
Φωνηεντική αποβολή	Ναι	Ναι (élision)
Αποβολή του schwa (ə)	Όχι (δεν το διαθέτει στο φωνηεντικό της σύστημα)	Ναι
Αποδιπλασιασμός	<ul style="list-style-type: none"> • Ναι, αποδιπλασιασμός παρακείμενων όμοιων συμφώνων • Ναι, αποδιπλασιασμός παρακείμενων όμοιων φωνηέντων 	<ul style="list-style-type: none"> • Ναι, αποδιπλασιασμός παρακείμενων όμοιων συμφώνων • (Ο αποδιπλασιασμός παρακείμενων όμοιων φωνηέντων εμπίπτει στην κατηγορία της φωνηεντικής αποβολής)
Διφθογοποίηση	Ναι, διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων στα όρια λέξεων	Όχι
Ανασυλλαβισμός	Ναι, ανασυλλαβισμός τελικού /n/ με το αρχικό φωνήεν της επόμενης λέξης	<ul style="list-style-type: none"> • Ναι, ανασυλλαβισμός (enchaînement) τελικού συμφώνου ή φωνήεντος με το αρχικό φωνήεν της επόμενης λέξης

		<ul style="list-style-type: none"> • Εφαρμόζεται συνδυαστικά και με τη liaison
Επένθεση	Όχι	Ναι, χρήση των επενθετικών εφελκυστικών φωνημάτων [z], [t] και [l] ανάμεσα σε λεξικά όρια
Liaison (*αποτελεί σύνθετο φαινόμενο και δεν είναι εφικτό να συγκριθεί επαρκώς με αντίστοιχα φαινόμενα της ελληνικής)	Όχι	Συσχετίζεται και αλληλεπιδρά με τον ανασυλλαβισμό (enchaînement) και τη φωνηεντική αποβολή (élision)

Πίνακας 5.1. Σύγκριση γενικών τυπολογικών χαρακτηριστικών και φωνολογικών-φραστικών κανόνων *sandhi* στην ελληνική και γαλλική.

6. ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ LIAISON

Έχοντας αναλύσει και αντιπαραβάλλει τα φαινόμενα sandhi στα γλωσσικά συστήματα της ελληνικής και της γαλλικής γλώσσας στα κεφάλαια 3, 4 και 5 αντίστοιχα, στο παρόν 6^ο κεφάλαιο επιχειρείται μια πρόταση διδακτικής αξιοποίησης του γαλλικού μορφοφωнологικού φαινομένου liaison σε ελληνόφωνο μαθητικό κοινό ενηλίκων που διδάσκεται τη γαλλική ως ξένη γλώσσα. Αρχικά, παρουσιάζουμε το απαραίτητο θεωρητικό υπόβαθρο που αφορά την κατάκτηση και διδασκαλία της ξένης γλώσσας. Στη συνέχεια, προχωράμε σε συγκεκριμένες προτάσεις αξιοποίησης του φαινομένου στο πλαίσιο τάξης διδασκαλίας, εστιάζοντας στις ιδιαιτερότητές και τις απαιτήσεις του, στα αναμενόμενα λάθη των σπουδαστών και στην αποτελεσματικότερη προσέγγισή του μέσω εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Για τον σκοπό αυτόν, ακολουθούμε το μοντέλο διδασκαλίας που προτείνουν οι Ρεβυθιάδου και Τζακώστα (2007) για τη διδασκαλία της φωνολογίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Τέλος, προβαίνουμε στην αξιολόγηση της διδακτικής διαδικασίας και στην εξαγωγή συμπερασμάτων που αποσκοπούν στην καλύτερη διδασκαλία του φαινομένου.

6.1 Βασική θεωρητική πλαισίωση κατάκτησης και διδασκαλίας της δεύτερης/ξένης γλώσσας

Σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρίες της νόησης, η κατάκτηση της μητρικής γλώσσας συμβαίνει ταυτόχρονα με την ανάπτυξη της αντιληπτικής ικανότητας του ατόμου και την απόκτηση μιας γνωστικής δομής και εξοικείωσης με τον εξωτερικό του κόσμο (Μήτσης, 1998). Επιπλέον, η κατάκτηση της μητρικής γλώσσας αναφέρεται στην εγγενή ικανότητα του ατόμου να κατακτήσει ένα γλωσσικό σύστημα και σκιαγραφεί την υποσυνείδητη διαδικασία της φυσικής κατάκτησης της γλώσσας (Ellis, 1994). Πράγματι, η μητρική γλώσσα κατακτάται αβίαστα τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου, χωρίς συνειδητή (ρητή) προσπάθεια. Σε αντιπαραβολή με τη μητρική, η κατάκτηση της δεύτερης ή ξένης γλώσσας συμβαίνει αργότερα στη ζωή του ατόμου και αποτελεί μια συνειδητή ενέργεια στην οποία το άτομο επιδίδεται μετά από συστηματική εκπαίδευση (Chomsky, 2005).

Ο όρος δεύτερη γλώσσα συχνά χρησιμοποιείται με ευρεία σημασία, συμπεριλαμβάνοντας όλες τις πρόσθετες γλώσσες στις οποίες εκτίθεται το άτομο, άρα

και την ξένη γλώσσα (Γαβριηλίδου et al., 2021: 317). Η διάκρισή τους συνίσταται στις εξής διαφορές: η δεύτερη γλώσσα χρησιμοποιείται για να εξυπηρετήσει συγκεκριμένους επικοινωνιακούς σκοπούς στην εκάστοτε κοινότητα/χώρα (π.χ. ως μέσο εμπορίου, διαμεσολάβησης κλπ.), στην οποία και έχει θεσμικό και κοινωνικό ρόλο, και κατακτάται στο περιβάλλον όπου χρησιμοποιείται ως κύρια/πρώτη γλώσσα. Από την άλλη, η ξένη γλώσσα διδάσκεται και κατακτάται συνειδητά (ρητά) στο περιβάλλον όπου η μητρική γλώσσα του ατόμου θεωρείται κύρια γλώσσα (π.χ. σε φροντιστήρια εκμάθησης ξένων γλωσσών) και δεν χρησιμοποιείται ως μέσο επικοινωνίας στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον (Μπέλλα, 2011: 21; Γαβριηλίδου et al., 2021: 317). Συνεπώς, το παρόν κεφάλαιο ασχολείται με τη διδασκαλία της γλώσσας – συγκεκριμένα της γαλλικής – ως ξένης.

Μέσα από τη γλωσσολογική έρευνα έχει αποδειχτεί ότι η κατάκτηση τόσο της μητρικής (Γ1) όσο και της δεύτερης/ξένης γλώσσας (Γ2/ΞΓ) διέπεται από διαγλωσσικά καθολικά και περιορισμούς (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 72). Τι αποτελεί όμως καθολικό σε μια γλώσσα και τι είναι αυτό που ονομάζεται καθολική γραμματική; Κύριος εκπρόσωπος της *καθολικής γραμματικής* θεωρείται ο Noam Chomsky, ο οποίος εξηγεί (1980, 2005 στα Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007: 75; Γαβριηλίδου et al., 2021: 391) ότι ο όρος αφορά το γενετικό συστατικό της γλώσσας, δηλαδή ένα σύνολο γραμματικών κανόνων το οποίο ο άνθρωπος διαθέτει εγγενώς και καθορίζει τη φύση της γλώσσας και τη σταδιακή κατάκτησή της. Η καθολική γραμματική είναι καθολική υπό την έννοια ότι δεν αποτελείται από συγκεκριμένους κανόνες ενός γλωσσικού συστήματος, αλλά από ένα γενικευμένο σύνολο αρχών που ισχύουν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου (*καθολικά*) (Μπέλλα, 2011: 78). Επομένως, η καθολική γραμματική αποτελείται από έναν αριθμό καθολικών χαρακτηριστικών που αντανακλούν τη βιολογικά καθορισμένη γλωσσική ικανότητα του ανθρώπου, η οποία ενεργοποιείται και παρουσιάζεται με ποικίλους τρόπους από την επίδραση των δεδομένων των πολυάριθμων γλωσσών (Σελλά – Μάζη, 2004). Στο πλαίσιο της γενετικής γραμματικής επιτελείται η διάκριση του Chomsky ανάμεσα στη *γλωσσική ικανότητα* και τη *γλωσσική επιτέλεση/πραγμάτωση*. Η γλωσσική ικανότητα αφορά νοητικές αναπαραστάσεις γλωσσικών κανόνων που επιτρέπουν στους/στις ομιλητές/τριες να παράγουν και να κατανοούν άπειρο αριθμό προτάσεων και συνδέεται με την έννοια της καθολικής (εσωτερικής) γραμματικής. Από την άλλη, η γλωσσική *πραγμάτωση* συνίσταται στην (πραγματική) χρήση αυτής της γραμματικής και

γνωρίζει ορισμένους περιορισμούς, όπως την ασθενή μνήμη και την κόπωση του ατόμου, καθώς και τις εκάστοτε επικοινωνιακές περιστάσεις (Μπέλλα, 2011: 22).

Βασικό στοιχείο που συμβάλλει στη σωστή διδακτική πρακτική και ενεργοποιεί τη διαδικασία κατάκτησης είναι η ύπαρξη *γλωσσικού εισαγόμενου*, το οποίο, σύμφωνα με τη θεωρία του Stephen Krashen (1981, 1985), συνίσταται σε όλα εκείνα τα γλωσσικά στοιχεία στα οποία εκτίθενται οι μαθητές/τριες της Γ2, είτε αυθόρμητα είτε με συστηματική καθοδήγηση, προκειμένου να παράγουν και οι ίδιοι/ες μετέπειτα δική τους γλώσσα (*γλωσσικό εξαγόμενο*). Εξαιρετικά σημαντική είναι η έννοια του *κατανοητού γλωσσικού εισαγομένου*, το οποίο, κατά τον Krashen (1985: 2) αποτελεί το μόνο μέσο κατανόησης μηνυμάτων και κατάκτησης της γλώσσας. Η θεωρία προβλέπει την έκθεση των μαθητών/τριών στο αμέσως επόμενο επίπεδο φυσικής γλωσσικής κατάκτησης από το ήδη υπάρχον που διαθέτουν, το οποίο συμβολίζεται από τον Krashen ως $i + 1$ (στο Μπέλλα, 2011: 23, 152). Κατά τη διαδικασία εκμάθησης συνήθως οι σπουδαστές/τριες αφομοιώνουν ένα μόνο μέρος των γλωσσικών στοιχείων με τα οποία έρχονται σε επαφή. Γι' αυτόν τον λόγο, προτείνεται η διάκριση του γλωσσικού εισαγομένου – που αναφέρθηκε παραπάνω – από το *αφομοιωμένο γλωσσικό εισαγόμενο*, δηλαδή την πραγματική γνώση που κατακτά κανείς και αξιοποιεί στο πλαίσιο του γλωσσικού του εξαγομένου (Αγαθοπούλου, 2012: 2).

Στις παρακάτω ενότητες παρουσιάζεται η προσπάθεια διδασκαλίας του φωνολογικού φαινομένου της *liaison* μέσω της παροχής κατανοητού γλωσσικού εισαγομένου, στο πλαίσιο προσπάθειας δημιουργίας αυτοματισμών στη γλώσσα-στόχο, προκειμένου να κατακτηθεί το φαινόμενο και να αποτελεί πλέον αβίαστα κομμάτι της γλωσσικής πραγμάτωσης των μαθητών/τριών.

6.2 Διδακτική αξιοποίηση του φαινομένου *liaison* σε ελληνόφωνο κοινό

Όπως προαναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, για την πρόταση διδακτικής αξιοποίησης της *liaison* υιοθετούμε και εφαρμόζουμε το μοντέλο παραστατικής διδασκαλίας των Ρεβυθιάδου και Τζακώστα (2007: 60-62) οι οποίες το συνιστούν, μεταξύ άλλων, για τη διδασκαλία των φραστικών κανόνων, υποκατηγορία των οποίων αποτελεί το μορφοφωνολογικό φαινόμενο της γαλλικής που εξετάζουμε. Εν συνεχεία, παρουσιάζουμε μια σειρά προτεινόμενων ασκήσεων, οι οποίες δίνουν έμφαση στην ανάπτυξη των προφορικών και ακουστικών δεξιοτήτων των σπουδαστών και

χωρίζονται σε δομικές και επικοινωνιακές ασκήσεις, καθώς και σε ασκήσεις με την υποστήριξη οπτικοακουστικών μέσων και νέων τεχνολογιών.

6.2.1 Παραστατική διδασκαλίας

Φαινόμενο & Τίτλος	Η liaison και οι κανόνες που εφαρμόζονται μέσα στα πεδία εφαρμογής της
Επίπεδο	A2
Εμπλεκόμενα επίπεδα ανάλυσης	Φωνολογία, διεπίπεδα φωνολογίας – μορφολογίας και φωνολογίας – σύνταξης
Ζητήματα ορολογίας / Προβλήματα στη διδασκαλία	<p>Βασικά προβλήματα δύνανται να αποτελέσουν τα παρακάτω θέματα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Η μη (φωνολογική) προβλεψιμότητα του τελικού συμφώνου που πραγματώνεται στη liaison • Η χρήση του φαινομένου (υποχρεωτική, προαιρετική και απαγορευτική) καθορίζεται από συντακτικούς παράγοντες, παρόλο που οι αλλοιώσεις που προκαλεί είναι φωνολογικής φύσεως • Ο συνδυασμός τόσο φωνολογικών, μορφολογικών, αλλά και συντακτικών περιορισμών που πρέπει να αφομοιώσουν οι μαθητές/τριες
Πιθανά λάθη	<ul style="list-style-type: none"> • Πραγμάτωση λανθασμένου συμφώνου, ειδικά σε περιπτώσεις όπου το ορθογραφικό σύμφωνο δεν αντιστοιχεί σε αυτό που πραγματώνεται στην επιφανειακή δομή, π.χ. <i>deux histoires</i> → *[døtistwæ] ([t] αντί για [z] → [døzistwæ]) • Εφαρμογή της liaison σε περιβάλλοντα που δεν την επιτρέπουν, π.χ. <i>les hiboux</i> → *[lezibu] (αντί για [leibu]) • Μη εφαρμογή της liaison σε περιβάλλοντα όπου η χρήση της είναι υποχρεωτική, π.χ. <i>ils ont</i> → *[ilɔ] (αντί για [ilzɔ])
Κανόνες & Παραδείγματα	Ο/Η διδάσκων/ουσα παρουσιάζει με εύληπτο και προσιτό τρόπο στο μαθητικό κοινό τη liaison, καθώς και τα συντακτικά

	περιβάλλοντα εφαρμογής της. Παράλληλα παρέχει άφθονα παραδείγματα και τονίζει λεπτομέρειες που ίσως μπερδέψουν τους/τις μαθητές/τριες κατά την εφαρμογή του κανόνα, όπως π.χ. τη διαφορά του <i>h aspiré</i> (δασυνόμενο) από το <i>h muet</i> (άφωνο)
Είδη δραστηριοτήτων και ασκήσεων	<ul style="list-style-type: none"> • Δομικές ασκήσεις (βλ. ενότητα 6.2.2.1) • Επικοινωνιακές ασκήσεις (βλ. ενότητα 6.2.2.2) • Ασκήσεις με τη βοήθεια οπτικοακουστικών μέσων και νέων τεχνολογιών (βλ. ενότητα 6.2.2.3)
Τι να αποτύγουμε	Την στείρα αποστήθιση των συντακτικών περιβαλλόντων στα οποία δρα η liaison
Τι να επιδιώξουμε	Δεδομένου ότι τα συντακτικά περιβάλλοντα στα οποία εφαρμόζεται η liaison είναι πολλά και ποικίλα, καλό θα ήταν επιχειρηθεί μια βιωματική προσέγγιση τους μέσω παραδειγμάτων που εμφανίζονται σε αυθεντικά δείγματα προφορικού και – μετέπειτα – γραπτού λόγου
Τι μπορούμε να συνεξετάσουμε	Την παράλληλη παρουσίαση ορισμένων φωνολογικών διαδικασιών στα όρια λέξεων της ελληνικής που παρουσιάζουν ομοιότητες, όπως την αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης και την απαλοιφή του φθόγγου /n/

Πίνακας 6.1. Πρόταση παραστατικής διδασκαλίας του μορφοφωнологικού φαινομένου *liaison* σε ελληνόφωνους σπουδαστές της γαλλικής γλώσσας ως ξένης.

6.2.2 Ασκήσεις/Δραστηριότητες

Η εμπειριστατωμένη γνώση του φωνολογικού συστήματος της εκάστοτε υπό εκμάθηση γλώσσας είναι υψίστης σημασίας προκειμένου να τεθούν οι κατάλληλες ασκήσεις στους/στις σπουδαστές/τριες. Η διδασκαλία της προφοράς οφείλει να λαμβάνει ιδιαίτερη θέση στο πρόγραμμα διδασκαλίας. Οι ασκήσεις της παρούσας ενότητας βασίζονται στις προτάσεις των Ρεβυθιάδου & Τζακώστα και στο μοντέλο που ανέπτυξαν για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσα στο σχετικό τους πόνημα (2007: 62-65, 106-109). Στην ίδια μελέτη βασίζεται και η εργασία της Νικολού (2008: 219-223), η οποία αξιοποιεί το μοντέλο των ερευνητριών προκειμένου να προτείνει

τρόπους διδασκαλίας της φωνολογικής λέξης της αραβικής σε Έλληνες ομιλητές που μαθαίνουν την αραβική ως ξένη γλώσσα.

6.2.2.1 Δομικές ασκήσεις

Δεδομένου ότι το επίπεδο της τάξης που διδάσκεται το φαινόμενο της liaison είναι σχετικά αρχάριο (A2 επίπεδο/έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς το A1) θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις ιδιαιτερότητες των φωνημάτων της γλώσσας στόχου. Όσον αφορά τις διορθωτικές ασκήσεις αρχάριου επιπέδου, είναι σημαντικό ο/η εκπαιδευτικός να επιμείνει στις διαφορές του τόπου και τρόπου άρθρωσης των «ξένων» γλωσσικών φθόγγων, αρθρώνοντας τα φωνήματα τόσο μεμονωμένα όσο και μέσα σε λέξεις, με παράλληλη αναλυτική περιγραφή του ρόλου των αρθρωτών που συμμετέχουν. Ακόμα, χρήσιμη είναι και η υπόδειξη ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στα φωνολογικά συστήματα της γλώσσας-αφετηρίας και της γλώσσας-στόχου, καθώς και η παρουσίαση των περιβαλλόντων συνεμφάνισης φθογγικών τεμαχίων.

6.2.2.1.1 Ακουστικές ασκήσεις (κατανόηση προφορικού λόγου)

Σε αυτόν τον τύπο ασκήσεων, ζητείται από τους/τις σπουδαστές/τριες να ακούσουν ένα απόσπασμα αυθεντικού προφορικού λόγου σε καθημερινές συνθήκες επικοινωνίας φυσικών ομιλητών της γαλλικής και να προσπαθήσουν να αναγνωρίσουν τα περιβάλλοντα στα οποία επισυμβαίνει η liaison. Παράλληλα, ενώ διαθέτουν τα λόγια μπροστά τους σε μορφή γραπτού κειμένου, καλούνται να ακούσουν δύο ή και τρεις φορές το απόσπασμα και να υπογραμμίσουν τα λεξικά όρια όπου ακούνε την εφαρμογή του φαινομένου. Σε περίπτωση που το χρειαστούν μπορούν να συμβουλευτούν το σχετικό γραμματικό εγχειρίδιο του μαθήματος. Η άσκηση αυτή βοηθάει και στην διάκριση της ορθογραφίας από την προφορά, καθώς το σύμφωνο που πραγματώνεται ηχητικά στη liaison συχνά δεν ταυτίζεται με το αντίστοιχο ορθογραφικό και δεν είναι εύκολα προβλέψιμο.

6.2.2.1.2 Ασκήσεις ετεροδιόρθωσης και ορθής επανάληψης

Έχοντας εκτεθεί στο περιβάλλον εφαρμογής του φαινομένου, οι σπουδαστές/τριες καλούνται να αναγνώσουν δυνατά ένα κείμενο πλούσιο σε λεξικά όρια με liaison. Ο/Η διδάσκων/ουσα έχει ήδη φροντίσει ώστε να υπάρχουν περιπτώσεις υποχρεωτικής, προαιρετικής αλλά και μη επιτρεπόμενης χρήσης του φαινομένου μέσα στο κείμενο, έτσι ώστε να προβεί στις κατάλληλες διορθωτικές παρατηρήσεις μόλις εκφωνηθεί μια λανθασμένη χρήση. Σε αυτό το είδος άσκησης η επανάληψη της ανάγνωσης διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εδραίωση και την κατάκτηση του φαινομένου, που αργότερα να οδηγήσει και στην αποτελεσματική πρωτογενή χρήση του από τους/τις σπουδαστές/τριες. Εναλλακτικά, αφού διαπιστωθεί από τον/την διδάσκοντα/ουσα ότι οι κανόνες έχουν κατακτηθεί επαρκώς, οι σπουδαστές/τριες μπορούν να προβούν σε αυτοδιόρθωση των αναγνωσμάτων τους από κάποιον/α συμμαθητή/τρια τους που εναλλάξ θα αναλαμβάνει τον ρόλο του/της δασκάλου/ας για την υπόλοιπη τάξη.

6.2.2.2 Επικοινωνιακές ασκήσεις

Σε αυτό το είδος ασκήσεων, οι σπουδαστές/τριες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους μέσω ερωτοαπαντήσεων, σύντομων διαλόγων και διαπιστώνεται το επίπεδο της γλωσσικής κατάκτησης που έχει επιτευχθεί. Εξάλλου δεν αρκεί η στείρα επανάληψη λεξικών ορίων με liaison χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένο. Για παράδειγμα, δεν αρκεί η επανάληψη της φράσης *mes amis* (ελλ. οι φίλοι μου) καθώς ένα περιβάλλον με πολλές φωνολογικές φράσεις αυξάνει τις απαιτήσεις, ενώ παράλληλα προσφέρει ένα συγκεκριμένο που βρίσκεται ασυγκρίτως πιο κοντά στις πραγματικές συνθήκες ομιλίας, π.χ. *Mes amis* (υποχρεωτική liaison) *pensent que le film avec les héros* (μη επιτρεπτή liaison) *de Marvel était / amusant* (προαιρετική liaison) (ελλ. Οι φίλοι μου πιστεύουν ότι η ταινία με τους ήρωες της Μάρβελ ήταν διασκεδαστική).

6.2.2.2.1 Δραματοποίηση διαλόγων

Μέσα από τη δραματοποίηση διαλόγων οι σπουδαστές/τριες έχουν την ευκαιρία να δουλέψουν συλλογικά και μέσω της αλληλόδρασης μεταξύ τους να αποκομίσουν ακόμα μεγαλύτερα οφέλη με στόχο τη γλωσσική κατάκτηση της liaison. Συγκεκριμένα, καλούνται να υποδυθούν έναν ρόλο (π.χ. ταμίας/πελάτης, ιατρός/ασθενής κλπ.)

αναπαράγοντας επικοινωνιακές εκφράσεις που μπορούν να παρέχονται είτε από τον/την διδάσκων/ουσα, είτε από το εκπαιδευτικό εγχειρίδιο, ή και συνδυαστικά. Με αυτόν τον τρόπο τους δίνεται η δυνατότητα να παράγουν αυθόρμητο προφορικό λόγο προσαρμοσμένο στην εκάστοτε περίπτωση, παίρνοντας ταυτόχρονα και τις σωστές αποφάσεις να εφαρμόσουν ή μη τη liaison. Ο/Η διδάσκων/ουσα οφείλει να συντονίζει και να εμπλουτίζει τη συζήτηση όπου κρίνει ότι είναι απαραίτητο. Ο συγκεκριμένος τύπος άσκησης απευθύνεται κυρίως σε πιο προχωρημένα επίπεδα, επομένως θα πρέπει αφενός να προσαρμοστεί όσο γίνεται στο επίπεδο της τάξης που μας ενδιαφέρει – στην προκειμένη στο Α2 – και αφετέρου να μειωθεί ο όγκος των πιθανών απαιτήσεων από τον/την διδάσκοντα/ουσα.

6.2.2.3 Ασκήσεις με τη βοήθεια οπτικοακουστικών μέσων και νέων τεχνολογιών

Όπως είναι γνωστό, η χρήση νέων τεχνολογιών μέσα στην τάξη έχει προσφέρει πολλά στην εκμάθηση των ξένων γλωσσών. Μέσα όπως βίντεο, βιντεοπροβολείς, υπολογιστές, διαδραστικά παιχνίδια και ασκήσεις κλπ. αποτελούν τις πιο σύγχρονες, αποτελεσματικές και ταυτόχρονα διασκεδαστικές μεθόδους διδασκαλίας για αλλόγλωσσους/ες σπουδαστές/τριες, καθώς τους παρέχουν ποικίλα ερεθίσματα και εξάπτουν το ενδιαφέρον τους για περαιτέρω εξερεύνηση της γλώσσας-στόχου.

6.2.2.3.1 Χρήση οπτικοακουστικών μέσων

Προτείνεται η παρακολούθηση βίντεο που αναπαριστούν μονολόγους, διαλόγους, συνεντεύξεις κλπ. μέσω των οποίων οι σπουδαστές/τριες έχουν την ευκαιρία να ξεφύγουν από τους «τετριμμένους» τρόπους διδασκαλίας και να αφηθούν στα πολλαπλά ερεθίσματα που τους προσφέρονται. Στόχος των οπτικοακουστικών υλικών (κυρίως βίντεο) είναι να έρθουν οι σπουδαστές/τριες σε επαφή τόσο με το ίδιο το φαινόμενο της liaison σε πραγματικές συνθήκες παραγωγής του όσο και να το συνδυάσουν και με παραγλωσσικά στοιχεία, όπως τις κινήσεις του προσώπου και του στόματος, χειρονομίες κλπ. των φυσικών ομιλητών/τριών που συνοδεύουν το εκάστοτε εκφώνημα. Παράλληλα, έρχονται σε επαφή και με τον σωστό επιτονισμό που αφορά τα όρια λέξεων στα οποία εφαρμόζεται το φαινόμενο. Μετά το τέλος της παρακολούθησης, θα μπορούσε να ακολουθήσει διαδικασία μίμησης ορισμένων σημείων των μονολόγων/διαλόγων, ώστε να εξασκηθούν περισσότερο οι

σπουδαστές/τριες και να λάβουν επιπλέον διορθωτική ανατροφοδότηση από τον/τη διδάσκοντα/ουσα.

6.2.2.3.2 Ασκήσεις αλληλεπίδρασης με Η/Υ

Μετά το τέλος της διδασκαλίας και της εκτέλεσης ορισμένων ασκήσεων, προτείνεται οι σπουδαστές/τριες να συμπληρώσουν στον Η/Υ ένα γλωσσικό τεστ ελέγχου των δεξιοτήτων που καλλιέργησαν στο πλαίσιο της/των διδακτικής ώρα που προηγήθηκε. Μια τέτοια άσκηση θα τους επιτρέψει να προβούν σε αυτοδιόρθωση των πιθανών λαθών τους, ακούγοντας παράλληλα ηχητικά αποσπάσματα με την ορθή εκφορά των φθόγγων και του εκάστοτε επιτονισμού των πεδίων εφαρμογής της liaison, και θα δώσει και στον/στη διδάσκοντα/ουσα μια πιο σαφή και εμπειριστατωμένη εικόνα της συνολικής απόδοσης της τάξης. Η αυτοδιόρθωση μπορεί να γίνει είτε ατομικά, είτε σε μικρές ομάδες, εφόσον η τάξη διαθέτει ικανοποιητικό αριθμό μαθητών.

6.3 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύσαμε βασικές έννοιες γύρω από τη δεύτερη και την ξένη γλώσσα, τη γλωσσική ικανότητα και κατάκτηση και τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας. Εστίασαμε στο μορφοφωνολογικό φαινόμενο liaison της γαλλικής γλώσσας και προτείναμε τρόπους διδακτικής αξιοποίησής του σε ελληνόφωνο μαθητικό κοινό ενηλίκων μέσω δομικών και επικοινωνιακών ασκήσεων και δραστηριοτήτων, συνδυαστικά με τη χρήση οπτικοακουστικού υλικού και ηλεκτρονικού υπολογιστή, οι οποίες ελπίζουμε ότι θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν και να διευκολύνουν την εκμάθηση της φωνολογίας της γαλλικής ως ξένης γλώσσας από ελληνόφωνους. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η εκμάθηση της ορθής προφοράς σε οποιαδήποτε γλώσσα που διδάσκεται ως ξένη δύναται να συμβάλλει καταλυτικά στην αυτοπεποίθηση των σπουδαστών/τριών της και στη γρηγορότερη και αποτελεσματικότερη κατάκτηση της γλώσσας εν γένει. Η μελέτη της Sturm (2013: 163) έδειξε πως η διδασκαλία της προφοράς οδηγεί στην καλύτερη και ουσιαστικότερη κατανόηση των περιπτώσεων όπου δεν πραγματώνεται η liaison. Εξετάζοντας περιπτώσεις τόσο υποχρεωτικής όσο και μη επιτρεπτής εφαρμογής του φαινομένου καταλήγει στο ότι η διδασκαλία της προφοράς οδηγεί σε καλύτερη χρήση της liaison. Επομένως, παρόλο που η προφορά – συμπεριλαμβανομένων υπερτεμαχιακών φαινομένων σαν τη liaison – συχνά

παραμελείται στη διδασκαλία της γλώσσας (Sturm: 2016: 169), ο/η διδάσκων/ουσα οφείλει να προβεί σε αναδιάρθρωση του πλάνου μαθημάτων του/της, έτσι ώστε να μην παραβλέπεται ή να θεωρείται δεδομένη η διδασκαλία της φωνολογίας και των γλωσσικών φθόγγων (φωνημάτων) σε οποιαδήποτε γλώσσα που διδάσκεται ως ξένη.

7. ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία επιχειρήθηκε μια αναλυτική παρουσίαση των φωνολογικών – φραστικών κανόνων sandhi της ελληνικής και της γαλλικής, οι οποίοι οργανώνονται κυρίως στα προσωδιακά συστατικά της φωνολογικής λέξης, της κλιτικής ομάδας, της φωνολογικής φράσης και της επιτονικής φράσης και υπόκεινται σε περιορισμούς που προέρχονται από τη μορφολογία και τη σύνταξη. Παράλληλα, επιχειρήθηκε μια συγκριτική ανάλυση των κανόνων ανάμεσα στις δύο προαναφερθείσες γλώσσες, οι οποίες τυπολογικά παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες, αλλά και αρκετές διαφορές και προτάθηκε μια διδακτική αξιοποίηση του μορφοφωνολογικού φαινομένου liaison της γαλλικής σε ελληνόφωνο μαθητικό κοινό που διδάσκεται τη γαλλική ως ξένη γλώσσα. Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται συζήτηση των κυριότερων συμπερασμάτων της μελέτης και συγκριτικής ανάλυσης των κανόνων sandhi που υποστηρίχθηκαν στην εργασία. Ακόμα, γίνεται αναφορά στους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η ανάλυση των κανόνων και παρατίθενται προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι οι κανόνες sandhi αποτελούν αντικείμενο της φραστικής φωνολογίας, ενός μεταλεξικού φωνολογικού επιπέδου που αλληλεπιδρά με τη μορφοσύνταξη (Nespor, 1999; Inkelas, 2014; Γαβρηλίδου et al., 2021; Ρεβυθιάδου, 2021). Επίσης, εξηγήσαμε την προσωδιακή φωνολογική θεωρία, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από ερευνητές σαν τη Selkirk (1980, 1981), και παρατηρήσαμε ότι τα προσωδιακά συστατικά της φωνολογικής λέξης (Νικολού, 2008), της κλιτικής ομάδας, της φωνολογικής φράσης και της επιτονικής φράσης (Nespor & Vogel, 1986; Nespor, 1999; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007; Ρεβυθιάδου, 2021) είναι πεδία εφαρμογής των φωνολογικών και – ειδικότερα – των φραστικών κανόνων και λειτουργούν τόσο ως λεξικά όσο και ως μεταλεξικά συστατικά. Αποδείξαμε, ακόμα, ότι η φωνολογική λέξη δεν ταυτίζεται πάντα με τη μορφολογική και ότι μπορεί να είναι μικρότερη, μεγαλύτερη ή ισόμορφη με αυτή (Booij, 1986). Όσον αφορά τους προσωδιακούς κανόνες, υποστηρίχθηκε ότι περιλαμβάνουν τους κανόνες ορίου, τους κανόνες επέκτασης και τους κανόνες σύνδεσης (Selkirk, 1980). Εν συνεχεία, αποσαφηνίσαμε τον όρο sandhi, δίνοντας ενδεικτικά παραδείγματα από τα πεδία εφαρμογής του στην ελληνική και τη γαλλική και τέλος προβήκαμε σε μια σύντομη ιστορική αναδρομή του από την πρώτη του εμφάνιση στο πλαίσιο της σανσκριτικής

γραμματικής ως και την πρόσφατη εξέλιξή του στην επιστήμη της σύγχρονης γλωσσολογίας.

Όσον αφορά τους φραστικούς κανόνες της ελληνικής, υποστηρίχθηκε ότι αφορούν κανόνες ηχηροποίησης, αφομοίωσης, αποβολής, αποδιπλασιασμού, διφθογοποίησης και ανασυλλαβισμού, με πιο συχνά πεδία εφαρμογής τη φωνολογική λέξη, την κλιτική ομάδα, τη φωνολογική φράση και την επιτονική φράση. Ακόμα παρατηρήθηκε ότι οι κανόνες εφαρμόζονται βαθμιαία στην πλειονότητά τους, με εξαίρεση τον αποδιπλασιασμό παρακείμενων συμφώνων, τον αποδιπλασιασμό παρακείμενων φωνηέντων, την ηχηροποίηση του /s/ και την αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης μεταξύ παρακείμενων έρρινων και άηχων κλειστών φθόγγων, που εφαρμόζονται κατηγοριακά στο πεδίο της φωνολογικής λέξης (Condoravdi, 1987; Arvaniti & Pelekanou, 2002; Tserdanelis, 2005; Baltazani, 2006; Ρεβυθιάδου & Τζακώστα, 2007; Arvaniti, 2007).

Αναφορικά με την έκφανση των φραστικών κανόνων στη γαλλική, υποστηρίχθηκε ότι ο στόχος τους είναι η όσο πιο αποτελεσματική αποφυγή της χασμωδίας και η δημιουργία ανοιχτών συλλαβών του τύπου CV. Παρατηρήσαμε επίσης ότι αφορούν κανόνες ανασυλλαβισμού (*enchaînement*), φωνηεντικής αποβολής (*élision vocalique*), επένθεσης, καθώς και το πολυσυζητημένο φαινόμενο *liaison*. Όπως και στην ελληνική, έτσι και οι κανόνες της γαλλικής εφαρμόζονται ως επί το πλείστον βαθμιαία στα προσωδιακά συστατικά της φωνολογικής λέξης, της κλιτικής ομάδας, της φωνολογικής φράσης και της επιτονικής φράσης. Τέλος, παρατηρήσαμε ότι η εφαρμογή της *liaison* μπορεί να συνδέεται και με το επίπεδο ανάλυσης της σημασιολογίας στο πλαίσιο των παγιωμένων εκφράσεων (Booij, 1986; Herslund, 1986; Nespor & Vogel, 1986; Tseng, 2003; Eychenne, 2006; Pateli & Fredet, 2010; De Moras, 2011; Burov, 2013).

Η πρωτοτυπία της παρούσας εργασίας συνίσταται στη σύγκριση των φραστικών κανόνων στα δύο γλωσσικά συστήματα με στόχο την εξαγωγή τυπολογικών συμπερασμάτων τα οποία θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στη διδασκαλία της γαλλικής ως ξένης γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, αντιπαραβάλλοντας τις αλλοιώσεις και τα πεδία εφαρμογής στα οποία αυτές λαμβάνουν χώρα στην ελληνική και τη γαλλική, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα:

- Η ηχηροποίηση του /s/, η φωνηεντική αποβολή, οι αποδιπλασιασμοί και ο ανασυλλαβισμός είναι ενεργοί και στα δύο γλωσσικά συστήματα
- Η αφομοίωση ηχηρότητας και τόπου άρθρωσης, η συμφωνική αποβολή και η διφθογοποίηση ανόμοιων φωνηέντων είναι ενεργές μόνο στην ελληνική
- Η αποβολή του schwa, η επένθεση συμφωνικού φθόγγου και η liaison είναι ενεργές μόνο στη γαλλική
- Τα φωνολογικά όρια έχουν άμεση σχέση και αλληλεπίδραση με τα μορφοσυντακτικά όρια

Εκτός από την παρουσίαση και συγκριτική ανάλυση των φραστικών κανόνων της ελληνικής και της γαλλικής, η παρούσα εργασία εστίασε το ενδιαφέρον της και σε θέματα εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, προσφέροντας διδακτικές προτάσεις για την εκμάθηση του φαινομένου liaison της γαλλικής από ελληνόφωνους/ες σπουδαστές/τριες. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η διδασκαλία ενός φωνολογικού φαινομένου – όπως η liaison – που αλληλεπιδρά με μορφοσυντακτικές δομές μπορεί να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά με στόχο την καλύτερη κατάκτηση των διάφορων φωνολογικών κανόνων (π.χ. της φωνηεντικής αποβολής, της αφομοίωσης, της επένθεσης κλπ.), της ορθής προφοράς, καθώς και την ανάπτυξη γλωσσικών δεξιοτήτων, με έμφαση στην κατανόηση και παραγωγή προφορικού λόγου σε πραγματικές επικοινωνιακές συνθήκες.

Η παρούσα εργασία έδωσε έναυσμα για περαιτέρω έρευνα σε επιμέρους τομείς των κανόνων που εξετάστηκαν. Προέκυψε η ανάγκη συστηματικής μελέτης των φραστικών κανόνων sandhi εντός και στα όρια των προσωδιακών συστατικών, δεδομένου ότι πολλές φορές οι απόψεις των ερευνητών δίστανται ως προς τη βαθμιαία ή κατηγοριακή εφαρμογή τους. Επίσης, χρειάζεται περαιτέρω συγκριτική μελέτη των φωνολογικών συστημάτων των δύο υπό εξέταση γλωσσών, καθώς και περισσότερα προφορικά δεδομένα από φυσικούς ομιλητές, έτσι ώστε να εξαχθούν πιο ακριβή και πλούσια συμπεράσματα για τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης της εφαρμογής των φραστικών κανόνων.

Τέλος, χρειάζεται να αναφέρουμε ότι η παρούσα μελέτη υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς. Αυτοί αφορούν την απουσία διεξαγωγής πρωτογενούς έρευνας σε

φυσικούς ομιλητές, η οποία θα μπορούσε να προσφέρει περισσότερα και πιο εμπλουτισμένα πορίσματα αναφορικά με τη χρήση και εφαρμογή των φραστικών κανόνων στα προσωδιακά συστατικά της ελληνικής και της γαλλικής. Αντιθέτως, χρησιμοποιήθηκε ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας πάνω στο οποίο βασίστηκε και η συγκριτική μελέτη. Είναι εύλογο ότι μια επιτόπια έρευνα θα φώτιζε ακόμα περισσότερο το προς συζήτηση θέμα και πιθανόν να παρουσιαζόταν σχετική μεταβλητότητα στα αποτελέσματα που παρουσιάσαμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αγαθοπούλου, Ε. (2012). Το γλωσσικό εισαγόμενο στην κατάκτηση και την εκμάθηση Γ2. *Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας*, 1-35. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Adda-Decker, M., De Mareüil, P. B., & Lamel, L. (1999). Pronunciation variants in French: schwa & liaison. *Proceedings of the XIVth International Congress of Phonetic Sciences*, 2239–2242.
- Andersen, H. (1986a). Introduction: Sandhi. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, 1–8. <https://doi.org/10.1515/9783110858532.1>
- Andersen, H. (1986b). Sandhi and prosody: Reconstruction and typology. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, 231–248. <https://doi.org/10.1515/9783110858532.231>
- Arvaniti, A. (2007). Greek phonetics: State of the art. *Journal of Greek Linguistics*, 8(1), 97-208. <https://doi.org/10.1075/jgl.8.08arv>
- Arvaniti, A., & Baltazani, M. (2005). Intonational analysis and prosodic annotation of Greek spoken corpora. Στο S. Jun (επιμ.), *The Phonology of Intonation and Phrasing*, 84-117. Oxford: Oxford University Press.
- Arvaniti, A., & Pelekanou, T. (2002). Postlexical rules and gestural overlap in a Greek spoken corpus. *Recherches en linguistique grecque*, 1, 71-74. Paris: L'Harmattan.
- Bagou, O., Michel, V., & Laganaro, M. (2009). On the production of sandhi phenomena in French: Psycholinguistic and Acoustic Data. *Interspeech 2009*, 452–455. <https://doi.org/10.21437/interspeech.2009-161>
- Baltazani, M. (2006). On /s/-voicing in Greek. *Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguistics*. York, UK. Retrieved from https://www.academia.edu/633278/On_s_voicing_in_Greek
- Bennett, W. (1991). Liaison in French. *WORD*, 42(1), 57–88.

- Booij, G. E. (1986). Two cases of external sandhi in French: Enchainement and liaison. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, 93–103. <https://doi.org/10.1515/9783110858532.93>
- Burov, I. (2013). *Les phénomènes de sandhi dans l'espace Gallo-Roman* (thesis). Retrieved from <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00807535>
- Bybee, J. L. (2001). Frequency effects on French liaison. *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*, 1–24. <https://doi.org/10.1075/tsl.45.17byb>
- Γαβρηλίδου Ζ., Μητσιάκη, Μ. & Φλιάτουρας, Α. (2021). *100 Βασικές Έννοιες για τη Γλωσσολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- Γαζάνη, Ε. (2009). *Φωνητικά Και Φωνολογικά Χαρακτηριστικά Της Γλώσσας Των Νηπιών* (thesis).
- Chomsky, N. (1980). *Rules and Representations*. Oxford: Blackwell
- Chomsky, N. (2005). *Νέοι Ορίζοντες στη Μελέτη της Γλώσσας και του Νοῦ* (μτφ. Μ. Βασιλείου). Εκδόσεις Πατάκη.
- Ciotti, G. (2019). On (the) sandhi between the Sanskrit and the modern western grammatical traditions: From Colebrooke to Bloomfield via müller. *Journal of Portuguese Linguistics*, 18(5), 1–23. <https://doi.org/10.5334/jpl.215>
- Clayton, M. L. (1981). Word boundaries and sandhi rules in natural generative phonology. *Language*, 57(3), 571–590. <https://doi.org/10.2307/414341>
- Condoravdi, C. (1987). Sandhi rules of Greek and prosodic theory. *North East Linguistics Society*, 18(2), Article 8, 97-112. Retrieved from <https://scholarworks.umass.edu/nels/vol18/iss2/8/>
- Croft, W. (2000). Typology. *The Blackwell Handbook of Linguistics*, 337–368. <https://doi.org/10.1002/9780470756409.ch14>
- De Jong, D. (1990). The syntax-phonology interface and French liaison. *Linguistics*, 28(1), 57–88. <https://doi.org/10.1515/ling.1990.28.1.57>
- De Jong, D., & Hietbrink, M. (2022). The morphophonology of the French prefix {re}. *Linguistics in the Netherlands*, 71–82. <https://doi.org/10.1075/avt.11.09dej>

- De Moras, N. (2011). *Acquisition de la liaison et de l'enchaînement en français L2: Le rôle de la fréquence* (thesis). School of Graduate and Postdoctoral Studies, University of Western Ontario, London, Ont.
- Dimos, K. (2019). *The case of Greek /s/-voicing and the phonetics-phonology interface* (thesis).
- Ellis, R. (1994). *The study of second language acquisition*. Oxford University.
- Elsaadani, A. (2014). Les aspects de l'assimilation phonologique en français et en arabe (étude contrastive). *Revue De La Faculté Des Lettres De Mansourah*, 54(54), 1–28. <https://doi.org/10.21608/artman.2014.150574>.
- Encrevé, P. (1988). *La liaison avec et sans enchaînement: Phonologie tridimensionnelle et usage du français*. Paris: Le Seuil.
- Eychenne, J. (2006). *Aspects de la phonologie du schwa dans le français contemporain: Optimalité, visibilité prosodique, gradience* (thesis). Université de Toulouse-Le Mirail.
- Féry, C. (2003). Gradient prosodic correlates of phrasing in French. *Nouveaux Départs En Phonologie*.
- Féry, C. (2004). Liaison and syllable structure in French. Manuscript, Potsdam.
- Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2017). *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας*. Μτφρ. Βάζου, Ε., Ξυδόπουλος, Γ. Ι., Παπαδοπούλου, Φ. & Τσαγγαλίδης, Α. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Grégoire M., & Thiévenaz O. (2013). *Grammaire progressive du Français (Niveau intermédiaire)* (3rd ed.). Clé International.
- Herslund, M. (1986). French external sandhi: The case of liaison. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, 85–92. <https://doi.org/10.1515/9783110858532.85>
- Holton, D., Mackridge, P., & Philippaki-Warbuton, I. (1999, 2015). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ. Σπυρόπουλος, Β. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Hooper, J. B. (1976). *An introduction to natural generative phonology*. New York: Academic Press.
- Θεμιστοκλέους, Χ. (2011). *Εισαγωγή στη φωνητική και στη φωνολογία*, Διδακτικό Υλικό ΕΛΛ423. Λευκωσία: ΑΠΚυ.

- Inkelas, S. (2014). *The interplay of morphology and phonology*. Oxford University Press.
- Kainada, E. (2006). Segmental and suprasegmental cues to prosodic boundaries. *Proceedings of the 2006 Linguistics and English Language Postgraduate Conference*, 1–10. University of Edinburgh.
- Klausenburger, J. (1974). Rule inversion, opacity, conspiracies: French liaison and Elision. *Lingua*, 34(2-3), 167–179. [https://doi.org/10.1016/0024-3841\(74\)90015-1](https://doi.org/10.1016/0024-3841(74)90015-1)
- Krashen, S. (1981). *Second language acquisition and Second language learning*. Pergamon Press.
- Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and implications*. London: Longman.
- Lardiere, D. (2006). Words and their parts. *An Introduction to Language and Linguistics*, 55–96.
- Μήτσης, Ν. (1998). *Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας: Εισαγωγή στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης (ή ξένης) γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπέλλα, Σ. (2011). *Η Δεύτερη Γλώσσα: Κατάκτηση και Διδασκαλία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Matthews, P. H. (2007). *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford University Press.
- Morin, Y. C. (1986). On the morphologization of word-final consonant deletion in French. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, 167–210. <https://doi.org/10.1515/9783110858532.167>
- Νικολού, Κ. (2008). *Η φωνολογική λέξη στην ελληνική και η σύγκρισή της με την αραβική: πορίσματα και εφαρμογές* (thesis). Ρόδος: Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Nespor, M., & Vogel, I. (1982). Prosodic domains of external sandhi rules. *The Structure of Phonological Representation*, 225–256. <https://doi.org/10.1515/9783112328088-011>
- Nespor, M., & Vogel, I. (1986). *Prosodic phonology*. Dordrecht: Foris.
- Nespor, M. (1999). *Φωνολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

- Pateli, M., & Fredet, F. (2010). *La phonétique du Français*. Συμμετρία.
- Plénat, M. (2008). La liaison 'obligatoire' avec et sans Enchaînement. *Congrès Mondial De Linguistique Française 2008*, 1657–1667. <https://doi.org/10.1051/cmlf08038>
- Post, B. (2000). Pitch accents, liaison and the phonological phrase in French. *Probus*, 12(1), 127–164. <https://doi.org/10.1515/prbs.2000.12.1.127>
- Prof, P. (2022). *S sonore [z] et s sourd [s]*. Français avec Pierre. Retrieved July 28, 2022, from <https://www.francaisavec pierre.com/s-sonore-z-et-s-sourd-s/>
- Ράλλη, Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ρεβυθιάδου, Α. (2021). *Εισαγωγή στη Φωνολογία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Ρεβυθιάδου, Α., & Σπυρόπουλος Βασίλειος. (2013). Αντιπαραβολική Μελέτη Γραμματικών Δομών Αλβανικής – Ελληνικής. *Πρόγραμμα Εκπαίδευση Αλλοδαπών Και Παλιννοστούντων Μαθητών, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση Και Δια Βίου Μάθηση (ΕΣΠΑ 2007-2013)*.
- Ρεβυθιάδου, Α., & Τζακώστα, Μ. (2007). *Η φωνολογία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ralli, A. (1992). Compounds in Modern Greek. Στο S. Scalise (επιμ.), *Rivista di Linguistica*. Special Issue on Compounds.
- Ruvoletto, S. (2014). Liaison, élision et enchaînement : Le rôle de la phonologie et du lexique chez les enfants au début de l'école primaire. *SHS Web of Conferences*, 8, 1579–1590. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20140801248>
- Σελλά-Μάζη, Ε. (2004). *Στοιχεία αντιπαραβολικής γραμματικής ελληνικής-τουρκικής: η ελληνική στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης*. Παπαζήσης.
- Sala, M. (1999). *Romance languages*. Encyclopædia Britannica. Retrieved July 19, 2022, from <https://www.britannica.com/topic/Romance-languages>
- Selkirk, E. (1972). *The phrase phonology of English and French* (thesis). University of California (Berkeley).

- Selkirk, E. (1980). Prosodic domains in phonology: Sanskrit revisited. Στο M. Aronoff. & M.-L. Kean (επιμ.), *Juncture*. Saratoga: Anma Libri, 107–129.
- Selkirk, E. (1981). On prosodic structure and its relation to syntactic structure. Στο T. Fretheim (επιμ.), *Nordic Prosody II*. Trondheim: TAPIR, 111–140.
- Selkirk, E. (1986). On derived domains in sentence phonology. *Phonology Yearbook*, 3, 371–405. <https://doi.org/10.1017/s0952675700000695>
- Smolensky, P., Rosen, E., & Goldrick, M. (2020). Learning a gradient grammar of French liaison. *Proceedings of the Annual Meetings on Phonology*, 8, 1–12. <https://doi.org/10.3765/amp.v8i0.4680>
- Sturm, J. (2013). Liaison in L2 French: The effects of instruction. Στο J. Levis & K. LeVelle (επιμ.), *Proceedings of the 4th Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference*, Aug. 2013. (pp. 157-166). Ames, IA: Iowa State University.
- Sturm, J. L. (2016). Teaching liaison to intermediate learners of L2 French. *The French Review*, 90(2), 157–170. <https://doi.org/10.1353/tfr.2016.0012>
- Tranel, B. H. (1976). A note of final consonant deletion in modern French. *Lingua*, 39(1-2), 53–68. [https://doi.org/10.1016/0024-3841\(76\)90058-9](https://doi.org/10.1016/0024-3841(76)90058-9)
- Tranel, B. H. (1981). *Concreteness in Generative phonology: Evidence from French*. Berkeley - Los Angeles: University of California Press.
- Tseng, J. L. (2003). Edge features and French liaison. *Proceedings of the International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar*, 313–333. <https://doi.org/10.21248/hpsg.2002.16>
- Tserdanelis, G. (2005). *The role of segmental sandhi in the parsing of speech: Evidence from Greek* (thesis). The Ohio State University.
- Velupillai, V. (2012). *An introduction to linguistic typology*. Chapter 2. 15-19. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Watbled, J.-P. (1988). Constraints on Phonological Rules and Representations: a Case Study of French. *French Sound Patterns: Changing Perspectives*, 283–312. Retrieved from <https://hal.univ-reunion.fr/hal-03161707>